

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
«МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛЫҚ ШАҚ» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
МӘДЕНИЕТІНІҢ АЛҒАШҚЫ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
БОЙЫНША
ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР**

**МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ
ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПЕРВОНАЧАЛЬНЫХ НАВЫКОВ
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА**

Нұр-Сұлтан
2021

*Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы базасында
әзірленген*

Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетінің алғашқы дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар – Нұр- Сұлтан, 2021-104 бет.

Пікір жазғандар:

А.М. Жубандыкова , п.ғ.к., профессор

М.Ж. Наренбаева, меңгеруші

А.Б. Жақсылықбаева, әдіскер

Әдістемелік ұсынымдар мектеп жасына дейінгі балаларда экологиялық мәдениет пен табиғатты қорғауда базалық білімді қалыптастыру мәселесі бойынша педагогтерге әдістемелік көмек көрсету мақсатында әзірленді.

Аталған әдістемелік ұсынымдар мектепке дейінгі ұйымдардағы педагог қауымға, «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» мамандығы бойынша білім алатын педагогикалық ЖОО мен колледждердің студенттеріне және ата-аналар қауымдастығына арналған.

Әдістемелік ұсынымдар ҚР БҒМ «Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығының Ғылыми-әдістемелік кеңесінде қаралып, ұсынылған (2021 жылғы 25 қазан №8 хаттама).

«Мектепке дейінгі балалық шақ»
Республикалық орталығы, 2021ж.

ТҮСІНДІРМЕ ЖАЗБА

Әлемдік қауымдастықтың қазіргі даму кезеңінде экологиялық білім беру мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Қазіргі кезде қоршаған ортаның ластануына қоғам тарапынан көбірек назар аударылуда.

Қазақстан ХХІ ғасырда көптеген мемлекеттер сияқты қоршаған орта саласында елеулі мәселелерге тап болды және бүгінгі күні бұл мәселелерді шешу мемлекеттік саясат деңгейінде көтеріледі.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Қоршаған ортаны қорғау және экологиялық даму» еліміз үшін алдыңғы кезекте тұрған мәселе екенін мәлімдеді. Бүкіл өркениетті әлем жұртшылығы осы мәселемен айналысуда және бізге де мұндай жаппай үрдістен шет қалуға болмайды»-деп атап өтті. Президенттің айтуынша, табиғаттың сақталуы әр адамның оған деген қамқорлығына байланысты. Президент «ерте жастан бастап балаларда қоршаған ортаға деген жауапкершілік сезімін тәрбиелеуді» ұсынды.

Қазақстанның «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасы Қазақстан Республикасын білім беру жүйесіне кіріктіру арқылы - энергия, ауа, су, жер, биологиялық әркелкілік және тұрмыстық қатты қалдықтарды жинау тәрізді алты маңызды бағытты айқындайды.

Мектепке дейінгі балалық шақ - үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы буыны. Осы кезеңде баланы ұтымды идеялар арқылы баулу, оның кемшіліктерін түзету жеңіл болып келеді. Қазіргі кезеңде мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру экологиялық тұрғыда ойлай алатын, қоршаған ортаға қатысты өз әрекеттерінің салдарын түсінуге қабілетті және табиғатпен үйлесімді түрде өмір сүре алатын адамды қалыптастыру үшін жүйелі шаралар кешенін қамтамасыз етеді.

Аталған әдістемелік ұсынымдар экологиялық мәдениет, экологиялық білім және қоршаған ортаға қамқорлықпен қарау негіздерін қалыптастыруға бағытталған.

Әдістемелік ұсынымдардың мазмұны Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының талаптарына (бұдан әрі- Үлгілік бағдарлама) сәйкес келеді.

Мақсаты: тәрбиеленушілердің экологиялық түсініктері мен мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру мәселелерінде педагогтерге әдістемелік көмек көрсету.

Міндеттері:

- педагогтердің кәсіби деңгейін арттыру;
- қоғамның материалдық және рухани дамуының қайнар көзі ретінде табиғаттың құндылығын түсінуді дамыту;
- тәрбиеленушілердің бойында табиғатқа қамқорлықпен қарау және мінез-құлық мәдениетінің қарапайым дағдыларын қалыптастыру;

- туған өлкенің табиғатымен танысу арқылы өңірлік компонентті іске асыру;

- еңбек дағдыларына баулу, қарапайым тапсырмаларды орындауға үйрету;

- тәрбиеленушілердің әдеби шығармаларды қабылдау және талдау қабілеттерін дамыту, сезімдерін білдіруге үйрету, сөздік қорды байыту;

- балалардың игі істер жасауына ата-аналардың бағыт беруі, балаларға туған өлке табиғатының сұлулығын көре білуге көмектесу.

Экологиялық тәрбиенің негізгі мазмұны тәрбиеленушінің алғаш рет мектепке дейінгі балалық шақта танысатын өзін қоршаған табиғаттың құбылыстары мен нысандарына саналы түрде оң көзқарасын қалыптастыру.

Міндеттерді іске асыру құралдары халық ауыз әдебиетінің шығармалары (мақал-мәтелдер, жұмбақтар және т. б.); отандық және шетел жазушылары мен ақындарының шығармаларын оқу және жаттау (Ә. Дүйсембиев,

Қ. Баянбаев, М. Әлімбаев, М. Төрежанов және т. б.); балабақша ауласынан тыс бақылаулар, экскурсиялар және т. б болып табылады.

Тұлғаның экологиялық мәдениетінің компоненттері: экологиялық білім, экологиялық ойлау, жағымды мінез-құлық пен табиғатқа деген сүйіспеншілік сезім.

Экологиялық тәрбие адамның рухани мәдениетінің бөлігі болып табылады. Бұл процесті іске асыруда мектепке дейінгі білім беру саласының педагогтері маңызды рөл атқарады.

Әдістемелік ұсынымдардың мазмұнында мектепке дейінгі ұйым жағдайында түрлі жас кезеңдерінде тәрбиеленушілерді экологиялық мәдениетке тәрбиелеу бойынша жұмыстың мақсаты, міндеттері, әдістері, нысандары, құралдары мен негізгі бағыттары берілген.

Күтілетін нәтиже:

- бала экологиялық мәдениет негіздерін меңгереді, барлық табиғи нысандардың өзара байланысы мен өзара әрекетін саналы түрде түсінеді;

- балалардың тірі және өлі табиғат құбылыстарына танымдық қызығушылығы, байқағыштық қабілеті дамиды;

- топтардағы табиғат бұрыштары жабдықталады;

- бала табиғатқа жауапкершілікпен және қамқорлықпен қарайды;

- мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін арттыру мәселелерінде педагогтердің кәсіби деңгейі артады;

- балалардың рухани-адамгершілік құндылықтары қалыптасады.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Экологиялық білім беру Қазақстанның тұрақты дамуының мемлекеттік стратегиясының басым бағытына айналуда.

Тұрақты даму үшін республикадағы экологиялық білім беру идеясы Қазақстанның «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасында, Қазақстан

Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрініс тапты. Бұл құжаттар қоғамдық-экологиялық дүниетанымды, құқықтық ұстанымдарды, ғылыми білім кешенін, білімді тәжірибеге енгізу қабілетін қалыптастыруға үндейді.

Экологиялық тәрбие дегеніміз не?

Экологиялық тәрбие – бұл балалар мен ересектерде экологиялық мәдениеттің негіздерін қалыптастыруға бағытталған жүйе.

Мектепке дейінгі жаста танымдық салада маңызды өзгерістер болады, баланың зияткерлік, адамгершілік, эмоционалды дамуы қалыптасады.

Қазіргі кезде ғалымдардың психологиялық-педагогикалық зерттеулерінде мазмұны мен сипаттамасы бойынша балалардың әртүрлі экологиялық білім мен түсініктерді меңгеру мүмкіндігі дәлелденді. Мектеп жасына дейінгі балалардың табиғатта өзін ұстау мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу әдістерін зерттеу және қарастыру С. Н. Николаеваның,

Н. А. Рыжованың, И. Д. Зверевтің, Н. А. Соломоновтың, А. М. Федотованың және т. б. еңбектерінде қарастырылған. Мысалы, А. М. Федотованың эксперименттік жұмыстары мектеп жасына дейінгі ересек балаларға жануарлар әлемінің алуан түрлілігін экологиялық тұрғыдан тануға мүмкіндік береді.

Экологиялық мәдениет негіздерінің қалыптасуы - бұл табиғатқа, оны қорғап, қамқорлық жасайтын, сондай-ақ табиғаттың байлығы негізінде материалдық немесе рухани құндылықтарды дарытатын адамдарға саналы түрде оң көзқарасты қалыптастыру. Сонымен қатар, табиғаттың бір бөлшегі ретінде адамның өзіне деген көзқарасы, өмір мен денсаулықтың құндылығын және олардың қоршаған орта жағдайына тәуелділігін түсінуі.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының талаптарына сәйкес «Таным» білім беру саласының мақсаты айқындалған: мектеп жасына дейінгі баланың жеке тұлғасын қоршаған ортамен өзара әрекет барысында командада жұмыс істей білуге қажетті танымдық іс-әрекеттің қарапайым дағдыларын меңгеруі үшін дамыту болып табылады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасында әр жас тобы үшін экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру бойынша міндеттер айқындалды:

- тірі және өлі табиғат заттары мен құбылыстары туралы алған білімдерін кеңейту;
- табиғат аясында болғанда балаларды экологиялық мінез-құлық мәдениетінің бастапқы дағдыларына тәрбиелеу;
- жануарлар мен өсімдіктерге күтім жасауда балаларды көмек көрсетуге тарту;
- өсімдіктердің өсуі мен дамуы туралы түсініктерін қалыптастыру;
- табиғатқа қамқорлықпен қарауға тәрбиелеу.

Экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру барлық жас топтарында «Жаратылыстану» ұйымдастырылған оқу қызметі шеңберінде «Денсаулық» («Қауіпсіз мінез – құлық негіздері» ҰОҚ), «Қатынас» («Көркем

әдебиет» ҰОҚ), «Шығармашылық» (өнімді әрекет түрлерінде), «Әлеумет» («Қоршаған ортамен танысу» ҰОҚ) білім беру салаларымен кіріктірілген ҰОҚ-де, сондай-ақ басқа да режимдік сәттерде (мысалы, серуеннің міндетті бөлігі-тірі және өлі табиғатты бақылау болып табылады) іске асырылады.

Тәрбиеленушілердің дербес әрекеті мәжбүрлеусіз, оң эмоциялар арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Экологиялық тәрбие процесінде келесі әрекет түрлері болуы мүмкін:

-табиғаттағы түрлі оқиғаларды немесе ересектердің әрекетін бейнелейтін сюжетті-рөлдік ойын;

-балабақшаның жасыл аймағында тірі нысандар үшін жағдай жасау немесе оны қолдау бойынша практикалық әрекет (табиғаттағы еңбек), сондай-ақ заттарды қалпына келтіру бойынша әрекет (ойыншықтарды жөндеу, кітаптарды желімдеу және т. б.);

-табиғаттан алған әсерлері немесе адамдардың табиғаттағы еңбегі негізінде бейнелеу әрекетінің өнімдерін дайындау;

-табиғатпен қарым-қатынас, өсімдіктер мен жануарлар әлемінің объектілерімен ерікті байланыс-бақылауды, күтім жасауды, жануарларды қолға үйретуді қамтитын кешенді әрекет;

-эксперимент жүргізу: табиғат объектілерімен практикалық танымдық әрекет, бақылау;

-әңгімелесу (сұрақтар, хабарламалар, әңгімеге, диалогқа қатысу, ақпаратпен, әсерлермен алмасу, сөйлесу арқылы табиғат туралы түсініктерді нақтылау);

-бақылау-дербес танымдық әрекет, табиғат және адамдардың табиғаттағы әрекеті туралы ақпарат алуды қамтамасыз етеді;

- табиғат туралы жаңа түсініктер алуға және бар түсініктерді нақтылауға ықпал ететін әрекет - мазмұны табиғатты қамтитын кітаптарды, суреттерді, телехабарларды қарау.

Тәрбиеленушілерді экологиялық мәдениет негіздерімен таныстыруда олардың рухани-адамгершілік дамуына, өзара көмек, жауапкершілік, отансүйгіштік сияқты моральдық-ерік қасиеттерін тәрбиелеуге мүмкіндік беріледі.

Мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық процесінде экологиялық тұрғыдан тәрбиелі тұлғаны қалыптастыру мына міндеттер шешілгенде ғана мүмкін болады:

- балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, экологиялық мінез-құлықтың дағдыларын қалыптастыру;

- табиғаттағы әртүрлі әрекет барысында практикалық дағдылар мен біліктерді меңгеру (табиғат бұрышында және балабақшаның ауласында жануарлар мен өсімдіктерге күтім жасау);

-табиғатқа қамқорлық жасауға тәрбиелеу.

Педагог балаларға тіршілік иесіне жанашырлық таныта білуді, оған қамқорлық жасауды, табиғатқа шыққан кезде табиғат құбылыстарын бақылауды үйретуі, дұрыс әрекет жасағаны үшін баланы мақтауы тиіс.

Балаларды табиғатпен қарым-қатынас жасау процесінде құрдастарының, ересектердің қылықтары мен өзінің қылықтарын бағалауға үйрету маңызды.

Экологиялық білімнің қалыптасуы дәстүрлі отандық педагогика тәсілдері негізінде жүргізіледі: халық дәстүрлері, баланың табиғатпен тығыз байланысы, экологиялық мәдениет негіздерін және мектепке дейінгі ұйым тәрбиеленушілерінің жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін заманауи экологиялық білімді меңгеру.

Экологиялық білім мен тәрбиенің көрсеткіші адамның табиғи ортаға қатысты практикалық әрекеттерін қарастыруы тиіс.

Осылайша, балалардың саналы қарым-қатынасы жағдайды түсіндіре алуында немесе ересектердің айтқанын ұғынуында, тіршілік иесінің қажеттіліктерін білуінде және өсімдіктер мен жануарлардың тіршілігін сақтауға және жақсартуға бағытталған еңбек әрекеттерін орындауында көрінеді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Әрбір мемлекет елдің табиғи ресурстарын сақтауға, үнемді пайдалануға және қайта өндіруге қамқорлық көрсетеді, қоғамның қажеттіліктері мен табиғат мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтарды шешу үшін жұмыс жүргізеді, экологиялық білім берумен және азаматтарды тәрбиелеумен айналысады. Республикада табиғи ортаны қорғауды басқару мәселелерімен мемлекеттік, заң шығарушы, атқарушы және сот билігінің тармақтары, азаматтар бірлестіктері, халықаралық және басқа да қоғамдық ұйымдар айналысады.

Қазақстан Республикасының «Қоршаған ортаны қорғау туралы», «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы», «Экологиялық сараптама туралы», «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы», «Атмосфералық ауаны қорғау туралы» Заңдары құқықтық негіз болып табылады.

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің (2007 жылғы 9 қаңтардағы №212-III) (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) негізгі қағидалары:

-Қазақстан Республикасының тұрақты дамуы мен экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- экологиялық қатынастарды реттеуде экожүйелік тәсілді қолдану;
- экологиялық ақпараттың қолжетімділігі және т. б. болып табылады.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі алты маңызды бағытты айқындап берді, олар: энергия, ауа, су, жер, биологиялық әртүрлілік және тұрмыстық қатты қалдықтарды жинау.

Экономиканың дамуымен бірге пайдаланылатын ресурстардың көлемі де артады (адамзат шикізатты, отынды көбірек тұтынады). Осыдан өзара байланысты мәселелер пайда болды: табиғи ресурстардың сарқылуы және қоршаған ортаның ластануы.

Қоршаған ортаның ластануы - адамзаттың өзекті мәселелерінің бірі. Бұл процесті әлі де тоқтатуға болады және бұл мәселемен білім берудің барлық деңгейлерінде ерте жастан бастап айналысу қажет.

Мектепке дейінгі жас - келешек азаматтың өз елінің ресурстарына қамқорлықпен қарауын қалыптастыру үшін ең қолайлы кезең. Осы бағыттағы тиімді жұмыс мынадай қасиеттерді иеленетін: физикалық тұрғыдан дамыған, білуге құмар, өзіне сенімді және белсенді, эмоционалды елгезек, табиғатта, қоғамда мінез-құлық мәдениетінің дағдыларын меңгерген тәрбиеленушіні дайындауға мүмкіндік береді.

«Энергия»

Бүгінгі күні адамзаттың алдында тұрған маңызды міндет - энергия ресурстары ешқашан сарқылмайды және олар шексіз деген ойды адамның санасынан арылту, экономикалық шығындарды болдырмау үшін әр адамды жеке жауапкершілікке үйрету.

Бала ересектердің жарыққа, жылуға, суға деген ұқыпты қарым - қатынасының үлгісін көруі тиіс, сонда осы арқылы ол күн сайын энергия мен ресурстарды үнемдеу туралы түсініктерді меңгереді.

Энергия – бұл әртүрлі құбылыстарды тудыратын қуат көзі. Энергияны көру мүмкін емес, бірақ оның қалай жұмыс істейтіні белгілі. Энергия арқылы көліктер жүреді, ұшақтар ұшады, шамдар жанады, от

қызады.

Электр энергиясы ойыншықты қозғалысқа келтіреді. Азық-түлік энергиясы қоректік заттар арқылы адамға беріледі, ал ағын судың энергиясы электр энергиясына, электр энергиясы шамның жарық шығаратын энергиясына айналады.

Ғалымдар энергияны үздіксіз пайдалану қандай да бір қозғалысқа, әрекетке, өзгеріске әкелетінін байқаған, ұзақ зерттеулерден кейін олар энергияның сақталу заңын ашты және «Энергия пайда болады, ол із-түссіз жоғалып кетпейді, бірақ ол өзгеріп, бір түрден басқа түрге ауыса алады» деген тұжырым жасады.

Энергия бір түрден басқа түрге ауысқанда ол міндетті түрде жылуға айналады да, ол жан-жаққа таралады. Адам күн энергиясын тұрғын үйлерді жылыту үшін, отынды көлікті от алдырту және басқа да көптеген қажеттіліктер үшін пайдаланады. Сондықтан энергияны үнемді пайдалану қажет немесе оларды пайдаланудың балама көздерін табу керек.

Ауа

Ауа - адамдардың тіршілік ету ортасының маңызды құрамдас бөлігі. Бұл жер бетіндегі тіршіліктің, оның ішінде адам өмірінің негізі. Атмосфера зиянды ғарыш сәулелерінен қорғану қызметін атқарады, аймақтың және жалпы ғаламшардың климатын анықтайды, адамдардың денсаулығына, олардың еңбекке деген қабілеттілігіне, өсімдіктер мен жануарлар әлемінің тіршілік ету белсенділігіне әсер етеді. Атмосфералық ауа геологиялық, экологиялық, термореттеушілік, қорғаныс, энергия ресурстары, шаруашылық және басқа да функцияларды атқарады. Ол тікелей немесе жанама түрде өндіріс үшін қажетті болып табылады.

Ауаның ластануы, яғни шаңға, пайдаланылған газдарға немесе иісті заттарға байланысты оның табиғи құрамының өзгеруі, ластану түріне, қоспалардың концентрациясына және олардың әсер ету мерзіміне байланысты адамдардың өмірі мен денсаулығына әсерін тигізіп, қоршаған ортаға зиян келтіруі мүмкін. Атмосфераның химиялық заттармен ластануының негізгі көздері өнеркәсіп және көлік болып табылады.

Жел түріндегі ауа жойқын күш ретінде әсер етеді: құм мен топырақты шашады, ормандардағы ағаштарды құлатады, өртті таратады, шаңды дауылдарды көтереді және т. б.

Адамдар қоршаған ортаны ластайды. Соның салдарынан табиғатқа мынадай зиян келтіріледі:

- жер бетіндегі климаттың өзгеруі;
- ғаламшардың озон қабатының бұзылуы;
- тұщы судың жетіспеуі;
- топырақтың сарқылуы;
- биологиялық әртүрліліктің төмендеуі;
- тыныс алу жолдары ауруларының көбеюі.

Мектепке дейінгі ұйымда бала алғаш рет ауаның қасиеттерімен танысады, оның адам өмірі үшін маңызын біледі.

Ортаңғы топтан бастап өлі табиғат объектілерімен танысу бойынша зерттеу эксперименттерін жүргізу ұсынылады. Әртүрлі жобалар барысында әрбір тәрбиеленуші қорытынды жасауға, проблемалық жағдаяттарды табуға және шешуге, зерттеу әрекетінің нәтижесінде алынған сұрақтарға өз бетінше жауап табуға үйренеді.

Мысалы, ересек топта «Қоршаған ортадағы ауа» жобасын жүргізу балалардың ауа, оның қасиеттері, онымен жасалатын әрекеттер туралы білімі мен түсініктерін, сөздік қорын байытуға, ізденістік әрекетін, зейінін, ойлауын, сөйлеуін дамытуға, қоршаған ортаға қызығушылығын оятуға және оған қамқорлық жасауға мүмкіндік береді.

Су

Су-сұйық зат, ол құйылады, төгіледі, ағады. Егер ғарыштан жерге қарайтын болсақ, ғаламшардың ауқымды бөлігін теңіздер, мұхиттар, өзендер мен көлдер алып жатқанын көруге болады.

Алайда, жер ғаламшарында жыл сайын өзендер саяздануда, зауыттар өнеркәсіп қалдықтарын су қоймаларына төгуде, адамдар қоқысты су

қоймаларының жанына тастауды әдетке айналдырған. Осының бәрі топырақ пен суды ластайды, соның салдарынан экология бұзылып, адамдардың денсаулығы нашарлайды.

Қазақстан аумағында су ресурстарының жетіспеушілігі жаһандық мәселелердің бірі болып саналады. Су ресурстарын дұрыс бөлмеу және пайдаланбау тұщы су көздерінің сарқылуына әкелді.

Қауіпсіз ішуге жарамды таза су азайып келеді. Судың жетіспеушілігінен тіршілік иелерінің өмір сүру қалпы бұзылады. Өсімдіктерге су құйылмаса солып қалады және тіршілігін жоюы мүмкін, жануарлар да сусыз тіршілік ете алмайды, мысалы, адам тамақсыз бір айдан артық өмір сүре алады, ал сусыз бірнеше күн ғана өмір сүре алады.

Су адамға не үшін қажет? Ол ішу, тамақ дайындау, жуыну, шомылу және т.б. үшін қажет. Сондықтан көптеген елді мекендер ежелден тұрғын үйлерін су қоймаларының жағасына салған.

Су - жануарлар үшін табиғи мекен болып табылады. Әртүрлі тіршілік иелері мұхиттарды, теңіздерді, өзендер мен көлдерді, тоғандарды мекендейді.

Су - өсімдіктердің тіршілігі үшін қажетті болып табылады. Ол өсімдікті сыртқы ортамен байланыстырушы құрал ретінде қызмет атқарады, өйткені суда қажетті минералды тұздар ериді, олар өсімдікке тамырлары арқылы нәр беріп, қоректенуін қамтамасыз етеді. Өсімдіктің құрамындағы судың көмегімен жапырақтарда пайда болған органикалық заттар және тамырлар арқылы сіңірілетін минералды заттар қозғалысқа келеді.

Мектепке дейінгі жаста балалар судың қасиеттерімен танысады, оларға тірі ағзалар үшін судың маңызы түсіндіріледі.

Судың қасиеттері: оның пішіні, түсі, иісі мен дәмі жоқ. Сондықтан: ол құйылған ыдыстың пішінін алады; егер оған бояу қосса, сол түске боялады; тұз, қант, лимон және т. б. қосса тиісті дәм мен иіске ие болады.

Су таза және кір болуы мүмкін: таза – мөлдір, кір – лай. Су әртүрлі температурада болады: суық, ыстық, жылы. Су өзінің күйін өзгерте алады: аязда ол мұзға, ал қызған кезде буға айналады. Мұз қатты, сынғыш, мөлдір, суық болады, жылудан ериді және суға айналады. Су қайнаған кезде буды байқауға болады. Бу жеңіл, ақшыл түсті, жоғарыға көтеріліп, салқындаған кезде су тамшыларына айналады. Күн күрт салқындаған кезде бу қарға, қырауға айналады. Қар ұшқындап жауады, қардың түсі ақ, жұмсақ және суық болады, жылудан ериді.

Судың тіршілік үшін маңызы өте зор. Ол барлық тіршілік иелеріне – адамдарға, өсімдіктерге, жануарларға қажет. Адамға таза, тұщы су қажет. Мұндай су өзендерде, көлдерде, бұлақтарда, жер астында болады.

Су-жер ғаламшарының қазынасы. Сондықтан ерте жастан бастап балаларды суды үнемді пайдалануға тәрбиелеу керек.

Суды үнемді пайдалану ережелері

1. Егер сіз үйде немесе балабақшада шүмектен су ағып жатқанын көрсеңіз, онда шүмекті дереу жабыңыз.

2. Шомылған кезде суды қатты ағызбаңыз, шүмекті жартылай жабыңыз. Бұл жуынуға кедергі келтірмейді және су аз мөлшерде жұмсалады.

3. Су ысырап болмас үшін тісіңізді жуып және аузыңызды шайып жатқан кезде судың шүмегін ашық қалдырмаңыз немесе ыңғайлы болу үшін суды ыдысқа құйып, қолдануға болады. Осылайша сіз суды үнемдейсіз!

4. Егер судың шүмегі бұзылып су тамшылап тұрса, дереу ересектерге хабарлау қажет.

5. Өзен жағасына қоқыс тастауға болмайды, тамақ қалдықтарын қоқысқа арналған контейнерге тастау керек.

Егер суды үнемді жұмсау ережелерін білетін және орындайтын болсақ, біз суды үнемдеуге көмектесеміз.

Жер

Біз жаңа өнертабыстар арқылы адамның өмір сүру салты жеңілдетілген технологиялық ілгерілеу дәуірінде өмір сүріп жатырмыз. Адам жаратылысынан тұтынушы болып табылады, бірақ сатып алған заттардың барлығы күнделікті тұрмыста пайдаланылмайды.

Заттардың көп бөлігі қолданылмай, қоқысқа тасталады, яғни ғаламшарды ластауға үлес қосады.

Соңғы онжылдықта ғаламшар басқа мыңжылдықтарға қарағанда қатты ластанды. Негізінен, бұл өндіріс қалдықтары, өңделмеген қоқыстың жиынтықтары, пластика, дөңгелек қалдықтары және т.б.

Көптеген зауыттар мен басқа да өндірістік нысандар ауаға ұдайы зиянды заттарды шығарып, жерді қоқыстармен ластайды. Бұл қоқыс тасталған жерге ғана емес, бүкіл ғаламшарға да зиян келтіретінін байқауға болады. Қалдықтарды шығару үшін көптеген кәсіпорындар оларды жерге көму әдісін қолданады. Әрине, бұл тек қоқыс көмілген аймақтың топырағына ғана емес, сонымен қатар жақын аумақтағы топыраққа да кері әсерін тигізеді. Бұл жерге көкөністер мен жемістер отырғызылады, оның салдары көптеген аурулардың таралуына әкелуі мүмкін.

Семей ядролық сынақ полигонында 40 жыл бойы жүргізілген ядролық қаруды сынау адамдардың денсаулығына және қоршаған табиғи ортаға орны толмас залал келтіріп, халықтың жалпы сырқаттануы мен өлім-жітімінің өсуіне алып келді. Семейдің барлық аумағы, Павлодар, Шығыс Қазақстан және Қарағанды облыстарының полигонға іргелес аудандары экологиялық апат аймағы деп танылды, ал радиациялық әсерді арттыруға ғарыш кемелерін іске қосу кезінде пайда болатын озондық тесіктер ықпал етеді.

Ауаның ластануына автокөліктер де кері әсерін тигізеді. Автокөліктердің қалаларды ластау деңгейі 25% - дан 50% - ға дейін құрайды. Автокөліктердің пайдаланылған газдарымен ауаның ластануы Алматы, Ақтөбе, Семей, Жамбыл, Өскемен қалаларында байқалады.

Автокөліктер ауаны, топырақты және суды ластаушылар болып табылады. Адамдардың шаруашылық қызметі: су, ауа, жер, орман, яғни барлық табиғат көздеріне кері әсерін тигізуде.

Химиялық және биологиялық заттармен ластану, топырақ эрозиясы, тұздану, батпақтану, су басу, құрғау, саркылу нәтижесінде жер пайдалануға жарамсыз болып қалуы мүмкін.

Орман өрттері мен ағаштарды кесу топыраққа зиян келтіреді. Адам ағаштарды кесу арқылы көгалдандыруға залал келтіреді, осының нәтижесінде екпе ағаштарының саны азайды. Жер – барлық тіршілік иелерінің ортақ үйі, сондықтан оны қорғауымыз қажет.

Келешек ұрпақ таза қоршаған ортада өмір сүріп, оның сұлулығы мен үйлесімінен ләззат алуы үшін адамзат тірі табиғаттың байлығы мен түрлерін сақтауға міндетті.

UNEP мәліметтері бойынша ғаламшар топырағының 15%-ы тіршілік ету мүмкіндігінен айрылған, 23%-да тозу процесі жүріп жатыр, барлық жердің 30% - ы көңнің шайылуына байланысты құнарлылығынан айырылды.

Халықаралық экологиялық ұйымдар қоршаған ортаны қорғау үшін белсенді түрде күресуде. Экологиялық қозғалыс мүшелері қоршаған ортаны адамның зиянды ықпалынан қорғап, табиғат мәселелеріне адамзаттың назарын аударуда.

«Ғаламшарды қоқыстардан тазартамыз» акциясын өткізіп, кейін дүниежүзілік мәртебеге ие болған Австралия тұрғындары алғаш рет 1993 жылдың қыркүйегінде жаппай мұхит жағажайларын тазартуға шықты. Бірте-бірте акцияға басқа елдер де қосылды және бүгінде оған бүкіл әлемдегі 100 мемлекеттен миллиондаған еріктілер қатысады. Адамдар демалыс орындарын, жағажайларды, орман саябақтары мен су қоймаларын, қала маңындағы аумақтар мен өзендерді қоқыстан тазартады, «Қалдықтарды тастауға жол бермейміз», «Қоқыстың орнына саябақ тұрғызамыз» және т.б. акцияларды өткізеді, ағаштар отырғызады, көрмелер, концерттер және баспасөз конференцияларын ұйымдастырады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда педагогтер балалармен бірге әртүрлі экологиялық жобаларды ұйымдастыруы және жобалардың тақырыптары: флора мен фаунаның жарқын өкілдерін зерттеуден бастап өз бетінше өсімдіктерді өсіру және олардың өсуін жүйелі бақылауды қамтуы мүмкін. Мысалы, «Терезе алдындағы бау-бақша», «Ағаш отырғызу», «Ауланы қоқыстан тазартамыз», «Құстар-біздің досымыз және тағы басқалар.

Жобалар әрекет түрлері бойынша бөлінеді:

балаларға эксперимент жасауға мүмкіндік беретін шығармашылық-зерттеу жобалары;

кейіпкерлердің бейнесіне ене отырып, ойын түрінде тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін сюжетті-рөлдік ойын жобалары;

ақпарат жинауға, талдауға және стендтерде, витраждарда және т. б. безендіруге мүмкіндік беретін ақпараттық жобалар.

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалармен жүргізілетін жұмыстың міндеттері:

білім беру: балаларда қалдықтардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына әсері туралы түсінік қалыптастыру;

дамыту: балалардың танымдық қызығушылығын дамыту, заттарды жасалған материалы бойынша ажырата білу, байланыстырып сөйлеуін жетілдіру, балалардың сөздік қорын байыту.

Тәрбиелік: балаларды экологиялық мәдениет негіздеріне, көшеде тәртіп сақтауға, балабақшада тазалық пен тәртіпті сақтауға тәрбиелеу.

Қорытынды: балалармен жұмыс жүргізудегі шынайы жетістіктер мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби шеберлігімен, экологиялық тәрбиенің әдістері мен нысандарын білуімен және оларды практикалық тұрғыдан меңгеруімен, сондай-ақ тәрбиелеу-білім беру процесінің Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты мен Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік бағдарламасының талаптарына сәйкес келуімен қамтамасыз етіледі.

Биологиялық әртүрлілік

Биологиялық әртүрлілік тіршіліктің барлық нысандарының- өсімдіктердің, жануарлардың, ұсақ ағзалардың гендерін құрайтын және олар жеке компоненттер ретінде енетін экологиялық жүйелердің әртүрлілігін білдіреді.

Биологиялық әртүрлілікті сақтау - адамзаттың тұрақты даму қағидаларына көшудегі ажырамайтын құрамдас бөлігі. Осы мәселенің аясында жер бетіндегі тіршілік иелерін қорғау бүкіл адамзаттың міндеті және сонымен бірге оның ғаламшарда өмір сүруінің шарты екендігі алғаш рет танылды. Ғаламшардағы тіршілікті сақтау үшін ғаламшардың барлық үш негізгі бөлігі: табиғатты, қоғамды және экономиканы үйлестіру мақсатында өзара қатынастар жүйесін қайта құру қажет.

Биологиялық әртүрлілік - өте күрделі құбылыс, ол көбінесе үш бөлікке бөлінеді:

Гендер - бұл барлық жасушаларда болатын арнайы кодтар немесе командалар. Ағзадағы кодтардың алуан түрлілігіне байланысты адамдар бір-бірінен (түрі, әрекеті, мінез-құлқы) ерекшеленеді. Гендер көздің түсін, бойын, тұқым қуалайтын ауруды, шаштың түсін және т.б. анықтайды. Генетикалық даму жеке деңгейде көрінеді және адамдардың ерекшелігін білдіреді.

Биологиялық түрлер

Экожүйе — бұл түрлер өмір сүретін нақты табиғи жағдайлар. Олардың кейбіреулері бізге таныс мысалы, орман, тау немесе теңіз экожүйелері. Жер бетінде экожүйелердің көптеген түрлері бар. Түр- бұл өзін-өзі көбейте алатын тірі ағзалар тобы. Әр түрлі түрлердің өкілдері-адамдар, әртүрлі жануарлар, жәндіктер, құстар және т. б. Қазіргі кезде гүлді өсімдіктердің

375000-нан астам түрі және сүтқоректілер мен құстардың 15000 түрі белгілі. Бір түрдің ішінде генетикалық әртүрлілік бар.

Жалпы сипаттамалары ортақ ағзалар тобы жануарларда тұқым, ал өсімдіктерде-әртүрлілік деп аталады.

Экожүйелер көптеген биологиялық түрлерден тұрады. Олар ұсақ ағзалар, өсімдіктер мен жануарлардың мекені болып қана қоймайды, сонымен қатар адамның табиғи орта өнімдерін экономикалық мақсатта қолдануы арқылы пайда келтіреді. Экожүйенің өнімдері — бұл жер бетіндегі қажетті өмір сүру жағдайларын қолдайтын барлық табиғи ресурстар мен процестер. Олар адамдарды тамақпен, таза ауамен және сумен қамтамасыз етеді, су деңгейін реттейді және су тасқынының алдын алуға көмектеседі. Олар қалдықтарды ыдыратады және қоректік заттарды айналымға келтіреді, бұл азық-түлік өндірісі үшін өте маңызды. Экожүйенің маңызды сапасы-табиғи ландшафттардың мәдени құндылығы болып табылады.

Биологиялық әртүрлілік және азық-түлік желісі

Биологиялық әртүрлілік көбінесе «азық-түлік желісі» ретінде ұсынылады, өйткені көптеген ұсақ ағзалар, өсімдіктер мен жануарлар бір-бірімен қоректенеді, өзара әрекет етеді. Азық - түлік тізбегіндегі әдеттегі тәртіп-бұл күн сәулесі, өсімдіктер, шөп қоректілер немесе жануарлар. Азық-түлік тізбегінің бір түрінде жасыл шөптер мен жабайы гүлдер күн сәулесінен нәр алады. Адамдар өсімдіктер мен жануарлардың етімен қоректенеді. Бұл қарапайым азық-түлік тізбегінің үлгісі, оның негізі тек жасыл өсімдіктер, жануарлар, ұсақ ағзалар және адамдар болып табылады.

Ғаламшардағы тіршіліктің әртүрлілігін сақтау үшін күресудің бір тәсілі өсімдіктер мен жануарлардың сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлерін қорғау болып табылады.

Биологиялық әртүрлілікті сақтауда ерекше қорғалатын табиғи аумақтар маңызды рөл атқарады, олар: қорықтар, ұлттық саябақтар, мемлекеттік қорықтар, табиғи ескерткіштер.

Табиғи ортада азайып бара жатқан өсімдіктер мен жануарлардың түрлері Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген.

Қызыл кітап-Қазақстанда сирек кездесетін және жойылып кету қаупі бар жануарлар мен өсімдіктердің, құстардың тізімі енгізілетін кітап. Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген қандай да бір қауіп төніп тұрған барлық жануарлар елдің қорғауында болады.

Экологиялық тәрбие - бұл мектепке дейінгі педагогиканың жаңа бағыты. Мектеп жасына дейінгі балаларда биологиялық әртүрлілік туралы негізгі білімді қалыптастыру - бұл баланың айналасындағы тіршілік ету

ортасымен байланысты тіршілік иелерін тануы және осы негізде олармен өзара әрекет етудің дұрыс нысандарын дамыту. Биологиялық әртүрлілік туралы негізгі білімді қалыптастыру үшін жағдай жасау қажет.

Тәрбиеші педагогикалық процесті ұйымдастырудағы негізгі тұлға болып табылады. Бала өзін қоршаған ортадан ажырата бастайды, оның айналасындағы әлемге эмоционалды және құндылық қатынасы дамиды, тұлғаның адамгершілік - экологиялық ұстанымдарының негіздері қалыптасады.

Қоршаған табиғат балалардың көрнекі-сезімдік, эстетикалық, шығармашылық, эмоционалды және сөйлеуінің дамуына ықпал етеді. Олардың бойында мейірімділікті, сезімталдықты, байқағыштықты және басқа да жағымды қасиеттерді қалыптастыруға септігін тигізеді.

Тұрмыстық қатты қалдықтарды бөлек сұрыптау

Тұрмыстық қатты қалдықтарды бөлек сұрыптау - кейіннен кәдеге жаратуды, қайта өңдеуді және жоюды қамтамасыз ету үшін қалдықтардың түрі мен құрамына байланысты коммуналдық қалдықтар бөлек жиналатын процесс (ҚР Экологиялық кодексі).

Әлемде жыл сайын тұрмыстық қалдықтардың саны артып келеді. Қалдықтар мәселесі қазіргі кезде көптеген елдерде өзекті болып табылады. Оны кешенді түрде: қоқысты өңдеудің жаңа технологияларын іздестіру арқылы емес, сонымен қатар экологиялық тәрбиенің көмегімен шешу қажет. Бұл мәселе неғұрлым ертерек қолға алынса, мінез-құлық мәдениетін меңгерген ұрпақ қалыптастыру мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады.

Қалада қоқысты азайту үшін не істеуге болады? Қоқысқа «екінші өмір» беруге бола ма?

Егер адамдар қоқысқа екінші өмір бере отырып, оны кәдеге жаратуды үйренсе, онда қоршаған орта таза болар еді.

Тұрмыстық қатты қалдықтарды бөлек сұрыптау дегеніміз не?

Бұл қағазды, тамақ қалдықтарын, пластикті, шыныны, органикалық заттарды және т.б. сұрыптау. Әрбір азамат үшін қалдықтарды бөлек жинауды бастау моральдық жауапкершілікке байланысты – бұл ғаламшарды сақтауға жеке үлес қосу және өзінің пайдасын келтіру болып табылады

Қоқысты сұрыптау не үшін маңызды?

Қалдықтардың жартысынан көбі қоқыс емес, қайта өңдеуге болатын қайталама шикізат. Қалдықтардың кейбір түрлері қайта өңдеуге арналмаған, тек кәдеге жаратуға жатады: шыны, қағаз, пластик, металл, автокөлік дөңгелектері және т.б. қайта өңделеді. Қоқыс тастайтын жерге құрамында ауыр металдар мен топырақ пен суды уландыратын басқа да қауіпті

қалдықтарды көмуге болмайды, оларды кәдеге жарату қажет. Оларға тұрмыстық және кеңсе жабдықтарының барлық түрлері, электроника, люминесцентті шамдар, мерзімі өткен дәрі-дәрмектер, сынап термометрлері және аккумуляторлар жатады.

Қоқысты бөлек жинау қандай мақсатты көздейді?

Қалдықтарды сұрыптау бірқатар маңызды міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

әлемдегі қоқыстың жалпы көлемі айтарлықтай азаяды;
шикізатты қайта өңдеу кезінде табиғи ресурстарды тұтыну үнемделеді;
қайта өңдеуге арналған материалдық шығындар азаяды;
экологиялық жағдай жақсарады.

Қоқыс контейнерлері

Әртүрлі қалдықтар үшін арнайы түрлі-түсті бактарды орнату арқылы қоқысты бөлек жинау айтарлықтай жеңілдетіледі:

жасыл-шыны үшін;
көк - макулатура үшін (*картоннан басқа*);
сары - картон өнімдері үшін;
қызғылт сары - пластикалық қалдықтар үшін;
қызыл - өңделмеген қоқыс үшін;
қоңыр - қауіпті заттар үшін;
қара - органикалық заттар үшін.

Бұл тек бағдарлық тізім, әлемнің әртүрлі елдерінде қоқыс жәшіктерінің түсі бекітілген эталондарға сәйкес ерекшеленуі мүмкін. Сондықтан шатаспау үшін контейнерлерге арнайы жазулар немесе белгілер қойылады. Бактар санитарлық нормаларға сәйкес арнайы пластиктен немесе металдан дайындалады.

Үйде қоқысты бөлек жинауды неден бастау керек?

Шағын пәтерде де қоқысты бөлек жинауға болады, ас үйдің бір бұрышынан, балконнан немесе қоймадан жиналған қоқысты қоюға орын табылады.

Қалдықтарды бөлек жинауда ықшамдылық болуы керек-картон қаптамаларын бүктеп жинаса орын алмайды, ал алюминий банкаларды тігінен қоюға болады. Сұрыптаудың негізгі ережелері тазартуды немесе жууды, кептіруді және көлемді азайтуды қамтиды. Қалдықтардың әр түрі үшін бірнеше шелек немесе кіші контейнерлер сатып алған жөн.

Экологиялық мәселелерді шешу жолдары:

- қоқыс пен басқа да зиянды қалдықтарды тиімді өңдеу;
- атмосфераны ластамайтын экологиялық қауіпсіз отынды пайдалану;
- атмосфераны, суды және жерді ластағаны үшін мемлекеттік деңгейде қатаң санкциялар мен айыппұлдар салу;
- халық арасында ағарту жұмыстары және әлеуметтік жарнама жасау.

Әдетте, лақтырылатын заттардан көп нәрсе түпнұсқа заттарға, қолөнерге негіз бола отырып, қайтадан қолданысқа ие бола алады.

Мектепке дейінгі ұйым жағдайында қоршаған ортаны ластаумен қалай күресуге болады?

Мектепке дейінгі жас-тұлғаның экологиялық мәдениетін дамытудағы өзіндік құнды кезең. Мектепке дейінгі жаста баланың бойында қоршаған әлемге деген эмоционалды-құнды көзқарасы дамиды, тұлғаның адамгершілік-экологиялық қағидаларының негіздері қалыптасады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық тәрбиесі - бұл балаларды қоршаған ортаны қабылдауға, оған ұқыпты қарауға тәрбиелеу. Қажет емес заттарды немесе қоқысты пайдалану мәселесін шешуді балалардың табиғи және қалдық материалдардан (кәмпиттердің қағазы, қораптар, қақпақтар және т.б.) жасалған жұмысынан көруге болады. Ересек адамның пікірінше, бұл қажет емес заттар, ал бала үшін бұл жай ғана қазына болып табылады.

Күн сайын үйде көптеген бос пластикалық бөтелкелер, йогурт банкалары, түрлі қораптар және тағы басқалар жинақталады.

Қажет емес заттар-бұл лақтыруға болатын заттар, бірақ оны балалардың шексіз қиялына ерік беру арқылы қолдануға болады, олар балалар шығармашылығы үшін көптеген мүмкіндіктерге ие. Өйткені, баланың қолына түскен барлық зат оның көруге, ұстауға, зерттеуге деген ұмтылысын тудырады.

Пластикалық бөтелкелер мен йогурт банкаларынан көп заттар жасауға болады. Күнделікті өмірде көзге түспейтін заттар балалардың қолында өзгеріп, жаңа түрге енеді, бөтелкелер су бүркетін құрал, құмыралар, кеглилдер және «городки» ойындары үшін нысана болуы мүмкін. Олардан күрек пен құммен ойнауға арналған қалыптар, қайықтар, сондай-ақ, ойындар мен театрландырылған қойылымдар үшін әртүрлі қуыршақтар жасауға болады.

Ересектің көмегімен балалар ойлауды, қарапайым заттарды ерекше қолдануды үйренеді, бала эксперимент жасай бастайды. Қажет емес заттарды қолдана отырып, балалар оларды керемет ойыншықтарға айналдырады. Қолдан жасалған ойыншықтар баланың ең сүйікті ойыншығына айналады және оған пайдасын тигізеді.

Осылайша, қажетсіз заттар, қалдық материалдар, олардан жасалған бұйымдар балаларға барлық ұсақ-түйектерді көруге және оларды бағалауға көмектеседі. Қажетсіз заттарға екінші өмір беріп, олардан керемет сәндік заттар мен бұйымдар жасай отырып, ғаламшарды қоқыстардан тазартуға болады.

«Табиғат-ортақ үйіміз, оны қорғау парызымыз!» жобасы

Мақсаты: балаларға тұрмыстық қалдықтардың түрлері және олардың қасиеттері туралы түсінік беру.

Міндеттері: балалардың жерді, суды, ауаны ластаудың негізгі көздері, оның салдары, ластануды болдырмау жөніндегі іс-шаралар туралы түсініктерін нақтылау.

БАЛАЛАРДЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТ НЕГІЗДЕРІНЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру міндеттерін шешу педагогтің тікелей қатысуымен жүзеге асырылады. Ол балаларға білім беру, табиғат әлемі және экологиялық мәдениеттің құндылықтары туралы ақпарат беру процесін қамтамасыз етуге көмектесуі тиіс.

Тәрбиеленушілерде осындай көзқарасты қалыптастыру мектепке дейінгі білім беру жүйесі педагогтерінің тиісті дайындығынсыз мүмкін емес.

Педагог қызметінің табыстылығы (Т. В. Потаповтың пікірінше) мына сапаларды анықтайды:

1) экологиялық мәселелер мен олардың себептерін түсіну, қалыптасқан жағдайға азаматтық жауапкершілікті сезіну, оны өзгертуге деген ұмтылыс пен тиімді дайындық;

2) кәсібилік және педагогикалық шеберлік: экологиялық тәрбие әдістемесін меңгеру, экологиялық тәрбиенің мақсаттары мен міндеттерін түсіну, балалармен жұмыс тәжірибесінде нақты технологияны жүйелі түрде іске асыру, оны жетілдірудегі шығармашылық ізденіс;

3) тәрбиенің гуманистік моделін жалпы бағдарлау және енгізу: балалар балабақшада болған кезде қолайлы жағдай жасау, физикалық және психикалық денсаулығына қамқорлық жасау, жеке тұлғаға бағытталған тәрбие әдістерін қолдану, балалармен және отбасымен жеке жұмыс жүргізу.

Табиғатпен өзара әрекет тәрбиеленушінің ұқыпты қарым-қатынасын қалыптастыруға ықпал етуі үшін педагог не істеуі қажет?

1) педагогтің өзі экологиялық мәдениетті, табиғатпен өзара әрекет етудің үлгісін көрсетуі керек, оған немқұрайлылық танытпай, балалардың көз алдында болып жатқан барлық әрекеттердің маңыздылығын көрсетуі тиіс.

2) баланы жанашырлық танытуға үйрету. Ол үшін балалардың алдында табиғатқа деген эмоционалды оң қарым-қатынастың үлгісі болуы керек.

Мысалы, балаларға табиғат туралы өлең оқып беруге болады.

Табиғатты қорғау үшін бәріміз,

Күресейік, бір - бір ағаш егейік.

Текке отырмай бәріміз,

Таза ауа үшін терімізді төгейік.

Сүйейік табиғатты аялайық,

Біз одан жақсылықты аямайық.

Жайқалған табиғаттың аясында,

Жадырап бәріміз дем алайық!

Бала табиғат аясында болғанда қайшылықтарға жиі кезігеді. Бір жағынан, олар өсімдіктер мен жануарларға қызығушылықпен қарайды, оларға қамқорлық жасауға тырысады, екінші жағынан қатыгездік пен немқұрайлылық танытады. Мысалы, бала ұядан құлап қалған балапанды құтқаруға тырысып, оны қолына алады, көп жағдайда балапан өліп қалады немесе балалар жәндіктердің қанаттарын жұлып, жауын құрттарын өлтіріп, қатыгездік танытады.

Балалардың көпшілігі өсімдіктерді тірі деп санамайды. Оларға өзбетінше өсімдіктердің тіршілігін көру және олар да басқа тіршілік иелері секілді тыныс алатынын, қоректенетінін, қозғалатынын, көбейетінін түсіну қиын болып келеді.

Неліктен бұл жағдай орын алады? Бұл, ең алдымен, балалардың табиғат объектілерімен өзара әрекет ету ережелерін білмеуіне байланысты.

Егер ересек бұған назар аудармаса, балалар табиғат нысандарын әдемі және ұнамсыз, қажет және қажет емес деп бөлуге дағдыланады. Нәтижесінде бала оң тәжірибені жинақтаудың орнына жағымсыз, объектілерге немқұрайлы қарау тәжірибесін меңгереді.

Педагог танымдық материалды дұрыс таңдауы, оның мазмұнын жақсы жеткізе алатын әдістер мен тәсілдерді ойластыруы керек. Әдістерді таңдау және оларды кешенді қолдану қажеттілігі балалардың жас және жеке ерекшеліктерімен анықталады.

ТҮРЛІ ЖАС ТОПТАРЫНДА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАБИҒАТТА ӨЗІН ҰСТАЙ БІЛУДІҢ МІНЕЗ - ҚҰЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық мәдениетке тәрбиелеуді іске асыру үшін бұл әрекетті түрлі жас топтарында педагог қалай ұйымдастыруы тиіс?

Кіші топта табиғатпен өзара әрекет ету өте маңызды болып табылады.

Педагог:

- тірі және өлі табиғат құбылыстарымен таныстырады; жануарлар мен өсімдіктер әлемі туралы бастапқы түсініктерін қалыптастырады; өсімдіктер мен жануарларға қамқорлықпен қарауға тәрбиелейді.

- балабақша ауласында ересектердің еңбегін, аулаға ұшып келетін құстарды, маусымға тән табиғат құбылыстарын бақылауды ұйымдастырады.

- қоршаған табиғаттың сұлулығына балалардың назарын аударады: балалар ересектің жануарлар мен өсімдіктеге қамқорлық жасауын, табиғат құбылыстарының ерекшеліктері туралы айтқандарын тыңдайды және есте сақтайды.

Жылдың басында кіші және ортаңғы топтарда тәрбиешіге қуыршақтарды қолданып, ертегілер айту («Шалқан» ертегісі) және ойнап беру ұсынылады. «Жемістер-көкөністер» тақырыбында ұйымдастырылған оқу қызметін өткізгенде (бау-бақшада шалқан, алма мен түрлі жемістер мен жидектер өсетінін айтып, көрсетуге болады) балаларды әртүрлі көкөністер-жемістермен таныстырады, оларды зерттеуге қатыстырады, көкөністер мен жемістердің дәмін татқызады. Ұй жануарлары тақырыбын «Шұбар тауық» ертегісінің көмегімен жалғастыруға болады және басқа да ұй жануарлары сиыр, ешкі, жылқы және т.б. таныстыруға болады. Ұйымдастырылған оқу қызметіне тосын сый ретінде ата-әже қонаққа келіп, сиыр мен бұзауы немесе ешкі мен лақтары туралы әңгімелеп береді, оларды шөппен қалай

коректендіретінін, қалай су беретінен көрсетеді. Тәрбиеші балаларға көмекшілер ретінде осы әрекеттерге қатысуға мүмкіндік береді, балалар ойыншық (немесе суретте бейнеленген) үй жануарларын шөппен коректендіреді, оларды өріске жайып, олар үшін қора салады, олардың қимылдары мен дыбыстарына еліктейді. Мұндай ойындар тәрбиеленушілерге ауыл шаруашылығынан хабардар болуға, ойын дағдыларын, қиялын дамытуға, ертегілер арқылы үй жануарлары туралы алған білімдерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Кіші топтардағы табиғат бұрышына негізгі бөліктері (сабақтары, жапырақтары) айқын көрінетін және ұзақ гүлдейтін өсімдіктер орналастыруға болады. Бұл (өңірлік) қазтамақ, шырайгүл, қынагүл, (азалия, раушан гүлі).

Аквариумдағы балықтарды, ауладағы ағаштарды, табиғат құбылыстарын, гүлдерді және т.б. күнделікті бақылау балаларға осы табиғат объектілері туралы нақты білім алуға мүмкіндік береді. Әрбір цикл 3-5 бақылауды қамтуы тиіс.

Осылайша, кіші мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу-білім беру процесіндегі басты міндет- оларды табиғатпен, өсімдіктер мен жануарлар әлемімен тірі тіршілік иелері ретінде таныстыру.

Ортаңғы топта тәрбиешінің міндеттері:

- тірі және өлі табиғат құбылыстарымен таныстыруды жалғастыру. Ауа-райының жағдайын анықтауға, табиғат құбылыстарын (маусымдық) бақылауға үйрету. Табиғат құбылыстарына қызығушылықты тәрбиелеу.

- туған өлкенің кейбір өсімдіктері, көкөністер мен жемістер туралы қарапайым түсініктерін қалыптастыру; бөлме өсімдіктерінің түрлері, олардың айырмашылықтары (шегіргүл, қазтамақ, бегония және т.б.) туралы білім беру.

- Қазақстан аумағын мекендейтін үй және жабайы жануарлармен таныстыру;

-табиғат бұрышын мекендеушілерді бақылау дағдыларын қалыптастыру.

Тәрбиеші әрекетін былай деп тұжырымдауына болады: «Мен көрсетемін-сендер маған көмектесесіңдер, үй жануарларына бірге қамқорлық жасаймыз!».

Ортаңғы топта табиғат бұрышында: шегіргүл, қазтамақ, бегония және т.б. орналастыру ұсынылады. Балалар күтім жасау әдісін жапырақтардың сипатына қарай: көлеміне, санына, үстіңгі қабатының жұмсақтығына байланысты үйренеді.

Педагог тірі нысандардың өсуі мен дамуы үшін су, жарық, ауа, қорек және айналасындағылардың қамқорлық танытуы қажет екенін еске салып отыруы тиіс.

Тәрбиешінің табиғат бұрышында балалармен бірге бөлме өсімдіктеріне, аквариумға күтім жасауы, қыстап қалатын құстарды коректендіруге қатысуы және т.б. балалардың табиғаттағы байланыстарды түсінуіне, оларды қарапайым еңбек әрекеттеріне баулуға және күтім

жасаудың тіршілік иелері үшін маңызын түсінуіне ықпал етеді. Жұмыс жүргізудегі белсенді құралдар: халық ертегілерін айтып беру және ойнау, кітаптардағы суреттерді қарау, экологиялық сауық кештерді өткізу, берілген тақырып бойынша бейне таспаларды қарау және т. б.

Ересек топта педагог өлі табиғат нысандары – су, жер, ауа, күн туралы балалардың алған білімдерін кеңейтуді жалғастыру ұсынылады; табиғат құбылыстары туралы түсініктерді қалыптастыру: жел, жаңбыр, тұман; табиғаттың маусымдық өзгерістеріндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға үйрету; табиғат бұрышындағы бөлме өсімдіктері мен жануарларға күтім жасау ережелерімен және өсімдіктердің өсуі мен дамуы үшін қажетті жағдайлармен таныстыру.

5 жастағы балалар кіші жастағы балалардан физикалық және психикалық мүмкіндіктерімен ерекшеленеді: олар сенімділік танытады, дербестіктің бастапқы дағдыларын меңгереді, зейіндері неғұрлым тұрақтанады, қабылдауы мен ойлау қабілеттері неғұрлым дамиды, ересектің сөзін түсінеді және қайталайды.

Ересек топта табиғат бұрышына өсімдіктердің 6-8 түрін орналастыруға болады: традесканцияның 2 түрі, хлорофитум, сеткреазия, витис (бөлме жүзімі), шырмауық, папоротник, теңбілгүл, амиллис.

Табиғат бұрышындағы балалардың әрекеті табиғат туралы практикалық дағдылар мен қажетті түсініктерді қалыптастыруға ықпал етеді және біртіндеп балалардың дербес әрекетіне айналады.

Балалардың бақылау объектілері: аквариумдегі балықтар, тордағы сәндік құс, теңіз шошқасы, шырша, гүлдер, ауладағы алғашқы көктем гүлдері және т.б. болуы мүмкін. Алған білімді бекіту үшін сенсорлық негізде балалардың табиғаттағы қауіпсіз мінез-құлық ережелері мен объектілер туралы нақты түсініктерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін 4-6 бақылау жүргізу қажет.

Табиғат бұрышында балалар мен тәрбиешінің бірлескен әрекеті балалардың адамгершілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді, олар табиғат бұрышын мекендеушілерге күтім жасау дағдыларын игереді. Осы жас тобындағы балалар суреттердің көмегімен бұл өзгерістерді күнтізбеде белгілейді. Мысалы, «терезе алдындағы бау-бақша» жобасы, шыны ыдыстарда пиязды өсіру (эртүрлі жағдайларда), оларды апта сайын бақылау және күнтізбеде белгілеу. Бұл балалардың байқағыштығын, өсіп келе жатқан өсімдіктердің өзгеруін байқай білу, олардың өсуі үшін эртүрлі жағдайлардың маңыздылығын түсіну қабілетін дамытады.

Ұйымдастырылған оқу қызметі барысында көркем шығармаларды қолдану ұсынылады. Мысалы, жануарлар туралы әңгімелер, суреттері бар кітаптарды қарастыру. Қуыршақтарды пайдалану балаларды орманның экожүйесімен, оның барлық мекендеушілерімен танысуын жеңілдетеді, ал дәрігер Айболиттің көмегімен балаларды денсаулықтың (өзінің және басқа тіршілік иелерінің) құндылығын түсінуге баулуға болады.

Ересек топтың балалары квест ойындарына, әдеби кейіпкерлермен диалогтарға, ойыншықтармен ойнауға қуана қатысады.

Осы жас кезеңінің маңызды ерекшелігі-сюжетті-рөлдік ойынның қалыптасуы, оған балалардың қызығушылық танытуы болып табылады. Сондықтан педагог сюжетті-рөлдік ойынды экологиялық-педагогикалық жұмыста жиі қолдануы керек, бұл балалардың экологиялық мәдениет дағдыларын жақсы меңгеруін қамтамасыз етеді.

Мектепалды даярлық тобында/сыныбында тәрбиеші балалардың тірі және өлі табиғат құбылыстары (тастар, су, жел, күн, жаңбыр) туралы білімдерін кеңейтуді жалғастырады, бөлме өсімдіктерінің жаңа түрлерімен және оларға күтім жасау тәсілдерімен таныстырады. Балаларға бидайды қалай өсіретінін әңгімелеп береді, еңбек адамдарын құрметтеуге тәрбиелейді. Себеп-салдарлық байланыстарды орнату қабілетін жетілдіреді. Педагогтер тәрбиеленушілерге табиғат бұрышын мекендеушілер, бөлме өсімдіктері үшін жағдай жасауды бақылауға және қатысуға мүмкіндік береді. Балалардың дербестігі артады, олармен табиғат бұрышындағы кезекшілікті ұйымдастыруға болады.

Бақылау барысында балалар жануарлардың немен қоректенетіні, дене құрылысы туралы қарапайым мәліметтер алып қана қоймайды, сонымен бірге олардың тіршілік ету ортасымен байланысын, ортаға бейімделуін байқайды. Арнайы бақылаулар жануарлардың қимыл-қозғалысын, қоректенуін байқауға, олардың тіршілік әрекеті үшін қолайлы жағдайлар жасау керектігін түсінуге және оларға қамқорлық танытуға бағытталады.

Мектепалды даярлық тобында балаларды бөлме өсімдіктерінің 8-10 түрімен таныстыруға болады: қазтамақ, фуксия, раушан (шегіргүл, бегония, сансевьера), аспидистра, аспарагус, глексиния, саксифраж, хлорофитум, бриофиллум.

Педагог терезе алдында, бақта (көкөніс) және учаскеде (гүл) өсетін өсімдіктерді бақылауды ұйымдастыра алады. Бақылау кезінде балалар өсімдіктердің тіршілік етуі оларға жасалатын жағдайлармен өзара байланысты ерекшеліктерді атай алады. Балалардың көздерін жеткізу үшін қарапайым тәжірибелер жүргізу (мысалы, пияз үш түрлі жолмен өсіріледі: барлық жағдайлар болған кезде, қараңғыда, суықта) ұсынылады. Педагог эстетикалық сипаттағы бақылау циклдарын қамтиды: онда балалар тек қолайлы жағдайлар жасалғанда ғана өсімдіктердің жайқалып, өсетінін байқауды үйренеді.

Экологиялық дамуда пиктограммалық-символдық үлгідегі күнтізбе маңызды рөл атқарады. Балалар суреттермен кезеңге, маусымға тән ерекшеліктерді, белгілермен-пиктограммалармен – ауа – райы құбылыстарын, түстермен-аптаның күндерін бейнелеуді үйренуі тиіс.

Жұмыстың жаңа түрі: «Жасыл шырша» (желтоқсанның басынан бастап қаңтардың ортасына дейін), «Қоқысты тазартамыз», «Біз табиғатпен доспыз», «Құстар-біздің досымыз» және т. б. табиғатты қорғау акциялары болып табылады.

Балаларды ынталандыру үшін әр баланың барлық игі істері ұсынылатын «Игі істер панорамасы» панносын әзірлеу болып табылады, онда балалар өздерін және басқаларды (фотосуреттерді) паннодан көреді,

жақсы әрекеттің маңыздылығын түсіне бастайды, олар өзінің мінез-құлқын ересектердің немесе балалардың бағалауына немқұрайлы қарамайды – бұл тұлғаның адамгершілік тұрғыдан дамуын ынталандыратын адамгершілік сезімін қалыптастырудың бастамасы. Сонымен қатар, тәрбиешіге оқу жылы бойы балаларға тірі және өлі табиғат туралы әңгімелер мен ертегілерді оқып беру ұсынылады: Ы. Алтынсариннің «Аурудан аяған күштірек», «Өрмекші, құмырсқа және қарлығаш», «Бір уыс мақта»; Ж. Кәрбозиннің «Алша»; М. Төрежановтың «Өмірдің қайнар көзі», «Бұзау», «Қолғабыс», «Ақ лак», «Бұлбұлдың үні»; Д. Досжановтың «Ардақ –табыншының ұлы»; Ө. Тұрманжановтың «Ақ бота» шығармаларының маңызы зор.

Тәрбиеленушілер тыңдалған ертегілер мен әңгімелерден алған әсерлерін суретке салады. Тәрбиеші салған суреттерді жинайды, балалардың әңгімелерін жинақтайды, содан кейін оны кітап қылып шығарады да, балалардың қолдануы үшін кітап бұрышына қоюға болады.

Осылайша, балалар табиғаттың сұлулығын экологиялық тұрғыдан түсіне бастайды. Қорытынды: мектепке дейінгі жаста бала қоршаған ортаны эмоционалды түрде қабылдайды, табиғатқа жанашырлық танытады және осыған сәйкес табиғатқа деген сүйіспеншілікті дамыту қажет.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БОЙЫНША ТӘРБИЕЛЕНУШІЛЕРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕРІ, НЫСАНДАРЫ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Экологиялық білім беру бойынша жүргізілетін барлық жұмыс ұйымдастырылған оқу қызметі процесінде және басқа да режимдік сәттерде жүзеге асырылуы тиіс. Балалардың ҰОҚ-де алған білімдері, біліктері мен дағдылары күнделікті өмірде кеңейтіледі.

Тәрбиеші үнемі табиғаттағы жаңа құбылыстарды, олардың ерекшеліктерін көруге, әр тәрбиеленушінің дамып келе жатқан жеке қасиеттерін байқауға және бағалауға мүмкіндік беретін байқау қабілетіне ие болуы керек.

Мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық процесінде оқытудың әртүрлі әдістері қолданылады: көрнекі, практикалық, сөздік. Экологиялық мәдениетті тәрбиелеуде осы әдістер кеңінен қолданылады.

Көрнекі әдістерге бақылау, көрсету, суреттерді қарау жатады. Көрнекі құралдар (заттар, суреттер, бейнефильмдер, презентациялар, компьютерлік бағдарламалар) балаға таныс және бейтаныс заттардың көрнекі бейнесін береді. Суреттердің, сызбалардың көмегімен балаларда көрнекі бейнелер қалыптасады. АКТ технологиялары оқыту құралы ретінде динамикалық көрнекі бейнелерді жасау үшін қолданылады. Көрнекі әдістер зерттелетін материалды балаларға қызықты, қол жетімді етуге мүмкіндік береді. Көрнекі материалдың көмегімен сабақ қызықты және нәтижелі болады. Көрнекі материалды қолдану меңгерілген материалдың сапасын тексеруге мүмкіндік береді, тәрбиеленушілердің белсенділігін, шығармашылығын дамытуға

ықпал етеді, баланың ойлауын ынталандырады, табиғатқа деген қызығушылығын тудырады.

Экологиялық тәрбиенің негізгі нысандарының бірі-бақылау. Бақылау – бұл тәрбиеші арнайы ұйымдастырған табиғатпен таныстырудың негізгі тәсілі, балалардың табиғат объектілері мен құбылыстарын мақсатты түрде қабылдауы.

Мектеп жасына дейінгі балалармен бақылау жүргізуге қойылатын талаптар:

1. Бақылаудың мақсаты мен міндеттері нақты қойылуы тиіс. Сонымен қатар, балалардың ойлау белсенділігін дамытуды ынталандыру үшін міндеттер танымдық сипатта болуы керек.

2. Әр бақылау үшін шағын ақпарат таңдау керек. Табиғат нысандары мен құбылыстары туралы түсініктер біртіндеп, бірнеше бақылау жүргізілгеннен кейін қалыптасады. Әр бақылау алынған түсініктерді нақтылауы, бекітуі және кеңейтуі керек.

3. Бақылауды ұйымдастыру жүйесін, олардың өзара байланысы туралы ойластыру керек, бұл балалардың бақылайтын процестер мен құбылыстар туралы хабардар болуын қамтамасыз етеді.

4. Объектілерді, табиғи заттарды бақылау нәтижесінде балалардың алған білімдері олармен экологиялық жұмыстың басқа әдістерін (сөздік және практикалық) қолдану арқылы нығайтылуы тиіс. Мақсатқа табысты қол жеткізу үшін тәрбиеші балалардың белсенді қабылдауын ұйымдастыратын арнайы әдістерді ойластырады және қолданады: сұрақтар қою, объектілерді тексеру, салыстыру, жеке объектілер мен табиғат құбылыстары арасында байланыс орнату ұсынылады.

Табиғатпен танысуда байқауды жүйелі қолдану балаларды мұқият қарауға, бақылайтын заттың ерекшеліктерін байқауға үйретеді және ақыл-ой тәрбиесінің маңызды міндеттерінің бірін шешуге, яғни байқағыштықты дамытуға септігін тигізеді.

Модельдеу

Модельдеу тәрбиеші мен балалардың модель құрудағы бірлескен әрекеті ретінде қарастырылады. Мақсаты: балалардың табиғат объектілерінің ерекшеліктері, олардың құрылымы, олардың арасындағы байланыстар мен қатынастар туралы білімді табысты меңгеруді қамтамасыз ету. Ол шынайы нысандарды заттармен, сызба суреттермен, белгілермен алмастыру қағидасына негізделген.

Қарапайым тәжірибелер және эксперимент жүргізуу

Балалардың табиғат туралы алған білімдері түсінікті болуы үшін мектепке дейінгі ұйымда балалар қарапайым тәжірибелер жасауы мүмкін. Тәжірибелерге, зерттеулерге арналған жабдықтар қауіпсіз болуы тиіс. Тәжірибелер балалардың табиғатқа деген танымдық қызығушылығын қалыптастыруға, байқағыштығы мен ақыл-ой белсенділігін дамытуға ықпал етеді. Әр тәжірибеде бақыланған құбылыстың себебі ашылады, балалар пайымдаулар, тұжырымдар жасайды. Олардың табиғат объектілерінің қасиеттері (қардың, судың, өсімдіктердің қасиеттері, олардың өзгеруі

туралы) туралы білімдері нақтыланады. Тәжірибелер балалардың себеп-салдарлық байланыстарды білуінде үлкен маңызға ие.

Тәжірибелерді көбінесе мектепке дейінгі ересек жаста жүргізу ұсынылады. Тәжірибе үнемі балалардың бақылау және еңбек процесінде алған түсініктері негізінде құрылуы керек. Тәжірибе жасай отырып, тәрбиеші өсімдіктер мен жануарларға зиян келтірмеуі тиіс.

Табиғат бұрышы

Балабақшадағы табиғат бұрышының тұрақты мекендеушілері – бөлме өсімдіктері. Табиғат бұрышын жабдықтау кезінде тәрбиеші мынадай талаптарды ескеруі тиіс:

- табиғат бұрышы жарқын және ашық түсті болуы;
- сөрелер міндетті түрде бекітілуі;
- әр жас тобында табиғат күнтізбесі болуы;
- өсімдіктер баланың көз деңгейінде орналасуы;
- өсімдіктер мүлдем қауіпсіз болуы керек;

-аквариумдарды, жануарларды, құстарды топ бөлмелеріне орналастыруға жол берілмеуі қажет, мұнда тек өсімдіктер орналастырылады.

Сауықтырушылық маңызы: өсімдіктер бөлменің ауасын тазартады, ауаны ылғалдандырады және оны оттегімен байытады, дәрілік өсімдіктер дәрілік мақсаттарға қолданылады.

Тәрбиелік маңызы: адамгершілік қасиеттер мен табиғатқа эмоционалды-оң көзқарас қалыптасады (ұқыпты қарым-қатынас, тіршілік иелеріне қамқорлық, еңбекке деген құрмет, патриотизм сезімі, табиғатқа деген сүйіспеншілік).

Сөздік әдістер - әңгімелесулер, табиғат туралы көркем шығармалар оқу, сипаттау, түсіндіру, дербес зерделеу. Сөздік ойындар зейінді дамытуға және байланыстырып сөйлеуге бағытталуы тиіс.

Тәрбиешінің табиғат заттары мен құбылыстары туралы әңгімелеуі

Ұйымдастырылған оқу қызметінде, экскурсиялар мен серуендерде, балалармен күнделікті қарым-қатынаста тәрбиеші балаларға жаңа, беймәлім мәліметтер туралы хабарлау үшін қолданылатын табиғат туралы әңгімелерді қолдануына болады. Әңгіме – тәрбиешінің шығармашылық көркемдік әрекетінің бір түрі, ол табиғат туралы белгілі бір білімді, байқағыштықты, табиғат құбылыстарын салыстыра білуді, оларды ойластыруды талап етеді. Әңгімелесу кезінде сөйлеудің мәнерлілігі де маңызды болып табылады. Әңгіме құрастырған кезде тәрбиеші балаларға таныс сөздерді ғана емес, сонымен бірге олардың сөздік қорын байытатын жаңа сөздерді де енгізуі тиіс.

Әңгіме иллюстрациялар, фотосуреттер, слайдтар көрсетумен сүйемелденуі қажет. Бұл балаларға оның мағынасын түсінуге көмектеседі.

Табиғат туралы көркем әдебиет қолдану

Балаларға көркем шығарма оқу олардың білімін байытуға, айналасындағы әлемге тереңірек үңілуге, көптеген сұрақтарға жауап іздеуге көмектеседі.

Табиғат туралы көркем әдебиет оқу балалардың сезіміне терең әсер етеді. Олардың мазмұнымен таныса отырып, балалар оқиғалардың барысын бастан кешіреді, қиялдағы жағдайға беріледі. Бұл этикалық түсініктерді қалыптастыруға көмектеседі: табиғатқа деген сүйіспеншілік пен қамқорлық. Көркем шығармаларды оқығаннан кейін бір немесе бірнеше оқылған кітаптар туралы әңгімелесу ұйымдастыруға болады.

Әңгімелесу балаларды табиғатпен таныстыру әдісі

Тәрбиешілер әңгімені әртүрлі дидактикалық мақсаттарда:

- алдағы әрекетке қызығушылықты ояту үшін (байқау, экскурсия алдында);

- балалардың табиғат туралы білімдерін нақтылау, кеңейту, бекіту және жүйелеу үшін, табиғатқа деген оң көзқарасын қалыптастыру үшін қолданады.

Табиғат туралы әңгімелер мынадай түрлерге бөлінеді: кіріспе, эвристикалық және қорытынды.

Кіріспе әңгіме тәрбиешіге балалардың зейінін шоғырландыруға, алдағы әрекетке қызығушылық тудыруға, балалардың алған білімдері мен алдағы экскурсия, бақылау және т. б. арасында байланыс орнату үшін бар тәжірибені қолдануға көмектеседі.

Эвристикалық әңгіме пайымдау арқылы әртүрлі табиғат құбылыстарының себептерін анықтауды қамтиды. Мұндай әңгіме балалардың бақылау процесінде алған білімдері негізінде құрылады. Ол табиғаттағы өзара байланыстар туралы білімді тереңдетуге, балалардың танымдық міндеттерді дербес шешуіне бағытталады.

Қорытынды әңгіме бақылау, ойындар, көркем шығармаларды оқу, еңбек процесінде балалардың табиғат туралы алған білімдерін жалпылау және жүйелеу үшін қолданылады. Қорытынды әңгімені ортаңғы топтан бастап тәрбиеші ұйымдастырады. Бұл балаларда табиғат туралы түсініктердің жинақталуына қарай және егер бұл түсініктерді барлық балалар игерген жағдайда ғана жүргізу ұсынылады.

Практикалық әдістер - бұл ойын, қарапайым тәжірибелер және модельдеу.

Педагог-ғалымдар экологиялық тәрбиенің әртүрлі нысандарын әзірледі: бұқаралық, топтық, жеке.

Бұқаралық нысандарға: балалардың балабақшадағы экологиялық мерекелерге, экологиялық фестивальдерге, рөлдік ойындарға, учаскедегі еңбекке және т. б. қатысуы жатады.

Топтық нысандар: балабақша аумағынан тыс экскурсиялар; мақсатты серуендер, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс.

Жеке нысандар жануарлар мен өсімдіктерді бақылауды, қолдан бұйымдар жасауды, сурет салу мен мүсіндеуді қамтиды.

Табиғат күнтізбесі әр топ үшін пайдалы болып табылады. Ол қызықты ғана емес, сонымен қатар мазмұнды болуы керек.

Күнтізбенің негізгі функциялары:

- балаларда экология туралы түсінік қалыптастыру;

- ойлауды, әртүрлі табиғи құбылыстар арасында себеп-салдарлық байланыс орнату қабілетін дамыту;

- табиғат аясында болғанда жағымды мінез-құлықты тәрбиелеу және оны сақтауға ұмтылдыру;

- әлемнің алуан түрлілігі туралы түсініктерді кеңейту.

Экскурсиялар - экологиялық тәрбие бойынша жұмысты ұйымдастырудың ерекше нысаны. Экскурсиялар мектепке дейінгі ұйым ауласынан тыс жерде өткізіледі. Экскурсиялардың артықшылығы - бұл балалардың табиғи жағдайда табиғат объектілерімен және құбылыстарымен танысуына мүмкіндік береді. Экскурсияларда балалар өсімдіктермен, жануарлармен және сонымен қатар олардың тіршілік ету жағдайымен танысады, бұл табиғаттағы өзара байланыстар туралы бастапқы түсініктердің қалыптасуына, сондай-ақ байқағыштықты дамытуға ықпал етеді.

Экскурсиялар балалардың таза ауада болуымен, денсаулықты нығайтуға ықпал ететін қимылдарымен байланысты болады. Табиғаттағы маусымдық өзгерістерді балаларға көрсету үшін табиғаттағы экскурсияларды жылдың әр мезгілінде бір жерде өткізген жөн.

Экологиялық мерекелер мен ойын-сауықтар

Мерекелер мен демалыстардың педагогикалық маңызы-балалардың табиғатқа деген жағымды эмоционалды көзқарасын қалыптастыру. Сауықтар әртүрлі тақырыптарда өткізіледі - оларды тәрбиеші ұйымдастырады.

Экологиялық акциялар – бұл қоршаған ортаны сақтауға бағытталған маңызды іс-шаралар. Оларды өткізу барысында балалар табиғат туралы білім алады, оларда экологиялық мәдениет дағдылары, белсенді өмірлік ұстанымы қалыптасады. Акциялар ата-аналар арасында экологиялық насихат ретінде қызмет атқарады.

Экокітап (Буккроссинг).

Қазіргі кезде халықтың көпшілігі кітап оқымайды. Бұл мәселені шешу үшін өскелең ұрпақтың кітап оқуға деген қызығушылығын арттыру қажет. Егер отбасы мүшелері кітапты көп оқитын болса, онда бала өз отбасының өмір сүру салтына еліктейді.

Буккроссинг дегеніміз не? (ағыл. bookcrossing) - ағылшын тілінен аударғанда «кітаптарды алмастыру» немесе кітап айналымы дегенді білдіреді. Оның идеясы өте қарапайым – «кітапты оқып болсаң, басқаға бер».

Кітап оқудан үздіктерді марапаттауды жасыл жалауша берумен аяқтауға болады.

Табиғаттағы балалар еңбегі

Табиғатта жұмыс түрлерімен айналысу балаларға үлкен қуаныш сыйлайды және олардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Еңбек процесінде балаларды табиғатқа деген сүйіспеншілікке, оған ұқыпты және қамқорлықпен қарауға тәрбиелейді. Балаларда еңбекке деген қызығушылық, оған саналы, жауапты қарауы дамиды.

Табиғатта еңбек ете отырып, балалар табиғат объектілерінің қасиеттерімен, олардың жағдайларымен танысады, осы қасиеттерді анықтау тәсілдерін үйренеді.

Табиғаттағы еңбек процесінде балаларда өсімдіктер, жануарлар туралы білімдері қалыптасады.

Балалар өсімдіктерді бақылайды, еңбек дағдылары мен біліктерін дамытады (өсімдіктерді суару, қопсыту, тұқым және өнім жинау және т.б.). Бұл жұмыс еңбексүйгіштікке, дербестікке және өзара көмекке тәрбиелеуге септігін тигізеді.

Ойын әдістері

Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық тәрбиесінде әртүрлі ойындар кеңінен қолданылады. Мектепке дейінгі тәрбие практикасында бірнеше ойын түрлері қолданылады:

Дидактикалық ойындар - дайын мазмұны, ережелері бар ойындар. Дидактикалық ойындар барысында балалар табиғат заттары мен құбылыстары, өсімдіктер мен жануарлар туралы түсініктерін нақтылайды, бекітеді, кеңейтеді. Ойындар балаларға табиғи заттарды пайдалануға, оларды салыстыруға, сыртқы белгілерінің өзгеруін көруге мүмкіндік береді. Көптеген ойындар балалардың жалпылау және жіктеу қабілетін дамытады, табиғатқа оң эмоционалды көзқарасын тудырады.

Үстел-үсті ойындарында балалардың өсімдіктер, жануарлар, өлі табиғат құбылыстары туралы білімдері нақтыланады, жүйеленеді.

Сөздік ойындар – бұл балаларда бар білімдердің мазмұны мен сөзді қамтитын ойындар. Олар балалардың белгілі бір заттардың қасиеттері мен белгілері туралы білімдерін бекіту үшін өткізіледі.

Қимылды ойындар жануарлардың қимылдарына, олардың тіршілік ету салтына еліктеумен байланысты ойындар. Жануарлардың қимылдарына, дыбыстарына еліктей отырып, балалар білімдерін бекітеді; ойын барысында табиғатқа деген қызығушылығы артады.

Эксперимент ойындары физикалық және табиғи құбылыстар мен заңдылықтардың дұрыстығын тексеруге мүмкіндік береді.

Квест ойындарының ерекшелігі - балалар бір тапсырманы орындағаннан кейін келесі тапсырманы орындауға кеңес алады, бұл қимыл белсенділігін және таным мен зерттеуге мотивациялық дайындықты арттырудың тиімді құралы болып табылады. Тапсырмалар мазмұны бойынша әр түрлі: шығармашылық, белсенді, интеллектуалды және т.б. болуы мүмкін. Квест ойындары жабық кеңістікте (топта, балабақша үй-жайларында), табиғатта да өткізілуі мүмкін. Квест ойындарын шартты түрде үш топқа бөлуге болады:

- **Сызықтық** (ойын тізбек бойынша құрылады: қатысушылар бір тапсырманы шешіп, келесі тапсырманы алады және барлық тапсырманы орындайды);

- **Шабуылшылар** (ойыншылар негізгі тапсырманы және кеңестердің тізімін алады, бірақ, міндеттерді шешу жолдарын өздері таңдайды);

- Сақина (бірдей «сызықтық» квест, бірақ тұйықталған шеңбер. Командалар үшін мәре болып табылатын әр түрлі нүктелерден бастайды). Кез-келген квест ойыны педагогтің мұқият дайындығын қажет етеді.

Экологиялық тәрбие бойынша жұмыста әртүрлі әдістерді бір-бірімен дұрыс үйлестіре отырып, кешенді қолдану қажет.

Мектепке дейінгі ұйымдағы дамытушы экологиялық орта

Баланың дамуы тәрбие мен оқыту процесінде, яғни педагог оның ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасының әртүрлі нысандарында ұйымдастыратын белсенді, мазмұнды әрекетте жүзеге асырылуы тиіс. Ол үшін мектепке дейінгі ұйымда Стандарттың талаптарын ескере отырып, арнайы экологиялық орта құрылуы қажет, онда бала өзінің қабілеттері мен қажеттіліктерін дамытады, тәжірибе жинақтайды және экологиялық мәдениеттің қажетті дағдыларын игереді.

Балабақша учаскесіндегі, топтардағы табиғат бұрыштарындағы, экологиялық орталықтағы, экологиялық соқпақтағы, балабақша аумағындағы метеостанциядағы өсімдіктер мен жануарлар әлемінің алуантүрлілігі, мектепке дейінгі ұйым үй-жайындағы табиғат орталығы балаларды тәрбиелеу үшін қажетті дамытушы экологиялық ортаны құрайды. Мұндай ортаны құру, оны дұрыс ұстау, жетілдіру және кейін педагогикалық қызметте қолдану экологиялық тәрбиенің негізі бола алады.

Тәрбиеленушілерді табиғатқа саналы түрде дұрыс қарауға тәрбиелеудің алғашқы буыны-тірі табиғаттың жетекші заңдылықтарын көрсететін нақты білім жүйесі: түрлердің алуантүрлілігі, олардың тіршілік ету ортасына бейімделуі, өсу мен даму процесіндегі өзгерістері, қауымдастықтардағы тіршілігі.

Экологиялық тәрбие әдістемесінің ерекшелігі-баланың табиғат объектілерімен тікелей қарым-қатынас жасауы, табиғат пен жануарларға қамқорлық жасаудағы практикалық әрекеттері, оларды бақылауы және талқылау барысында көргендерін түсіндіруі болып табылады.

Табиғатты жанама түрде тану (кітаптар, слайдтар, суреттер, әңгімелер және т.б. арқылы) қосалқы маңызға ие: оның міндеті - баланың табиғат объектілерімен тікелей байланыста алған әсерлерін кеңейту және толықтыру болып табылады.

Балабақшадағы экологиялық орта - бұл мектепке дейінгі ұйымда тіршілік ететін және ересектер мен балалардың қамқорлығында болатын жануарлар мен өсімдіктер; тәрбиешілер мен балабақшаның басқа қызметкерлері табиғаттың әр объектісінің экологиялық ерекшеліктерін: олардың белгілі бір экологиялық факторларға деген қажеттіліктерін, ол өзін жақсы сезінетін және дамитын жағдайларды білуі өте маңызды.

Мектепке дейінгі ұйымда мынадай талаптарға сәйкес келетін болса кез-келген жануарлар мен өсімдіктерді ұстауға болады:

- балалар мен ересектердің өмірі мен денсаулығы үшін қауіпсіз (улы және тікенді өсімдіктерді, агрессивті жануарларды ұстауға болмайды);

- ұстау және күтім жасау тұрғысынан жағдай талғамайтын өсімдіктер мен жануарлар. Балабақшада балаға басты назар аударылады, өсімдіктер мен жануарлар олардың тәрбиесіне ықпал ететін тіршілік ету ортасы;

- өсімдіктер мен жануарларға күтім жасау тәрбиешінің көп уақытын алмауы керек.

Тәрбиеші балабақшадағы табиғат аймағының кез-келген басқа өкілдері туралы экологиялық ақпаратты арнайы кітаптар мен анықтамалықтардан қарайды. Балабақшаларда табиғат аймағын жабдықтауға экологиялық тәсілді қатаң сақтау балаларға:

1) тірі ағзаның сыртқы ортамен ажырамас және жалпы байланысын;

2) тіршілік ету ортасының белгілі бір жағдайларына өсімдіктер мен жануарлар әлемінің бейімделуін;

3) жаңа ағзаның пайда болуын, оның өсуі мен дамуын және осы процестерді қамтамасыз ететін жағдайларды;

4) тірі ағзаның (өсімдік, жануар) ерекшелігін, оның заттардан айырмашылығын;

5) тірі ағзалардың алуан түрлілігін және олардың ортамен өзара әрекетінің әртүрлі тәсілдерін көруге мүмкіндік береді.

Балабақшаның үй-жайында және жер телімінде жасыл аймақты ұйымдастыру

Мектепке дейінгі ұйымда бар өсімдіктер мен жануарларды әртүрлі педагогикалық жұмысты жүргізу үшін қызықты аймақтар құра отырып, түрліше орналастыруға және топтастыруға болады.

«Экологиялық орталықтар» - бұл табиғат объектілері орналасқан және белгілі бір мақсаты бар шағын аумақ немесе жеке үй-жай. Балабақшадағы жасыл аймақты ұйымдастыру нысаны ретінде «экологиялық орталықтар» топтағы табиғат бұрыштары болып табылады.

Балабақша топтарындағы табиғат бұрышы.

Табиғат бұрышының басты ерекшелігі мен артықшылығы - оның мекендеушілерінің балаларға жақын болуы. Табиғат бұрышын тәрбиешінің әртүрлі экологиялық және педагогикалық іс-шараларды өткізуі және мектеп жасына дейінгі балалармен түрлі әрекеттерді ұйымдастыру үшін пайдалануына болады. Шағын кеңістікті алса да, әр жас тобында табиғат бұрышы болғаны абзал. Оны топ бөлмесінде, шешінетін бөлмеде орналастыруға болады.

Топтың қабылдау бөлмесінде табиғат бұрышының болуы ата-аналарға балаларымен бірге өсімдіктерді бақылауға, маусымдық құбылыстармен байланысты түрлі сәттерді талқылауға мүмкіндік береді.

Табиғат бұрышының шағын құрамы – бөлме өсімдіктері және су мекендеушілері бар аквариум. Аквариумда балықтың кез-келген түрі болуы мүмкін.

Ортаңғы топтың табиғат бұрышында аквариум мен өсімдіктерден басқа, сәндік құс пен теңіз шошқасын ұстауға болады, бұл балаларға жануарлар әлемінің алуантүрлілігін және тіршілік иелеріне күтім жасау тәсілдерін көруге мүмкіндік береді. Құстардан табиғат бұрышында

шымшықтарды ұстауға болады. Бұл топта табиғат бұрышында теңіз шошқасын асырау маңызды болып келеді: оның көмегімен балалар жануарлармен қарым-қатынас жасауға және оларға қамқорлық жасауға үйренеді.

Ересек топтарда табиғат бұрышына балықтары бар аквариумді, тордағы құсты, құрлық жануарлары (аламан немесе тасбақа) мен өсімдіктерді орналастыруға болады. Балаларға табиғат бұрышында бейімделу ерекшеліктері өзгеше, табиғаттағы өзара байланыс заңдылықтарын көрсете алатын жануарларды тамашалау қызықты болып табылады. Ересек топта аквариумде алтын балықтармен бірге мөңке балықтарды да ұстауға болады.

Құстардан тоты құсты асырауға болады, оның өрмелеуге жақсы бейімделгенін (мектеп жасына дейінгі балалар үшін қызықты) балаларға көрсетуге болады.

Бөлме өсімдіктері – тірі ағза болып табылады, сондықтан оларға қамқорлық жасау керек және жасанды өсімдіктермен алмастыруға болмайды.

Өсімдіктер мен жануарлардан басқа, табиғат бұрышында уақытша табиғат объектілері болуы мүмкін, мысалы, терезе алдындағы шағын бау-бақша – суық жыл мезгілінде жәшіктерде өсірілетін пияз, сарымсақ, сұлы және басқа да дақылдар. Пияз бен сарымсақ балалардың тамақтарына дәрумендік қоспа ретінде маңызды болып табылады, сонымен қатар, бұл дақылдар бөлменің ауасын тазартады.

Көктемде тәрбиеші балалармен бірге балабақшаның ауласына отырғызу үшін бір жылдық өсімдіктердің көшеттерін егуге болады. Тәрбиеші табиғат бұрышын педагогикалық процесте қолдануы үшін ол дұрыс жабдықталуы керек.

Әр жас тобында еңбек әрекетіне орын бөлінуі қажет: еңбек әрекетіне арналған құрал-жабдықтар және табиғат бұрышын мекендеушілердің азықтарын сақтауға арналған орын.

Еңбек әрекетіне арналған орын - бұл шағын үстел, онда тордағы құсты немесе оның ішіндегі науаны, жем салынған контейнерлерді, көкөністерді кесуге арналған тақтайшаларды және басқа заттарды орналастыруға болады. Үстел жылжымалы немесе жиналмалы болуы мүмкін, бұл шағын бөлме үшін ыңғайлы. Сондай-ақ, өсімдіктерді суару үшін көлемі шағын және ұзын шүмектері бар су құйғыштар (3-4 дана), балаларға арналған алжапқыштар қажет. Барлық жабдықтар бөлменің сәнін бұзбауы керек, сондықтан оларды шкафта немесе жабық сәреде сақтаған жөн.

Суда тіршілік ететін жәндіктерді күтуге арналған жабдықтар: аквариумның түбін тазартуға арналған сифон, аквариумға су құюға және оның түбін тазартуға арналған диаметрі 0,5-1 см және ұзындығы 80-120 см резеңке түтік, аквариумның шынысын жууға арналған губка, су термометрі, компрессор, жұмсақ матадан жасалған торлы дорба.

Құстарға күтім жасау үшін құмды елеуге арналған елек, оны жинауға арналған қалақ, құм салынған шелек, жем сауыттар мен су құятын ыдыстар (іліп қоятын, жабық ыдыстар), шөп өсіруге арналған кішкене қораптар қажет.

Сүтқоректілерді, құрлық тасбақасын ұстау үшін ағаштың үгінділері салынған шелек, оларды ауыстыру үшін кішкене қалақ пен щетка, кесуге арналған тақтайша, қауіпсіз пышақ, көкөністен тамақ дайындауға арналған үгіткіш, сұлы өсіруге арналған қораптар қажет. Кез-келген құрғақ жемі бар банкалардың тығыз жабылатын қақпақтары және олар қандай жануарларға арналғанын көрсететін жапсырмалары болуы тиіс.

Табиғат бұрышынан басқа балабақшаның үй-жайында «экологиялық орталықтар» құрылуы: ол бөлме немесе табиғат кабинеті, қысқы бақ болуы мүмкін.

Табиғат бөлмесінде әртүрлі орындарда - еденде және қабырғаларда өсімдіктер орналастырылады. Егер бұл кабинет болса, онда балалар әрекетпен айналыса алатын үстелдер үшін орын болуы керек. Мұндай орталықтардың артықшылығы - өсімдіктер мен жануарлар үшін жақсы жағдай жасалады, ал кемшілігі-жануарлардың жалғыз болуы. Қызмет көрсетуді ұйымдастыру және мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық процесінде және күнделікті өмірде табиғат бөлмесін, қысқы бақты пайдалану әдістемесі ойластырылуы тиіс. Бұл «экологиялық орталықтарды» демалу үшін, балалар мен ересектердің танымдық белсенділігін дамыту үшін пайдалануға болады. Оларға күтім жасауды мектеп жасына дейінгі ересек балалардың міндетті түрде қатысуымен ересектер жүзеге асыруы керек.

Сондай-ақ, мектепке дейінгі ұйым аумағында қысқы бақ орталығын ұйымдастыру ұсынылады. Қысқы бақта өсімдіктер көп өсіріледі, сондықтан ол үлкен терезелермен, шыны шатырмен жақсы жарықтандырылуы керек. Бұл жағдайда әртүрлі өсімдіктерді өсіруге болады және күннің көзі жақсы түсетін терезелердің жанында шөл дала бұрышын ұйымдастыруға болады. Қарама-қарсы бұрышта, егер субұрқағы бар шағын бассейн болса, онда ылғалды сүйетін өсімдіктерді сол жерге орналастыруға болады. Қысқы бақ жеміс өсімдіктерінің нағыз топтамасын жасауға мүмкіндік береді: бөлме лимоны, мандарин, сәндік анар, інжір, банан пальмасы, кофе ағашы, шай бұтасы, лавр ағашы және т. б.

Дұрыс күтім жасалса барлық өсімдіктер жеміс береді және бұл жағдай балаларға қуаныш сыйлайды.

Мұндай бөлмеде әдетте сәндік құстарды жартылай еркіндікте ұстауға болады және 1-2 аквариум орналастыру ұсынылады. Қысқы бақ табиғат бөлмесі сияқты әртүрлі мақсаттарға:ҰОҚ-ін, танымдық іс-шаралар өткізу, еңбек, демалыс ұйымдастыру үшін қолданылады. Балалар мен ересектердің демалысы үшін балықтарды, құстарды, өсімдіктерді бақылап, демалуға мүмкіндік беретін орындықтар болуы керек. Бұл сәндік ағаш орындықтар, ағаш түбіртегі немесе арнайы жеңіл орындықтар болуы мүмкін. Табиғат бөлмесі мен қысқы бақтың жанында су шүмегі, аяқ жуатын ванна, ересектер мен балалардың құралдарына арналған шкафтар немесе сөрелер бар коммуналдық бөлме болуы керек.

Егер мектепке дейінгі ұйымның барлық аумағы жақсы көгалдандырылса, қолайлы микроклимат орнайды: қоршау бойымен биік ағаштар мен бұталар отырғызылса, олар шаңнан, қатты желден қорғайды

және жаздың ыстық күндерінде көлеңке болады. Өртүрлі қасиеттерге ие ағаш түрлерін отырғызу керек: үйеңкінің жапырағы әдемі және ірі, ол жақсы көлеңке береді; жөке ағашы жазда хош иісімен көрікті, шетеннің гүлдері әдемі және ол жидек береді; терек тез өседі және шаңды жақсы жинайды; шиі ағашы керемет гүлдейді және хош иіс шығарады.

Топ учаскелеріне жалғыз немесе топ қайыңдарды, бұтақтары жайылып өсетін талдарды егуге болады. Биік бұталарды ағаштардың арасына отырғызады. Тұтас аумаққа балабақшаға кіретін жолдарды қоспағанда шөп егуге болады. Шөп ауаны шаңнан қорғайды, оны жақсы ылғалдандырады, сонымен қатар, жасыл желектер балалардың жүйке жүйесін тыныштандырады.

Мектепке дейінгі ұйымның аумағында, егер ол ауқымды болса, балаларды сауықтыру және экологиялық тәрбие үшін пайдаланылатын алуан түрлі «экологиялық орталықтар» құруға болады. Бос және жарық жерге қылқан жапырақты ағаштар - шырша мен қарағайды отырғызса, кейін ол «Қарағай бағына» айналады. Уақыт өте келе олардың айналасында бөлме өсімдіктерінің кейбір түрлеріне пайдалы қышқыл топырақ түзіледі. «Қарағай бағында» шыршаларды бақылауға, қысқы мерекелерді өткізуге болады. Оның қылқан жапырақты ағаштарымен анықталатын өзіндік экожүйесі қалыптасады: жаңғақтар тоқылдақтарды қызықтырады, жәндіктер пайда болады. Шырша мен қарағайдың жанына әдемі және ерекше ағаш балқарағайды отырғызған жөн. «Қарағай бағы» емдік қасиетімен құнды, оның қылқан жапырақты ағаштары ауру тудыратын бактериялардан ауаны тазартатын фитонцидтерді бөледі. «Қарағай бағы» экологиялық орталығында және оған жақын жерде серуендеу балалардың денсаулығына жақсы әсер етеді.

Мектепке дейінгі ұйымның ауласында бау-бақша мен көкөніс бақшасын өсіру ұсынылады. Балаларды дақылдарды өсіруге үйрету үшін кез-келген өсімдікті пайдалануға болады, бақшада азықтық дақылдар, жүгері, тез өсетін көкөністер өсірген абзал, дегенмен, дәнді дақылдардан сұлыны өсірген жөн, ол қыста жануарларды қоректендіру үшін көп мөлшерде қажет болады.

Балабақша ауласында балаларға қол жетімді түрде дербес немесе тәрбиешінің көмегімен ауа-райының өзгеруін бақылауға мүмкіндік беретін ауа райын болжау станциясын орнатуға болады.

Ауа райын болжау станциясында мынадай аспаптарды: құс бағанасы, желбағар (желдің бағытын анықтау), барометр (атмосфералық қысымды өлшеу), термометр (ауа, су, топырақ температурасының өзгеруі), анемометр (желдің жылдамдығын анықтау), жаңбыр өлшегіш (жауын-шашын мөлшерін өлшеу) және компас (жарықты анықтау) орналастыру ұсынылады.

Биіктігі 3, 4, 5 метр болатын құс бағанасы алаңның ортасына орнатылады, оған құстарды қоректендіруге арналған екі жемсауыт, жоғарғы жағына ұя салатын үйшік, бағананың айналасындағы жерге су ішуге науа орнатылады (бұл жазда құстың су ішетін ыдысы). Бұл баған жыл бойы жұмыс істеуі қажет-қыста құстар қоректенеді, жазда су ішеді, көктемде құстардың бірі үйшікте ұя салып, балапан басады, ал суық кезеңде торғайлар

үйшікті паналайды. Құс бағанасы өлі табиғаттың қызықты құбылыстарын бақылауды ұйымдастыруға септігін тигізеді: егер оның үстіне желбағар орнатылса, онда желдің бағытын байқауға болады; егер баған мен науаның айналасындағы аумақ жабық болса, онда шуақты күнде бағанның көлеңкесін, яғни күннің қозғалысын байқауға болады. Балалардың шағын топтарымен алаңда бақылау ұйымдастыруға болады.

Балабақша ауласында міндетті түрде гүлзарлар болуы керек. Әр топтың учаскесінде балалар гүлдердің өсіп жатқанын көруі, оларға күтім жасауы, тұқым жинауы тиіс.

Балалардың табиғат әлемінің биоалуантүрлілігін бақылау объектілері.

- Жапырақты ағаштар: шетен, қайың, терек, қарағаш. Балалар жапырақтары мен жидектерін зерттейді, жылдың әр мезгілінде қандай жануарлар мен құстардың олармен қоректенетінін біледі, жылдың әр мезгілінде жапырақтардың түсінің өзгеруін, ағаштардың бұтақтарында отырған құстарды бақылайды. Балалар бұтақтардағы мүктерді, жәндіктерді бақылайды.

- Қылқан жапырақты ағаштар: шырша, қарағай, боз арша. Балалар қылқан жапырақты ағаштардың өзгеруін, олардың басқа ағаштардан ерекшеліктерін бақылайды, олардың бүрлерін жинайды.

- Бақша ағаштары: алма ағаштары, шие ағаштары. Балалар бақша ағаштарының маусымдық өзгерістерін бақылайды, оларға көктем мен жаз мезгілінде күтім жасайды, суарады, күзде өнімдерін жинайды.

- Бұталар: бөртегүл, итмұрын. Балалар маусымдық өзгерістерді бақылайды, олардың ағаштардан ерекшеліктерін байқайды.

- Бау-бақша. Бақылау объектілері: көкөністер, шөптер. Бау-бақша-ашық, жақсы жарықтандырылған кеңістікте отырғызылуы қажет. Онда жағдай талғамайтын көкөніс дақылдарын отырғызуға болады.

Гүлзар. Бұл балабақша аумағын және топтардың учаскелерін безендіру нысаны болып табылады, ол сән үшін ғана емес, сонымен қатар олар дамыту мақсатында да қолданылады. Өсімдіктердің гүлденуі кезінде балалар оларды бақылайды, қамқорлық жасайды. Олар көңіл-күйді көтеріп қана қоймай, адамның энергиясын да жақсарта алады. Гүлзарларға жағдай талғамайтын бір жылдық және көп жылдық өсімдіктерді егуге болады (көп жылдық өсімдіктер көп болуы керек). Көп жылдық өсімдіктерден лалагүл, ирис, пиондардың қарапайым түрлерін отырғызған қолайлы. Бір жылдық өсімдіктерден - барқыт гүл, шырай гүл отырғызуға болады.

Құстарға арналған жем сауыттар. Балалар құстардың түрлерімен танысады, қыстайтын және жыл құстарын ажыратуды үйренеді, балаларды еңбек сүйгіштікке, құстарға қамқорлық жасауға тәрбиелеу. Қыста балалар құстарды қоректендіреді, көктемде-ата-аналарымен бірге құстардың үйшіктерін жаңарту, жөндеу жұмыстарына қатыстыруға болады.

Қоқысты сұрыптау. Бақылау объектілері: қоқысты сұрыптауға арналған үш контейнер (қағаз, пластик, ағаш). Балалардың тұрмыстық қалдықтарды жинау, сұрыптау және қайта өңдеу, ойыншықтарды жасау кезінде

қалдықтарды орынды пайдалану туралы білімдерін жүйелеу. Балаларды қоқысты сұрыптау қағидаларымен таныстыру.

Экологиялық жолда тәрбиеленушілер:

- тірі және өлі табиғат объектілеріне бақылау жүргізуді; қауіпсіздік ережелерін ескере отырып, табиғат объектілеріне қарапайым тәжірибелер жүргізуді, зерттеу әдістерін үйренеді;

-табиғат объектілері арасында себеп-салдарлық байланыстарды орната отырып, қорытынды жасай білу қабілеті дамиды;

- экологиялық жолда қауіпсіз еңбек ету дағдылары қалыптасады.

Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық ортаны құра отырып, ол үшін жағдай жасау керек екенін есте ұстаған жөн:

баланың танымдық-сөйлеуінің дамуына ықпал ету (табиғи материалмен тәжірибе жасауға жағдай жасау, тірі және өлі табиғат объектілерін жүйелі түрде бақылау, табиғат құбылыстарына қызығушылықты арттыру)

баланың адамгершілік қасиеттерін, балалардың экологиялық сауатты мінез-құлқын қалыптастыру.

экологиялық-эстетикалық тәрбие беру (қоршаған табиғи объектілерге назар аудару, қоршаған табиғат әлемінің сұлулығын көру қабілетін дамыту)

-балаларды сауықтыру (балабақша ғимаратының сыртын безендіру үшін экологиялық қауіпсіз материалдарды, ойыншықтарды пайдалану, аумақты сауатты көгалдандыру, экскурсияларға, таза ауада ҰОҚ-ін өткізуге жағдай жасау)

-әртүрлі әрекеттерде экологиялық құралдарды (табиғи материалдармен дербес ойындар, театрландырылған әрекет және т. б. үшін жағдайлар.) қолдану

- балабақша аумағында табиғатта болған кезде балалармен бірге әзірленген табиғатты қорғау белгілерін орналастыру қажет.

Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық заттық ортаның дұрыс ұйымдастырылуы экологиялық - эстетикалық дамуға, балаларды сауықтыруға, адамгершілік қасиеттер мен экологиялық сауатты мінез-құлық дағдыларына тәрбиелеуге, сондай-ақ балалардың түрлі әрекеттерінде білім мазмұнының барлық компоненттері: құндылықты, таным мен белсенділікті жүзеге асыруға ықпал етуі керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектепке дейінгі ұйымда экологиялық тәрбие берудің өзектілігі мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғасын дамыту үшін олардың табиғат пен адамның өзара байланысы туралы түсініктерді меңгеруімен байланысты. Қоршаған ортамен практикалық тұрғыда өзара әрекет тәсілдерін меңгеру, баланың дүниетанымының қалыптасуын қамтамасыз етеді. Бұл бағытта тәрбиеленушілердің ізденістік-танымдық әрекеті маңызды рөл атқарады: ол ұйымдастырылған оқу қызметі, эксперименттік әрекеттер, ойын, театрландырылған және сюжетті-рөлдік ойындар, STEAM, инновациялық технологиялар барысында жүзеге асырылады.

Білімді меңгеру және табиғатта баланың өзін ұстай білуінің ережесін дамыту жүйелі жұмыс нәтижесінде жүзеге асырылады. Қойылатын талаптар Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының нормаларында және Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнында айқындалған. Экологиялық мәдениеттің негіздерін қалыптастыру бойынша тәрбиелеу-білім беру процесі кіші топтан басталады.

Экологиялық мәдениет-бұл білім, практикалық дағдылар, табиғатқа деген дұрыс көзқарас.

Экологиялық тәрбие беруде дамытушы ортаны жабдықтаудың маңызы зор. Мектепке дейінгі ұйымның тәрбиелеу - білім беру процесінде экологиялық орта балаға өзінің бақылауларына, тәжірибелеріне, заңдылықтарға және т. б. негізделген әлемнің бейнесін өз санасында модельдеуге мүмкіндік береді.

Бұл мәселеде педагогтер мен ата-аналар маңызды рөл атқарады, олар балалардың туған өлкесінің табиғатын сүюге, қорғауға және сақтауға деген ынтасын оята алады.

Экологиялық тәрбие балалар әрекетінің бір түрі ретінде педагогтен осы әрекетті сауатты жоспарлауды, атап айтқанда: танымдық материалды таңдауға, оны таңдалған мәселеге сәйкес жүйелендіруге, балалармен құбылыстарды зерделеудің перспективалық жобасын әзірлеуді талап етеді. Бұл тәсіл балаларды тірі және өлі табиғаттың белгілі бір құбылыстарымен біртіндеп, дәйекті түрде танысуға, қоршаған ортаға зиян келтірмеуге, өлкенің табиғи ресурстарын ұқыпты пайдалануға, объектінің заттық әлеммен байланысын (адамдардың қолымен жасалған барлық нәрсені) көрсетуге мүмкіндік береді.

Табиғатта саналы мінез-құлықты қалыптастыру үшін балалардың қоршаған әлемді, табиғат құбылыстарын тануға деген қызығушылықтарын қолдау керек, күнделікті өмірде керемет, әдеттен тыс нәрселерді көруге, тіршілік иелеріне жанашырлық танытуға үйрету керек. Ол үшін балаларға тек білім беріп қана қоймай, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі кезеңнен бастап табиғатта өзін қалай ұстау керектігін үйрету қажет.

ГЛОССАРИЙ

Экологиялық қауіпсіздік - жер бетінде және кез-келген аймақта адамзат физикалық, әлеуметтік-экономикалық, технологиялық және саяси дайын деңгейде экологиялық тепе-теңдікті қамтамасыз ететін жағдайлар, құбылыстар мен әрекеттер кешені.

Су-маңызды экологиялық ресурс және тірі ағзалардың негізгі компоненті.

Ауыз су-бактериялық, органолептикалық қасиеттері мен химиялық заттардың уыттылық дәрежесінің көрсеткіштері ауыз сумен жабдықтау нормалары шегінде болатын су.

Сарқынды сулар-өндірістік немесе тұрмыстық мұқтаждықтарға пайдаланылған және бұл ретте олардың бастапқы құрамын немесе физикалық қасиеттерін өзгерткен қосымша қоспалар (ластанулар) алынған сулар.

Су объектілері-құрлық бетінің бедерінде және жер қойнауында шоғырланған шекаралары, көлемі мен су режимі бар сулар.

Сұйық қалдықтар-сарқынды суларды қоспағанда, сұйық түрдегі кез-келген қалдықтар.

Шығарындылар-қысқа мерзімді немесе белгілі бір уақытта (сағат, тәулік) кез келген ластағыштардың қоршаған ортаға түсуі.

Түтін-ауада түзілген қатты бөлшектер.

Қоршаған ортаның ластануы - қоршаған ортаға ластаушы заттардың, радиоактивті материалдардың, өндіріс және тұтыну қалдықтарының түсуі, сондай-ақ шудың, тербелістердің, магнит өрістерінің және өзге де зиянды физикалық әсерлердің қоршаған ортаға әсері;

Қоршаған ортаның саулығы - адамның және басқа тіршілік иелерінің денсаулығын қамтамасыз ету үшін қажетті жағдай (сапа).

Судың сапасы -суды пайдаланудың нақты түрлері үшін оның жарамдылығын анықтайтын құрамы мен қасиеттерінің сипаттамасы; бұл ретте сапа көрсеткіштері судың сапасын бағалау жүргізілетін белгілерді қамтиды.

Қызыл кітап - сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген ағзалардың тізімі; қазіргі және бұрынғы кезде таралуы, саны және оның қысқару себептері, көбею ерекшеліктері, түрлерді қорғаудың қабылданған және қажетті шаралары көрсетілген түрлер мен кіші түрлердің аннотацияланған тізімі.

Экологиялық мәдениет - адамзаттың өмірі мен келешекте дамуындағы экологиялық проблемалардың маңыздылығы өткір, терең және жалпыға ортақ түсінікпен сипатталатын әлемдік мәдениеттің даму кезеңі мен құрамдас бөлігі.

Микроорта (гр. микрос – шағын) - ең шағын мекендеу орындарындағы экологиялық факторлардың жиынтығы. Уақыт-қоршаған орта сапасының қол жетімді интегралды көрсеткіштері.

Қоршаған орта (мекендеу ортасы) - барлық материалдық денелердің, күштер мен табиғат құбылыстарының жиынтығы, оның заттары мен кеңістігі, тірі ағзалармен тікелей байланыста болатын адамның кез келген әрекеті; адамға және оның шаруашылығына бірлесіп әсер ететін абиотикалық, биотикалық және әлеуметтік ортаның жиынтығы.

(адамды) Қоршаған табиғи орта - адамдардың әрекетімен шамалы өзгерген, адамға әсер ететін абиотикалық және биотикалық табиғи факторлардың жиынтығы. Ол адамды қоршаған ортаның басқа компоненттерінен адамның түзету әсерінсіз өзін-өзі қолдау және өзін-өзі реттеу қасиетімен ерекшеленеді.

Қалдықтар - өнімді өндіру үшін жарамсыз шикізат түрлері, оның пайдаланылмайтын қалдықтары немесе технологиялық процестер барысында туындайтын заттар (қатты, сұйық және газ тәрізді) және қаралып отырған өндірісте кәдеге жаратылмайтын энергия.

Қоршаған табиғи ортаны қорғау - адамдардың қазіргі және келешек ұрпақтарының денсаулығын сақтауға бағытталған халықаралық, мемлекеттік, өңірлік және жергілікті әкімшілік-шаруашылық, технологиялық, саяси және қоғамдық іс-шаралар кешені.

Қоршаған ортаны (адамды) қорғау – адамды қоршаған әлеуметтік-экономикалық және табиғи ортаны қорғаудың жиынтығы.

Табиғи ресурстар-тұтыну құндылығы бар табиғи объектілер: жер, жер қойнауы, су, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі;

Табиғи ресурстарды қорғау-табиғи ресурстардың әрбір түрін олардың тұтынушылық қасиеттерін жоғалтуға әкеп соғатын тиімсіз пайдаланудан, жойылудан, азып-тозудан қорғауға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі;

Қатты тұрмыстық қалдықтар-қатты түрдегі коммуналдық қалдықтар;

Қатты тұрмыстық қалдықтарды бөлек жинау-қоршаған ортаға экологиялық жүктемені азайтудың бір тәсілі. Біздің қоқыстарымыздың құрамы негізінен төрт бөліктен тұрады: органикалық қалдықтар (тамақ қалдықтары), пластик, шыны және қағаз.

Ресурстар

1) –адамдарға қажетті материалдық және рухани игіліктерді алудың кез келген көздері мен алғышарттары, оларды қазіргі технологиялар мен әлеуметтік-экономикалық қатынастар кезінде іске асыруға болады. Ресурстар әдетте үш негізгі топқа бөлінеді: материалдық, еңбек және табиғи (табиғи);

2) - қорлар, құралдар көздері;

3) -қажетті жағдайда жүгінетін құрал (шаруашылыққа немесе қандай да бір іске тартылмаған ресурс);

4) - ресурстарды алудың әлеуетті көздері (экон.).

Экологиялық сана-адамның табиғатпен ажырамас байланысын, адамдардың әл-ауқатының тәуелділігін, адамның табиғи өмір сүру ортасының тұтастығын адамның биологиялық түр ретінде бейімделу

кабілеттерінен тыс жердегі тіршілік ортасының антропогендік өзгерістерінен екендігін терең түсіну.

Тіршілік ету ортасы-ағзаның абиотикалық және биотикалық өмір сүру жағдайларының жиынтығы.

мәдениет (лат. cultura-мәдениет) - әлеуметтанудағы, антропологиядағы және мәдениеттанудағы өзінің мінез-құлқымен басым көпшіліктен ерекшеленетін қоғам мәдениетінің бір бөлігін, сондай-ақ осы мәдениеттің тасымалдаушыларының әлеуметтік топтарын білдіретін ұғым (термин).

Тұрмыстық қалдықтарды кәдеге жарату (лат. утилис – пайдалы) олардан энергия алу үшін (тікелей немесе биогаз алу арқылы) органикалық заттарды және құрылыс материалдарын, компостарды және т. б. өндіру үшін шикізатты кейіннен жағу немесе ашыту арқылы бағалы (мысалы, металдар) және жанбайтын (мысалы, шыны) компоненттерді алу.

Экология-бұл тіршілік иелері мен олардың қоршаған ортасы, адам мен табиғат арасындағы байланыс туралы ғылым (гр. *ойкос*-үй, тұрғын үй, орналасқан жер + *логос* – ғылым)

Экомәдениет немесе **экологиялық мәдениет** адамның жалпы мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және әртүрлі әрекеттерді, сондай-ақ осы әрекеттің нәтижесінде пайда болған адамның экологиялық санасын қамтиды.

Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру – бұл баланың қоршаған табиғи орта мен денсаулыққа жауапты қатынасын қамтамасыз ететін ғылыми және практикалық білім мен біліктер жүйесін қалыптастыруға бағытталған жеке тұлғаны оқыту, тәрбиелеу және дамытудың үздіксіз процесі.

Энергия-бұл ғаламның әмбебап валютасы, оның басым бөлігі күн сәулесінен жерге түседі. Барлық экологиялық процестердің негізі тек жарық энергиясы ғана емес, сонымен қатар су айналымын іске қосатын жылу энергиясы (басқалармен қатар) болып табылады және қоректік заттардың айналымы оған байланысты болады.

Экологиялық әдеп-адамдардың табиғат жағдайы үшін жауапкершілігі туралы мәселені көтереді, оған техникалық өркениеттің қысымын жеңілдету міндеті қойылады.

Экологиялық паспорт-кәсіпорынның табиғи ресурстарды пайдалану деңгейін және оның қоршаған ортаға әсерін көрсететін нормативтік-техникалық құжат.

Экологиялық фактор

1) тіршілік иесі бейімделу реакцияларымен әсер ететін ортаның кез-келген жағдайы (бейімделу қабілеттерінен тыс өлім факторлары жатыр). Экологиялық факторлар әдетте бірқатар топтарға бөлінеді: уақыты, кезеңділігі, пайда болу реті, шығу тегі, сипаты және т. б.;

2) биоэкологиялық ретінде сөздің тар мағынасында экологиялық фактор.

Экологиялық дүниетаным-бүкіл адамзат үшін ортақ өмір сүру ортасын сақтаудың өмірлік қажеттілігін терең түсіну. Экологиялық мәдениеттің құрамдас бөлігі.

Экологиялық сана-бұл адамзат қауымдастығының табиғатпен ажырамас байланысын түсіну қабілеті, адамдардың әл-ауқатының табиғи ортаның тұтастығы мен салыстырмалы өзгермейтіндігіне тәуелділігі және бұл түсінікті практикалық іс-әрекетте қолдану.

Экологиялық ойлау-бұл жер экожүйесінің барлық элементтерінің құндылығы мен өзара байланысын тұрақты түсіну, ғаламшардағы табиғат пен өмірді сақтау тұрғысынан өз әрекеттерінің ықтимал салдары үшін жауапкершілікті сезіну.

Экологиялық білім-адамның экологиялық мәдениетті оқыту, тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу арқылы, сондай-ақ еңбек және тұрмыстық әрекеті аясында мұрагерлік және кеңейтілген көбею процесі. Үздіксіз экологиялық білім - адамның өмір бойы экологиялық мәдениетті байытуы.

Адам экологиясы-адамзат қоғамының табиғатпен өзара әрекеті туралы ғылым; адам тұлғасының экологиясы; адам популяцияларының экологиясы, оның ішінде этностар туралы ілім.

Экожүйе

(грек тілінен аударғанда ойкос-үй, тұрғын үй, үй шаруашылығы + *жүйе*-бөлшектерден құралған, қосылыстардан тұратын тұтас)

- кез-келген бірлік (әр түрлі көлем мен дәреже), оның ішінде барлық ағзалар (яғни биоценоз) белгілі бір аймақта (биотопта) және физикалық ортамен өзара әрекеттесетін, энергия ағыны нақты анықталған трофикалық құрылымды, түрлердің алуан түрлілігін және заттардың циклін құрайды.

Жұмбақтар

Жылт-жылт етеді,
Жырадан өтеді
(Су)

Ешкімде жемейді,
Тәтті екен демейді
Сарғайып піседі,
Үзіліп түседі
(Жапырақ)

Қысы-жазы өзгермес,
Көрсен де күні-түнімен,
Қанша аяз болса да,
Айырылмайды гүлінен
(Шырша)

Бір түкті кілем,
Бір түксіз кілем.
(Жер, аспан)

Күннің нұрын сүйеді,
Күнге басын иеді
(Күнбағыс)

Ақ сандығым ашылды,
Ішінен жібек шашылды
(Күннің көзі)

Аузы бар, тілі жоқ,
Терісі бар, түгі жоқ
Қанаты бар ұшпайды,
Су астында қыстайды
(Балық)

Мені орып кессеңде
Жылдамдатып өсемін.
Тамырымды алсаң да,
Басқа жерге көшемін
(Арам шөп)

Қар жабады үстімді,
Қыста менің тоным жоқ.
Көктем сырға таққан соң,
Күз болғанда тоным көк
(Ағаш)

Аяз болса қатамын
Жылы болса ағамын.
(Су)

Шаппа мені өсемін,
Биік болып бағында.
Жемісімді төгемін,
Маған бері жақында
(Жеміс ағашы)

Көзге ілінбейді,
Жұтсаң білінбейді. (Ауа)
Аспандағы алып доп,
Жарқырайды жарық боп
(Күн)

Қараңғыда жымындайды, жанады,
Жарық түссе, бірден сөніп қалады.
(Жұлдыз)

Аяқсыз жетіп барады,
Қолсыз есік қағады
(Жел)

Қуып едім-мойнын бұрмады,
Ұстайын деп едім-қолға тұрмады.
(Боран)

Жасыл ине киімім,
Жайлаймын тау биігін.
Жаңа жылды тойласаң.

Әуеден күбі түсті,
Күбінің түбі түсті.
(Күн күркүреуі)

Қыста ғана болады,
Ұстасан қолын тоңады.
(Қар)

Өркеші бар, түйе емес,
Не ақ отау – үй емес.
Бір орнында тұрғаны,
Не болады бұл, кәне?
(Тау)

Мақал-мәтелдер

Су аққан жерінен ағады,
Шөп шыққан жеріне шығады.

Бұлақ болмаса өзен болмас еді

Жердің көркі тал болар,
Елдің көркі мал болар

Толықсып аққан дария
Мейірбанды қария

Төріңдемін үйіңнің.
(Шыриша)

Қонақтап күнде қонар су бетіне,
Сүйсінер барлық адам келбетіне.
Тұлғасы су ішінде көрінеді,
Таңырқап қарап тұрсам суретіне.
(Ай)

Таңмен көзін ашады,
Әлемге нұр шашады.
(Күн)

Гүл-гүл жайнап жер, аспан,
Гүрілдейді сайда өзен.
Гүлжазира жарасқан
Гүлдерімен қай кезең?
(Көктем)

Үстіндегі көйлегі
Түрлі-түсті, не керек.
Қызықтырар көргенді,
Мұның аты
(Көбелек)

Жаңылтпаштар

Қондық жаңа қонысқа,
Қалың екен жоңышқа
Қоныстағы жоңышқа
Оралады қонышқа

Гүлім гүлге қарап күлімдеді, Көгілдір
гүлге қонған аралар гуілдеді

Бұл алқаптағы егінді
Кім ора алар?
Омар ора алар
Омар ора алмаса
Орал ора алар
Көк шөп көрікті ме,
Көк шөп көрікті ме,
Көк кер көріктіме,
Көк көл көбікті ме,
Көк бел келісті ме,
Көп тер жемісті ме?

Сулы жер нулы жер

Жапырақтың жасылы шайқалып тұр,
Жадыратып асылын жайқалтып тұр

Ағашта ылғалды жерде көгереді

Су құйып гүліңді суғар,
Су құймасаң гүлің қуар

Төлден мал өседі.
Шыбықтан тал өседі

Гүлдерге гүлім де
Күндерге күлім де.
Күнге ұқсаған гүлім бар,
Гүлді ұстаған күнім бар

Ағаш тамырымен
Адам досымен мықты

Жапырақтар жайылды,
Жаңбырға шайылды

Табиғатты тамашалап таң қалды,
Тамашалап табиғатқа сан барды
Асан бақша жақтан.
Ақ сабақ асқабақ әкелді,
Басқа жақтан,
Басқарак асқабақ әкелді.
Сүр інген сүрінген бе,
Сүрінген сүр інген бе.
Пай-пай-пай,
Жайылып жүр тай.
Ай-ай-ай,
Ұшып кетті торғай.

Бұл көлде балықтар бар,
Бұл шөлде арықтар бар.

КӨБЕЛЕК - ГҮЛДІҢ ЕРКЕСІ

Ақ көбелек ұшады,
Аппақ гүлге ұқсайды.
Көк көбелек ұшады,
Көкшіл гүлге ұқсайды.
Сары көбелек ұшады,
Сары гүлге ұқсайды.
Көбелек - гүлдің еркесі
Барлық гүлді құшады.

Ақылбек Шаяхмет

КҮЗ

Ой, балалар, балалар,
Қоңырқай күз болыпты,
Қурап жапырақ солыпты,
Ел егінін орыпты.
Ой, балалар, балалар,
Ойналық та күлелік,
Енді оқуға кірелік.

Ілияс Жансүгіров

ШЫРША

Жасыл шырша төрдегі
Дейді: «Бәрің көр мені!»
Кеткен әсем құлпырып,
Ойыншықтар тұр тұнып.
Түрлі түсті шамдары –
Түнде ғажап жанғаны.
Көргендерді елітеді
Керемет бір ертегі.

Есентай Ерботин

КӨКТЕМДЕ

Көктем, көктем, көктем де,
Құстар келіп жеткенде.
Қуанып бір қаламыз,
Әнмен қарсы аламыз.

Қасым Аманжолов

ЖАЗ КЕЛДІ

Жайқалып жапырақ,
Құлпырып қызғалдақ.
Тұратын көз тартып,
Жаз келді, күн шуақ.

Жұбан Молдағалиев

ӨРІК ГҮЛДЕП

Әкеледі бағымызға көрікті,
Көктем шыға гүлдегені өріктің.
Аппақ гүлдер жауып өткен ақ қардай
Сәл маужырап күн көзіне еріп тұр.
Ақ гүл басып кеткендей бір қала ішін,
Беріледі қуанышқа дала шын.
Сол гүлдерді жел сілкілеп түсірсе,
Мен аяймын нәзік өрік ағашын.

Тұманбай Молдағалиев

ШИЕ

Мен шиемін, шиемін,
Күннің көзің сүйемін.
Қышқыл шырын менде бар,
Төмен басты иемін.

Әнуарбек Дүйсенбиев

АЛМА

Пісіп тұрған алмамын,
Тамсандырар бал дәмім.
Жерге сілкіп түсірме,
Ісіп кетер маңдайым.

Рза Қунақова

АЛМҰРТ

Тіл үйірген алмұртпын,
Таңсығымын бар жұрттың.
Жақсы өсіре алмайды
Қараса егер салғырт кім.

Рза Қунақова

ӨРІК

Көктем келе бүрлеймін,
Ең алдымен гүлдеймін.
Шілде болмай пісемін,

Рза Қунақова

ҚЫС

Ақ киімді денелі, ақ сақалды,
Соқыр мылқау танымас тірі жанды
Үсті-басы ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды

Абай Құнанбайұлы

ЖАЗҒЫТҰРЫМ

Жазғытұрым қалмайды қыстың сызы,
Масатыдай құлпырар жердің жүзі
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі

Абай Құнанбайұлы

ЖАЗ

Жаздыкүн шілде болғанда,
Көкорай шалғын бәйшешек
Ұзарып өсіп толғанда,
Күркіреп жатқан өзенге
Көшіп ауыл қонғанда

Абай Құнанбайұлы

КҮЗ

Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан,
Күз болып, дымқыл тұман жерді басқан
Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма,
Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан

Абай Құнанбайұлы

ЖАПЫРАҚТАР

Қыстың жақын қалғанын
Жапырақта білгендей.
Желмен ұшып барады,
Жерге қонып үлгермей.
Жапырақтар жамырап,
Сайға барып бекінді.
Анасынан ажырап
Қалған бала секілді.

Тұманбай Молдағалиев

ӨРІК ГҮЛДЕП

Әкеледі бағымызға көрікті
Көктем шыға гүлдегені өріктің
Аппақ гүлдер жауып өткен ақ қардай
Сәл маужырап күн көзіне еріп тұр
Ақ гүл басып кеткендей бір қала ішін,
Беріледі қуанышқа дала шын
Сол гүлдерді жел сілкілеп түсірсе,
Мен аяймын нәзік өрік ағашын

Тұманбай Молдағалиев

ТАБИҒАТ

Табиғатым байлығым,
Орман, өзен, тауым бар.
Бұлбұлыма құлақ сал,
Жайлауымда ауыл бар,

Бүршігінен гүл жарып,
Жапырақтар сөйледі.
Әсем етті даланы,
Ағаштардың көйлегі

Тауымен тасын да,
Шыңы биік басында,
Неткен ғажап алыптар,
Қарап тұрмын қасыңда

Сөз жетпейді айтуға,
Сұлуыңды мақтасам.
Шексіз далам бай нуға.
Әр талыңды аттасам.

Айман Кәріпбаева

ҚҰТТЫ ҚОНАҚ
Жыл құстарын балалар
Ұя жасап қарсы алды.
Құтты қонақ көктемгі
Қараторғай ән салды.

Бағдат Айтмұқаева

ТАУЫМ ҚАНДАЙ БИІК
Далам қандай байтақ,
Күнім қандай нұрлы.
Гүлім қандай нәзік,
Әнім қандай сырлы.

Тауым қандай асқақ,
Суым қандай мөлдір
Жүргегімде –сол ән,
Жүрегімде –сол жыр....

Бағдат Айтмұқаева

ЖАҢБЫР
Бұлт астында күн кірді,
Жасырынып үлгерді.
Жай ойнайды күркіреп,
Жаңбыр құйды сіркіреп.

Бағдат Айтмұқаева

ЖАПЫРАҚҚА ТЫҒЫЛДЫ
Жаңбыр жауды себелеп,
Дала қандай керемет.
Жапыраққа тығылды,
Ала қанат көбелек.

Бағдат Айтмұқаева

ТАБИҒАТ КӨРІНІСІ

Мен келем тау ішінде барлай қарап,
Әдемілік әлеміне қанбай қарап.
Тыныштық құшағында мүлгіп тұрған
Табиғат көрінісі қандай ғажап.

Гүлдердің не түрі бар бұл арада
Көбелек гүлге қонбай тұра ала ма?
Көк күмбезбен астасқан биік шыңға
Көз салам пәк көңілмен құмарлана.

Бағдат Айтмұқаева

БАЛ БҰЛАҚ

Сылдыр-сылдыр
Сылдырлап,
Мөлдір бұлақ ағады
Былдыр-былдыр
Бал құрақ
Көмкеремді жағаны.

Балғын-балғын
Балалар
Саялайды құрақта.
Отырады жағада,
Шомылады бұлаққа.

Күнде келіп апам да,
Мөлдіреген су алып,
Тұнығынан шопан да
Тұрады қой суғарып.

Түрлі-түрлі,
Не түрлі
Бар-ау қызық мінезі.
Еліктейтін секілді
Адамға да бұл өзі.

Тайызынан су алса,
Лайлана қалады.
Тереңінен су алса,
Күлім-күлім қағады.

Мүбәрак Жаманбалинов

АЛМА АҒАШ

Бақшамыздың көркіндей
Алма ағаштың досы мен.
Күтіп оны бір тынбай,
Баптап өзім өсірген

Күнде-күнде суарам,
Көктемде де күзде де.
Көрген сайын қуанам,
Бір бүршігін үзбегем

Мүбәрак Жаманбалинов

ТЕРЕК ЖЫРЫ

Желкілдеген терекпіз,
Біз-саямыз, керекпіз.

Өзен бойлап өсеміз,
Өзен –біздің көшеміз.

«Көшемізге» қараймыз,
Кемелерді санаймыз.

Кейде өсеміз сайда біз,
Сайдың суы – айнамыз.

Айнамызға қараймыз,
Шашымызды тараймыз.

Мүбәрак Жаманбалинов

ТАБИҒАТ ТУРАЛЫ ТАҚПАҚТАР

Табиғатты қорғау үшін бәріміз,
Күресейік, бір - бір ағаш егейік.
Текке отырмай бәріміз,
Таза ауа үшін терімізді төгейік.
Сүйейік табиғатты аялайық,
Біз одан жақсылықты аямайық.

Анадай табиғаттың аясында,
Жадырап бәріміз дем алайық!
Жақсылықты қолдаймыз,
Табиғатты қорғаймыз.

Гүл егеміз бақтарға,
Айналасын қоршаймыз.
Табиғатымыз тамаша
Көз тоймайды қараса.

Табиғат біздің анамыз,
Жер–Ана біздің панамыз.
Таза болса табиғат
Біз де аман боламыз.

Бұтақтарды сындырмай,
Тазалықты сақтайық.
Гүл өсіріп, су құйып,
Табиғатты қорғайық.
От та су ла ая ла
Жан-жануар баппығы
Орман теңіз тауларда

Қыс кеплі қыс келді,
Ақтарып ақ қарлы
Жон аппақ түске енді
аралап қайтайық

Табиғатты аялап
Жүнейікші бапаша
Табиғат егіз аламмен
Ұқсастық табам солан мен
Мәңгілік болсын егізлеп
Жер – Ана, көк теңіздер

Қыста қармен ойнаймыз,
Қызыққа біз тоймаймыз.
Таудан төмен сырғанап,
Шаңғы, шана тебеміз.

ақ күміс бақтарды.

Далада қар борайды,
ақ мамыққа орайды.
Мұз болады қатады,
жып-жылтыр боп жатады.

Шыңнан сырғып түсті де,
келді етекке қыс міне,
Ақ қарлар ақ көбелек
қонды үйлердің үстіне.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының экология кодексі Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ Кодексі.
2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.
3. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы).
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі». 2020 жылғы 1 қыркүйек.
5. «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 182 бұйрығы
6. «Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 557 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 12 мамырдағы № 195 бұйрығы.
7. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 24 қыркүйектегі № 412 бұйрығы.
8. «Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2019 жылғы 9 қаңтардағы №10 бұйрығы.
9. А. Кәріпбаева 100 жұмбақ-Талдықорған: «Офсет», 2016 ж.-94 б.
10. Ж. Асықова Қазақ мақал-мәтелдері- Алматы: «Балауса », 2013 ж.-96 б.
11. Б.Айтмұқаева Біз бақытты баламыз: Өлеңдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар- «Баянжүрек» баспасы, Алматы 2012 ж.-152 б.
12. Николаева С.Н., Методика экологического воспитания дошкольников/ «Академия», 2001.
13. Иванова А.И. Детское экспериментирование как метод обучения. Управление ДОУ, N 4, 2004, с. 84 – 92
14. Иванова А. И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: Пособие для работников дошкольных учреждений. - М.: ТЦ Сфера, 2004.

15. Тугушева Г.П., Чистякова А.В. Игра – экспериментирование для детей старшего дошкольного возраста // Дошкольная педагогика, 2001. – №1.
16. Курганова Л. А. Сценарий экологической акции «Пластиковый бум»
17. Грецова В.Г. Развитие детей дошкольного возраста в процессе экологического образования/Л.В.Моисеева,Е.В. Гончарова др. Екатеринбург, 2002. С. 112–113.
18. Николаева С.Н. Концепция экологического воспитания детей дошкольного возраста. М., 1996. С.65. 4. Гончарова Е.В. Теория и технология экологического образования дошкольников: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2008. С. 113.
19. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей. - М.: Академия 2001,
20. Николаева С.Н. Юный эколог: Программа экологического воспитания дошкольников. - М.: Мозаика-Синтез, 2005.
21. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей. - М.: Академия, 2001.
22. Нуждина Т. Д. Энциклопедия для малышей: Чудо — всюду. Мир людей. — Ярославль: Академия, К". Академия Холдинг, 2000.
23. Рыжова Н.А. Наш дом – природа. – М.: Карапуз-Дидактика, 2005. Рыжова Н.А. Экологическое воспитание в детском саду. – М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2006
24. Рыжова Н.А. Экологическое воспитание дошкольников с позиции новой парадигмы // Дошкольное воспитание.- 2001.- №7. Саморукава П.Г. Ознакомление дошкольников с природой. – М.: Просвещение, 1978.
25. Яницкий О.Н. Экологическая культура. - М.: Наука, 2007. Ясвин В.А. Формирование экологической культуры.- М.: Акрополь ЦЭПР, 2004. Горькова Л. Г., Кочергина А. В. «Сценарии занятий по экологическому воспитанию дошкольников» - М., ВАКО, 2005.

МАЗМҰНЫ

1. Түсіндірме жазба	3
2. Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие берудің маңызы мен мазмұны	4
3. Экологиялық тәрбиенің негізгі бағыттары.....	7
4. Балаларды экологиялық мәдениет негіздеріне тәрбиелеу	18
5. Түрлі жас топтарында мектеп жасына дейінгі балалардың табиғатта өзін ұстай білудің мінез - құлық мәдениетін алыптастыру әдістемесі	19
6. Экологиялық тәрбие бойынша тәрбиеленушілермен жұмыс жүргізу әдістері, нысандары мен құралдары.....	23
7. Қорытынды.....	36
8. Глоссарий.....	37
9. Қосымшалар.....	41
10. Пайдаланылған әдебиеттер	51

*Разработаны на базе Республиканского центра «Дошкольное детство»
Министерства образования и науки Республики Казахстан*

Методические рекомендации по формированию первоначальных навыков экологической культуры детей дошкольного возраста, Нур-Султан 2021 г. – 104 с.

Рецензенты:

Жубандыкова А. М., к. п.н., профессор

Наренбаева, М.Ж., заведующая

Жаксылықбаева А.Б., методист

Методические рекомендации разработаны в целях оказания методической помощи педагогам по вопросу формирования базовых знаний экологической культуры и природоохранного сознания у детей дошкольного возраста.

Данные методические рекомендации рекомендованы педагогам дошкольных организаций, студентам педагогических ВУЗов и колледжей, обучающимся по специальности «Дошкольное воспитание и обучение» и широкому кругу родительской общественности.

Методические рекомендации рассмотрено и рекомендовано Научно-методическим советом (протокол № 8 от « 25» октября 2021 г.)

Республиканский центр
«Дошкольное детство», 2021г.

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

На современном этапе развития в мировом сообществе вопрос экологического образования приобретает особую остроту. Актуальность загрязнения окружающей среды все больше обращает на себя внимание современного общества.

Казахстан, как и большинство государств в XXI веке, столкнулся с серьезными проблемами в области окружающей среды, и ныне их решение возведено в ранг государственной политики.

В своем Послании к народу «Казахстан в новой реальности: время действий» Глава государства Касым-Жомарт Токаев заявил, что «Охрана окружающей среды и экологическое развитие выходят на первый план казахстанской повестки дня. Этим вопросом занимается весь цивилизованный мир, и нам негоже оставаться в стороне от магистральной тенденции». По словам Президента, сохранность природы зависит от того, как каждый человек относится к ней. Президент предложил «воспитывать в людях с малых лет чувство ответственности за окружающую среду».

Концепция перехода Казахстана к «зеленой» экономике, через интеграцию в образовательную систему Республики Казахстан определила шесть важных направлений - энергия, воздух, вода, земля, биоразнообразие и РСТБО.

Дошкольное детство – первое звено системы непрерывного образования. Именно в этот период легче привить какие-то полезные идеи, исправить недостатки. Экологическое воспитание детей дошкольного возраста на современном этапе обеспечивает комплекс системных мер по формированию человека нового типа с новым экологическим мышлением, способным осознавать последствия своих действий по отношению к окружающей среде и умеющего жить в относительной гармонии с природой.

Данные методические рекомендации направлены на формирование основ экологической культуры, экологической образованности и бережного отношения к окружающей среде.

Методическое содержание отвечает, требованиям Государственного общеобязательного стандарта дошкольного воспитания и обучения (далее-ГОС ДВО); Типовой учебной программы дошкольного воспитания и обучения (далее-Типовая программа).

Цель данной работы: оказание методической помощи педагогам в вопросах формирования экологического сознания и культуры поведения воспитанников в природе.

Задачи:

- повысить профессиональный уровень педагогов;
- развивать понимание многосторонней ценности природы как источника материального и духовного развития общества;
- формировать у воспитанников чувство бережного отношения к природе и элементарные знания культуры поведения;

- реализовать региональный компонент через знакомство с природой родного края;
- прививать трудовые навыки, учить выполнять простейшие поручения;
- развивать у воспитанников способность воспринимать и анализировать литературные произведения, учить выражать чувства, обогащать словарный запас;
- ориентировать родителей на выполнение детьми добрых поступков, помогать увидеть красоту природы родного края.

Основным содержанием экологического воспитания является формирование у воспитанников осознанно-правильного отношения к природным явлениям и объектам, которые окружают его, и с которыми он впервые знакомится в дошкольном детстве.

Средствами реализации задач является устное народное творчество (поговорки, пословицы, загадки и т.д.); чтение и разучивание произведений отечественных и зарубежных писателей и поэтов (А. Дуйсембиева, К. Баянбаева, М.Алимбаева, М.Турежанова и др.); наблюдения, экскурсии за пределы участка детского сада и т.п.

Компонентами экологической культуры личности являются: экологические знания, экологическое мышление, экологически оправданное поведение и чувство любви к природе.

Как начальное звено, экологическое воспитание является частью духовной культуры человека. И в этом процессе важная роль принадлежит педагогам сферы дошкольного образования.

В содержании рекомендаций раскрыты цель, задачи, методы, формы, средства и основные направления работы по воспитанию экологической культуры воспитанников на разных возрастных этапах в условиях дошкольной организации.

Ожидаемый результат:

- овладение основами экологической культуры, осознанное понимание взаимосвязи и взаимодействия всех природных объектов;
- развитие у детей наблюдательности и познавательного интереса к явлениями живой и неживой природы;
- оснащение уголков природы в группах;
- проявление ребенком ответственного и бережного отношение к природе;
- повышение профессионального уровня педагогов в вопросах повышения экологической культуры детей дошкольного возраста;
- формирование духовно-нравственных ценностей.

Данные методические рекомендации будут полезны педагогам дошкольных организаций, студентам педагогических ВУЗов и колледжей, обучающихся по специальности «Дошкольное воспитание и обучение» и широкому кругу родительской общественности.

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Экологическое образование становится приоритетным направлением государственной стратегии устойчивого развития Казахстана.

Идея экологического образования в республике для устойчивого развития нашла отражение в Концепции перехода Казахстана к «зеленой» экономике, Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020- 2025гг. Данные документы призваны формировать общественно-экологическое мировоззрение, правовые позиции, комплекс научных знаний, способность воплощать знания в практику.

Что же такое экологическое воспитание?

Экологическое воспитание – это система, направленная на формирование начал экологической культуры у детей и взрослых.

В дошкольном возрасте происходят значимые изменения в познавательной сфере, происходит формирование важнейших новообразований в интеллектуальном, нравственном, эмоциональном развитии ребенка. В психолого-педагогических исследованиях современных ученых доказана возможность освоения детьми различных по содержанию и характеру экологических знаний и представлений. В основе исследования и рассмотрения методов воспитания культуры поведения в природе детей дошкольного возраста лежат труды Николаевой С.Н., Рыжовой Н.А., Зверева И.Д., Соломонова Н.А., Федотовой А.М. и др.

Например, экспериментальными работами Федотовой А.М. установлено возможность познания детьми старшего дошкольного возраста многообразия животного мира с экологических позиций.

Формирование начал экологической культуры - это становление осознанно-правильного отношения непосредственно к самой природе во всем ее многообразии, к людям, охраняющим и созидаящим ее, а также к людям, создающим на основе ее богатств материальные или духовные ценности. Это также отношение к себе, как части природы, понимание ценности жизни и здоровья и их зависимости от состояния окружающей среды. Это осознание своих умений созидательно взаимодействовать с природой.

В соответствии с требованиями ГОС ДВО в образовательной области «Познание», определена цель: развитие личности дошкольника для овладения элементарными навыками познавательной деятельности, умение работать в команде для взаимодействия с окружающим миром.

В Типовой программе для каждой возрастной группы определены задачи по формированию основ экологической культуры: расширение знаний о предметах и явлениях живой и неживой природы; воспитание первоначальных навыков экологической культуры поведения во время пребывания на природе; приобщения детей к оказанию посильной помощи по уходу за животными и растениями; формирование представления о росте и развитии растений; воспитание бережного отношения к природе.

Формирование основ экологической культуры осуществляется во всех возрастных группах в рамках организованной учебной деятельности (далее - ОУД) «Естествознание», в интегрированных занятиях с другими образовательными областями «Здоровье» (ОУД «Основы безопасного поведения»), «Коммуникация» (ОУД «Художественная литература»), «Творчество» (в продуктивных видах деятельности), «Социум» («ОУД «Ознакомление с окружающим»)), а также и в других режимных моментах (например, обязательной частью прогулки является – наблюдение за живой и не живой природой).

Самостоятельная деятельность воспитанников осуществляется без принуждения, сопровождается положительными эмоциями.

В процессе экологического воспитания могут иметь место следующие виды деятельности:

- сюжетно-ролевая игра, отражающая различные события в природе или природа - созидательную деятельность взрослых;
- практическая деятельность по созданию или поддержанию условий для живых объектов в зеленой зоне детского сада (труд в природе), а также деятельность по восстановлению предметов (починка игрушек, книг и др.);
- создание изобразительной продукции на основе впечатлений от природы или деятельности людей в природе;
- общение с природой, добровольный контакт с объектами растительного и животного мира - комплексная деятельность, включающая наблюдение, оценочные односторонние суждения, действия по уходу, приручение (животных);
- экспериментирование: практическая познавательная деятельность с объектами природы, сопровождающаяся наблюдением, высказываниями.
- речевая деятельность (вопросы, сообщения, участие в беседе, диалоге, обмен информацией, впечатлениями, уточнение представлений о природе с помощью слова);
- наблюдение - самостоятельная познавательная деятельность, обеспечивает получение информации о природе и деятельности людей в природе;
- просмотр книг, картин, телепередач природоведческого содержания - деятельность, способствующая получению новых и уточнению имеющихся представлений о природе.

При знакомстве воспитанников с основами экологической культуры открываются возможности для их духовно-нравственного развития, воспитанию морально-волевых качеств, таких как сопереживание, взаимопомощь, ответственность, патриотизм.

Становление экологически воспитанной личности в педагогическом процессе дошкольной организации возможно только при решении следующих задач:

- формирование навыков осознанного экологического поведения с учетом возрастных особенностей;

- приобретение практических навыков и умений в разнообразной деятельности в природе (уход за животными и растениями в уголке природы и на участке).

- воспитание гуманного отношения к природе. Педагог должен уметь вызвать у детей сострадание к живому существу, желание позаботиться о нем, радость и восхищение от встречи с природой, удивление, гордость за правильный поступок, удовольствие от хорошо выполненного поручения. Не менее важно научить детей оценивать свои поступки и поступки сверстников, взрослых в процессе общения с природой.

Становление экологического образования происходит на основе традиционных для отечественной педагогики подходов, таких как: народные традиции, тесный контакт ребенка с природой, овладение основами экологической культуры; и современного экологического образования, соответствующего возрастным особенностям воспитанников дошкольной организации.

Показателем экологической образованности и воспитанности необходимо считать практические действия человека по отношению к природной среде.

Таким образом, осознанный характер отношения проявляется в том, что дети могут сами объяснить ситуацию или понять объяснения взрослых, могут самостоятельно или вместе с взрослыми, понимая ситуацию и зная потребности живого существа, выполнить отдельные трудовые действия, направленные на сохранение и улучшение жизни растений и животных.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Каждое государство проявляет заботу о сохранении и экономном использовании и воспроизводстве природных ресурсов страны, работает над разрешением противоречия между потребностями общества и возможностями природы, занимается экологическим образованием и воспитанием своих граждан. В республике вопросами управления охраны природной среды занимаются государственные, законодательные, исполнительные и судебные ветви власти, объединения граждан, международные и другие общественные организации.

Правовой основой являются Законы Республики Казахстан: «Об охране окружающей среды», «Об особо охраняемых природных территориях», «Об экологической экспертизе», «О радиационной безопасности», «Об охране атмосферного воздуха».

Основными принципами Экологического кодекса Республики Казахстан (от 09.01.2007г. №212 (действующий с изменениями и дополнениями, от 29.10.2020г.) являются:

- обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан;

- обеспечение экологической безопасности;
- экосистемный подход при регулировании экологических отношений;
- доступность экологической информации и др.

Образовательная система Республики Казахстан определила шесть важных направлений - энергия, воздух, вода, земля, биоразнообразие и РСТБО.

С развитием экономики, увеличивается объем используемых ресурсов (человечество потребляет больше сырья, топлива). Отсюда возникли две взаимосвязанные проблемы - истощение природных ресурсов и загрязнение окружающей среды.

Проблема загрязнения окружающей среды - актуальная проблема человечества. И этот процесс еще можно остановить, и заниматься этой проблемой необходимо с раннего возраста на всех уровнях образования.

Дошкольный возраст является самым благодатным периодом для формирования у будущего гражданина бережного отношения к ресурсам своей страны. Эффективная работа в этом направлении позволит подготовить воспитанника, обладающего следующими качествами: физически развитый, любознательный, уверенный в себе и активный, эмоционально отзывчивый, владеющий навыками культуры поведения в природе, обществе.

«Энергия»

Сегодня перед человечеством стоит важная задача - перестроить в сознании современного человека стереотип, что энергоресурсы неисчерпаемы и бесконечны, научить каждого личной ответственности за их экономическую трату.

Ребенок должен видеть пример бережного отношения взрослых к свету, теплу, воде, если он будет каждый день усваивать понятия энерго - и ресурсосбережения.

Энергия – это то, что вызывает самые разные явления. Не будь ее, во Вселенной ничего бы не происходило. Энергию нельзя увидеть, но зато мы знаем, как она «работает». Благодаря энергии ездят автомобили, летают самолеты, светят

лампочки, греет огонь.

Энергия электричества заставляет двигаться игрушку. Энергия пищи превратилась в энергию человеческого тела. Энергия падающей воды превратилась в электрическую энергию, а электрическая – в световую энергию лампочки.

Ученые давно замечали, что использование энергии всегда приводит к какому-нибудь движению, действию, изменению. После долгих исследований они открыли закон сохранения энергии. «Энергия никогда не возникает из ничего и не исчезает бесследно. Но она может изменяться и переходить из одной формы в другую»

При переходе энергии из одной формы в другую часть ее обязательно превращается в тепло, которое рассеивается. Человек использует солнечную энергию для отопления жилищ, топлива для транспорта и многих других нужд. Поэтому энергию надо беречь и бережно расходовать или найти альтернативные источники их применения.

Воздух

Воздух - важнейшая составная часть среды обитания людей. Это основа жизни на Земле, в том числе жизни человека. Атмосфера служит надежной защитой от вредных космических излучений, определяет климат данной местности и планеты в целом, оказывает решающее воздействие на здоровье людей, их трудоспособность, жизнедеятельность растительного и животного мира. Атмосферный воздух выполняет также геологические, экологические, терморегулирующие, защитные, энергоресурсовые, хозяйственные и другие функции. Равным образом он прямо или косвенно служит необходимым условием производства.

Загрязнение воздуха, т.е. изменение его природного состава из-за пыли, выхлопных газов или пахучих веществ, может в зависимости от вида загрязнения, концентрации примесей и срока их воздействия отражаться на их жизни и здоровье, наносить вред окружающей среде. Основными источниками загрязнения атмосферы химическими веществами являются промышленность и транспорт.

Воздух в виде ветра несет и разрушающее действие: развевание песков, лесов, распространения пожара, возникновение пыльных бурь и т.п.

Люди загрязняют окружающую среду. Из-за вмешательства человека происходят необратимые последствия:

- смена климата на Земле;
- разрушение озонового слоя планеты;
- нехватка пресной воды;
- истощение почв;
- уменьшение биологического разнообразия;
- увеличение болезней дыхательных путей.

Ребенок в дошкольной организации впервые знакомится со свойствами, воздуха, узнает о ее значимости и важности для жизни человека.

Начиная со средней группы, рекомендуется проводить исследовательские эксперименты по знакомству с объектами неживой природы. В ходе различных проектов каждый воспитанник учится делать умозаключения, находить и решать проблемные ситуации, самостоятельно получать ответы на вопросы, полученные в результате исследовательской деятельности.

Например, проект «Воздух вокруг нас» в старшей группе позволит обогатить знания и представления детей о воздухе, его свойствах, действиях с ним, повысит словесную активность и поисковую деятельность, развить у ребенка внимание, мышление, речь, пробуждает интерес к окружающему

миру, заботу об окружающем мире, формирует умение делать открытия.

Вода

Вода – это жидкое вещество, она льется, течет. Если взглянуть на Землю из Космоса, то можно увидеть, что большая часть нашей планеты покрыта морями, океанами, реками и озерами. Однако с каждым годом на планете Земля мелеют реки, заводы выливают в водоемы промышленные отходы, люди оставляют мусор близ водоемов. И это все загрязняет почву и воду. Поэтому нарушается экология и, отсюда у людей ухудшается здоровье.

На территории Казахстана одной из глобальных проблем считается нехватка водных ресурсов. Неправильное распределение и употребление водных ресурсов, привело к истощению источников пресной воды.

Чистой воды, которую можно безопасно пить, становится все меньше и меньше. При недостатке воды жизнь живых существ сильно нарушается. Растения без воды увядают и могут погибнуть. Животные, если их лишить воды, умирают. Например, без пищи человек может прожить больше месяца, без воды — всего лишь несколько дней.

Для чего вода нужна человеку? Она нужна, чтобы пить, готовить пищу, мыться, купаться. Именно поэтому издавна многие поселения людей располагали свои жилища на берегу водоемов.

Вода – природный дом для животных. Разнообразные существа заселили океаны, моря, реки, озера, пруды. Всем животным для жизни необходима вода.

Вода - важнейшее условие жизни растений. Вода служит средством связи растения с внешней средой, так как в ней растворяются нужные минеральные соли, что обеспечивает их поступление из почвы в растение через его корни. С помощью воды внутри растения передвигаются поглощенные корнями минеральные вещества и образующиеся в листьях органические вещества. Без воды никакое растение на Земле не способно выжить.

В дошкольном возрасте детей знакомят со свойствами воды, объясняют значимость воды для живых организмов.

Свойства воды: она не имеет формы, цвета, запаха и вкуса. Поэтому: она принимает форму сосуда, в который налита; становится цветной, если в нее добавляют краску; приобретает соответствующий вкус и запах, если в нее добавить соль, сахар, лимон и т.д.

Вода может быть чистой и грязной: чистая – прозрачная, грязная – мутная. Вода может быть разной температуры: холодной, комнатной, горячей, кипятком. Вода может менять свое состояние: на морозе она превращается в лед, при нагревании – в пар. Лед бывает твердый, хрупкий, прозрачный, холодный, от тепла тает и становится водой. Сильный пар можно заметить – он бывает, когда вода кипит. Пар легкий, беловатый, клубами поднимается вверх, при охлаждении становится каплями воды.

Белые облака – это большое скопление пара. При резком сильном охлаждении пар превращается в снег, иней. Снег падает снежинками, он белый, мягкий, холодный, тает от тепла.

Вода имеет большое значение для жизни. Она нужна всем живым существам – растениям, животным, людям. Человеку нужна чистая, пресная вода. Такая вода есть в реках, озерах, родниках, под землей.

Вода – сокровище нашей планеты Земля. И поэтому с самого раннего возраста необходимо воспитывать у детей бережное отношение к воде.

Правила бережного отношения к воде

Если видишь, что вода течет из водопроводного крана дома или в детском саду, то закрой кран.

1. Не умывайся под сильной струей. Прикрой немного кран. Это не помешает умыться, а воды утечет меньше.

2. Научись чистить зубы так, чтобы не расходовать напрасно воду. Для этого не оставляй кран открытым, пока чистишь зубы и полощешь рот. Или наливай воду в стакан, это очень удобно. Тем самым ты сэкономишь воду!

3. Если хочешь охладить напиток, поставь его в холодильник, а воду побереги.

4. Если вода течет из-за неисправности крана или колонки, надо сразу же сообщить взрослым.

5. Нельзя мусорить на берегах рек, остатки пищи нужно отнести в контейнер для мусора.

Если мы будем знать и выполнять правила экономного расходования воды, мы поможем сэкономить воду.

Земля

Мы живем в век технического прогресса, который во многом облегчает жизнь человека благодаря новым изобретениям. Человек по своей природе – потребитель, но не все приобретаемые им вещи действительно необходимы в быту. Большая часть быстро выходит из употребления и оказывается на помойке, внося определенный вклад в общее дело загрязнения планеты.

За последние десятилетия планета загрязнилась сильнее, чем за все остальные тысячелетия. В основном, это отходы производства, огромные горы не переработанного мусора, в первую очередь пластика, остатки шин, и др.

Многие заводы и другие производственные сооружения постоянно выбрасывают вредные вещества в атмосферу, загрязняют землю своими отбросами. И это отражается не только локально в месте выброса отходов, но и на всей нашей планете. Для выбросов отходов многие предприятия используют метод их утилизации в земле. Несомненно, это негативно сказывается на почве, причем не только в зоне захоронения, но и в близлежащих районах. Впоследствии выращивают в этой почве овощи и фрукты, которые могут стать причиной многих болезней с летальным исходом.

Испытания ядерного оружия, проводившиеся в течение 40 лет на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне, причинили невосполнимый ущерб здоровью людей и окружающей природной среде, вызвали рост общей заболеваемости и смертности населения. Вся территория Семипалатинской и прилегающие к полигону районы Павлодарской, Восточно-Казахстанской и Карагандинской областей признаны зоной экологического бедствия. На повышение радиационного фона влияют образующиеся при запуске космических кораблей, озоновые дыры.

На загрязнение воздуха оказывает влияние и автотранспорт республики. Его выбросы в городах составляет от 25 до 50%. По загрязненности атмосферы выхлопными газами автомобилей являются города Алматы, Актобе, Семей, Жамбыл, Оскемен.

Автомобили являются главными загрязнителями воздуха, почвы, и воды. Вода, воздух, земля, леса — все природные сферы ощущают негативное влияние хозяйственной деятельности людей.

Земля может стать непригодной для использования в результате загрязнения химическими и биологическими веществами, эрозии почв, засоления, заболачивания, подтопления, иссушения, истощения.

Большой вред почве наносят и лесные пожары и вырубка леса. Человек вырубает леса, тем самым снижая зеленую массу планеты, количество зеленых насаждений. Земля - наш маленький, прекрасный и единственный дом, в котором человек должен быть хозяином. Мы обязаны сберечь богатство и многообразие живой природы для последующих поколений. Чтобы они могли жить в чистом, здоровом и дружелюбном мире, радоваться его красоте и гармонии.

По данным ЮНЕП 15% почв всей планеты безжизненна, 23% — находятся в процессе деградации, 30% всех земель потеряли часть плодородности от вымывания гумуса.

Активную борьбу за охрану окружающей среды ведут международные экологические организации. Популярная организация, действующая во многих странах — «Гринпис». Члены экологического движения привлекают внимание людей к проблемам природы, защищая окружающую среду от негативного воздействия человека.

Акцию «Очистим планету от мусора», получившую впоследствии статус всемирной, впервые провели в сентябре 1993 года жители Австралии — они массово вышли на очистку океанских пляжей. Постепенно к акции присоединились другие страны, и на сегодняшний день в ней участвуют уже миллионы добровольцев из 100 государств во всем мире. Люди очищают от мусора места отдыха, пляжи, лесопарки и водоемы, пригородные территории и реки, проводят акции «Отходам нет хода», «Парк вместо свалок», «Атака

на пластик», сажают деревья, устраивают выставки, концерты и пресс-конференции.

В дошкольных организациях педагоги активно включаются вместе с детьми в различные экологические проекты. Тематика проектов разнообразна: от изучения ярких представителей флоры и фауны до самостоятельного выращивания растений и планомерного наблюдения за их ростом. Например, «Огород на окне», «От семечка — к дереву», «Поселок - наш дом, не мусори в нем!», «Птицы — наши друзья» и многие другие.

Проекты делятся по видам деятельности:

- творческо-исследовательские проекты, которые позволяют детям экспериментировать;
- ролево-игровые проекты, позволяющие в игровой форме в образе персонажей решать поставленные задачи;
- информационные проекты, которые дают возможность собирать информацию, анализировать и оформлять на стендах, витражах и т.д.

Задачи работы с детьми старшего дошкольного возраста:

Обучающие: формирование у детей представлений о влиянии отходов на окружающую среду и здоровье человека.

Развивающие: развитие у детей познавательного интереса; умения дифференцировать предметы по материалу, из которого они изготовлены; развитие связной речи, обогащения словарного запаса детей.

Воспитательные: воспитание у детей основ экологической культуры, осознанного поведения на улицах города, соблюдения чистоты и порядка в детском саду.

Вывод: реальные достижения в работе с детьми обеспечиваются профессионализмом педагогов дошкольной организации, знанием и практическим владением методами и формами экологического воспитания, а также соответствия воспитательно-образовательного процесса требованиям ГОС ДВО и Типовой учебной программы дошкольного воспитания и обучения.

«Биоразнообразие»

Под биологическим разнообразием понимается разнообразие всех форм жизни - растений, животных, микроорганизмов, составляющих их генов, и экологических систем, в которые они включены как отдельные компоненты.

Сохранение биоразнообразия это - неотъемлемая составная часть перехода человечества на принципы устойчивого развития. В рамках этой проблемы впервые признано, что охрана живого на Земле является задачей всего человечества и одновременно условием его выживания на планете. Для сохранения жизни на планете, необходимо перестраивать систему взаимоотношений, в целях гармонизации, всех трех основных блоков планеты: природы, общества и экономики.

Биоразнообразие - представляет собой весьма сложное явление, зачастую подразделяют на три части:

Гены - это особые коды или команды, которые имеются во всех клетках. Вследствие разнообразия кодов в организмах мы выглядим и ведем себя по-разному. Гены определяют цвет глаз, рост, наследственное заболевание, цвет волос и т.д. Генетическое развитие проявляется на индивидуальном уровне и делает каждого из нас уникальным.

Биологические виды

Экосистема — это конкретные природные условия, в которых обитают виды. Некоторые из них нам хорошо известны, например лесные, горные или морские экосистемы. На Земле существует много разнообразных видов экосистем. Вид-это группа живых организмов, которые могут самовоспроизводиться. Представители разнообразных видов - это люди, различные животные, насекомые, птицы и пр. В настоящее время известно более 375 000 видов цветковых растений и 15 000 видов млекопитающих и птиц. В рамках одного вида существует генетическое разнообразие.

Группа организмов, у которых был общий предок и которые обладают общими характеристиками, у животных называется порода, а у растений - разновидность.

Экосистемы состоят из большого количества различных биологических видов. Они не только служат домом для микроорганизмов, растений и животных, но также приносят пользу благодаря тому, что человек использует продукцию естественной среды в экономических целях. Продукция экосистемы — это все природные ресурсы и процессы, которые

поддерживают необходимые условия жизни на Земле. Они снабжают нас пищей, чистым воздухом и водой. Они регулируют уровень воды и помогают предотвратить затопления. Они расщепляют отходы и возвращают в оборот питательные вещества, что крайне важно для производства продуктов питания. Важным качеством экосистемы является культурная ценность природных ландшафтов.

Биоразнообразие и пищевая сеть

Биоразнообразие часто представляют в виде «пищевой сети», т.к. многие микроорганизмы, растения и животные взаимодействуют друг с другом. Пищевая цепь представляет собой последовательность поедания одних другими. Обычный порядок в пищевой цепи - это солнечный свет, растения, травоядные или всеядные животные. В одном из видов пищевой цепи зеленая трава и дикорастущие цветы используют солнечный свет, чтобы расти на поле, которое обрабатывается фермером и которое называется пастбищем. Коровы питаются этими растениями на пастбище. Корова или

другое животное, которое питается растениями, называется травоядным животным.

Животные, которых кормит и за которыми ухаживает фермер, называются домашними. В свою очередь корова дает фермеру, его семье и другим людям молоко и мясо. Люди являются всеядными, т.к. едят и растения, и животных. Это один из примеров простой пищевой цепи, основой которой являются только зеленые растения, коровы, микроорганизмы и люди.

Одним из способов борьбы за сохранение разнообразия жизни на планете является охрана редких и исчезающих видов растений и животных. Важнейшую роль в сохранении биологического разнообразия играют и особо охраняемые природные территории: заповедники, национальные парки, государственные заказники, памятники природы.

Есть виды, которые в естественной среде насчитывают единицы, десятки особей, они занесены в Красную книгу Казахстана.

Красная книга - это список редких и находящихся под угрозой исчезновения в Казахстане животных и растений. Все животные Красной книги Казахстана, которым грозит какая-либо опасность, находятся под охраной страны.

Экологическое воспитание - это новое направление дошкольной педагогики. Воспитание основных знаний о биологическом разнообразии у дошкольников - это есть познание живого, которое рядом с ребенком, во взаимосвязи со средой обитания и выработка на этой основе правильных форм взаимодействия с ними. Для того, чтобы формировать основные знания о биологическом разнообразии, необходимо создавать условия для работы.

Воспитатель является главной фигурой педагогического процесса и решающим фактором в воспитании основных знаний. Ребенок начинает выделять себя из окружающей среды, развивается его эмоционально - ценностное отношение к окружающему миру, формируются основы нравственно-экологических позиций личности.

Окружающая нас природа является всегда неиссякаемым источником наглядно-чувственного, эстетического, творческого, эмоционального и речевого развития детей. Способствует формированию у них доброжелательности, внимания, чуткости, наблюдательности и других положительных качеств.

Раздельная сортировка твердых бытовых отходов (далее - РСТБО)

РСТБО - процесс, при котором коммунальные отходы собираются раздельно в зависимости от типа и состава отходов для обеспечения последующей утилизации, переработки и удаления (Экологический Кодекс РК).

В современном мире с каждым годом растет количество бытовых отходов. Проблема отходов сейчас остро стоит во многих странах. И решать ее нужно комплексно: не только путем поиска новых технологий переработки мусора, но и с помощью экологического воспитания. Причем чем раньше мы начнем это делать, тем больше шансов сформировать поколение с новой культурой поведения.

Что же мы можно сделать, чтобы мусора в городе стало меньше? Можно ли дать мусору «вторую жизнь»?

Если бы люди научились грамотно утилизировать мусор, давая ему вторую жизнь, то мир стал бы чище.

Что понимают под раздельной сортировкой твердых бытовых отходов?

Это сортировка бумаги, пищевых отходов, пластика, стекла, органики и пр. Для каждого гражданина начать раздельный сбор отходов диктуется моральным аспектом – это чувство личного вклада в деле сохранения нашей планеты и ощущение собственной полезности.

Почему так важна сортировка мусора?

Более половины отходов – это не мусор, а так называемое вторсырье, которое можно снова пустить на переработку. А некоторые виды отходов не предназначены для переработки, а подлежат исключительно утилизации: переработке подвергаются стекло, бумага, пластик, металл, автомобильные шины и пр. Утилизировать следует отходы, которые нельзя захоронить на мусорных свалках ввиду содержания в них тяжелых металлов и других опасных соединений, отравляющих почву и воду. К ним относятся все виды бытовой и оргтехники, электроника, люминесцентные лампы, просроченные лекарства, ртутные термометры и аккумуляторы.

Какие цели преследует раздельный сбор мусора?

Сортировка отходов на самом раннем этапе позволяет решить ряд важных задач:

- значительно сокращается общий объем мусора в мире;
- сокращается потребление природных ресурсов при повторной переработке сырья;
- уменьшаются материальные затраты на вторичную переработку;
- улучшается экологическая обстановка.

Контейнеры для мусора

Раздельный сбор мусора значительно упрощается при установке специальных разноцветных баков для разных типов отходов:

- зеленый – для стекла;
- синий – для макулатуры (*кроме картона*);
- желтый – для картонных изделий;
- оранжевый – для отходов из пластика;
- красный – для не перерабатываемого мусора;
- коричневые – для опасных веществ;
- черные – для органики.

Это лишь ориентировочный перечень, в разных странах мира цвета баков для мусора могут отличаться в соответствии с утвержденными

эталоны. Поэтому во избежание неразберихи на контейнеры наносят специальные надписи или знаки. Баки изготавливаются из специального пластика или металла в соответствии с санитарными нормами.

С чего начать раздельный сбор мусора в своем жилище?

Многим кажется, что если организовать раздельный сбор мусора даже в небольшой квартире, то она вся будет завалена отходами. На самом деле не все так страшно, ведь в каждом жилище для этого найдется уголок на кухне, балконе или кладовке.

Главным союзником в деле раздельного сбора отходов должна стать компактность – картонные упаковки в сложенном виде практически не занимают места, а алюминиевые банки хорошо сплющиваются. Базовые правила сортировки предполагают очищение или мойку, сушку и уменьшение объема. Для каждого вида отходов желательно приобрести несколько ведер или маленьких контейнеров.

Пути решения экологических проблем

- эффективная переработка мусора и других вредных отходов.
- использование экологически безопасного топлива, не загрязняющего атмосферу.
- строгие санкции и штрафы на государственном уровне за загрязнение атмосферы, воды и земли.

• просветительская работа и социальная реклама среди населения

Как правило, мы не задумываемся о том, что многое из того, что мы выбрасываем, может получить новое применение, став основой для оригинальных вещей, поделок.

Каким же образом мы можем бороться с загрязнением в условиях дошкольной организации?

Дошкольный возраст - самоценный этап в развитии экологической культуры личности. Именно в дошкольном возрасте у ребенка развивается эмоционально-ценностное отношение к окружающему миру, формируются основы нравственно-экологических позиций личности.

Экологическое воспитание дошкольников - это воспитание в детях способности понимать и любить окружающий мир и бережно относиться к нему. Заняться проблемой использования ненужных вещей, или как говорят мусора, нас подтолкнули наблюдения за работой детей с природным и бросовым материалом (фантиками, коробочками, крышечками и.д.). На взгляд взрослого человека - это ненужные вещи и предметы, а для ребенка - это просто сокровища!

Ежедневно в доме скапливается множество пустых пластиковых бутылок, баночек от йогуртов, различных коробочек, да и много чего еще.

Ненужные вещи – это все то, что можно было бы без жалости выкинуть, а можно использовать, дав волю безграничной детской фантазии, они несут в себе множество возможностей для детского творчества. Ведь все, что попадает в руки ребенка, вызывает у него стремление посмотреть, потрогать, изучить.

А чего только не придумаешь из пластиковых бутылок и баночек от йогуртов. Такой неприметный в жизни предмет, в руках детей оживает, преобразуется и несет смысловую нагрузку. Бутылки могут быть и брызгалками, и вазочками, и кеглями, и мишенями для городков. Из них можно сделать лопатку и формочки для песка, кораблики и даже целый плот. А еще можно сделать разных кукол для игр и театральных постановок.

При содействии взрослого, дети учатся мыслить, находить необычное применение обычным вещам, ребенок начинает экспериментировать, творить. Используя ненужные вещи, дети как по волшебству, превратят их в замечательные игрушки. Именно игрушки-самоделки станут для ребенка самыми любимыми и принесут ему огромную пользу.

Таким образом, ненужные вещи, бросовый материал, сделанные поделки из них помогут детям видеть и ценить каждую мелочь. Давая вторую жизнь ненужным вещам, мы сохраняем нашу планету от мусора, изготавливая из них замечательные декоративные вещицы и поделки.

Проект «Мы с природой дружим, мусор нам не нужен!».

Цель: Дать детям представление о видах бытовых отходов и их свойствах.

Задачи: Дать детям представления о бытовых отходах. Уточнить представления у детей об основных источниках загрязнения земли, воды, воздуха, его последствиях, мероприятиях по предотвращению загрязнения.

ВОСПИТАНИЕ ОСНОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Решение задач экологического воспитания у детей дошкольного возраста осуществляется при непосредственном и обязательном участии педагога. Именно он должен помочь воспитанникам обеспечить процесс передачи детям знаний, информации о мире природы и ценностей экологической культуры.

Формирование такого отношения к воспитанникам невозможно без соответствующей подготовки педагогов системы дошкольного образования.

Успешность деятельности педагога (по мнению Потапова Т.В.) определяют следующие качества:

1) понимание экологических проблем и причин, их порождающих, ощущение гражданской ответственности за сложившуюся ситуацию, желание и действенная готовность изменить ее;

2) профессионализм и педагогическое мастерство: владение методикой экологического воспитания, понимание целей и задач экологического воспитания, систематическая реализация конкретной технологии в практике работы с детьми, творческий поиск в ее совершенствовании;

3) общая ориентация и внедрение гуманистической модели воспитания: создание благоприятной атмосферы проживания детей в детском саду, забота о физическом и психическом здоровье, использование личностно-ориентированных методов воспитания, индивидуализация в работе с детьми и семьей.

Так, что же нужно сделать воспитателю, чтобы взаимодействие с природой способствовало формированию у воспитанника бережного отношения?

1) сам воспитатель должен проявлять экологическую культуру и показывать образец взаимодействия с природой, равнодушного отношения к ней, демонстрировать значимость всего того, что совершается на глазах у детей.

2) научить ребенка сопереживать. Для этого надо быть для детей примером эмоционально позитивного отношения к природе: Например,

Берегите землю! (М. Дудин)

Берегите землю. Берегите
Жаворонка в голубом зените,
Бабочку на листьях повилики,
На тропинках солнечные блики.
На камнях играющего краба,
Над пустыней тень от баобаба,
Ястреба, парящего над полем,
Ясный месяц над речным покоем,
Ласточку, мелькающую в жите.
Берегите землю! Берегите!

3) ни в коем случае нельзя допускать, чтобы взаимодействие ребенка с природой имело негативную окраску.

При общении ребенка с природой часто возникает противоречие. С одной стороны, они с большим интересом относятся к растениям и животным, любят их, с другой проявляют жестокость и равнодушие. Например, следуя законам человеческой морали, ребенок, пытаясь спасти выпавшего из гнезда птенца, берет его в руки. После этого в большинстве случаев птенец гибнет. Или дети отрывают насекомым крылья, разрывают дождевых червей.

Многие дети не считают растения живыми. Самостоятельно им трудно увидеть проявление жизни растений, понять, что они, как и другие живые существа, дышат, питаются, движутся, размножаются.

Почему же это происходит? Это связано, прежде всего, с незнанием детьми правил взаимодействия с объектами природы.

Если взрослый не обращает на это внимания, дети привыкают делить объекты природы на красивые и некрасивые, нужные и ненужные. В результате, вместо накопления позитивных эмоций, сопереживания – ребенок приобретает опыт равнодушного или даже бессердечного отношения к неприятным, на его взгляд, объектам.

Воспитатель необходимо правильно отобрать познавательный материал и продумать методы и приемы, с помощью которых он сможет лучше всего передать его содержание. Выбор методов и необходимость комплексного их использования определяются возрастными и индивидуальными особенностями детей.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ РАЗНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП В ПРИРОДЕ

Как же следует организовать эту деятельность педагогу в разных возрастных группах, чтобы реализовать ведущий мотив - воспитание у дошкольников начал экологической культуры?

В младшей группе взаимодействие с природой имеет решающее значение. Педагог:

- знакомит с явлениями живой и неживой природы; формирует первоначальные представления о животном и растительном мире; занимается воспитанием бережного отношения к растениям и животным.

- организует наблюдение за трудом взрослых на участке, птицами, прилетающими на участок, характерными для данного сезона явлениями природы.

- обращает внимание на красоту окружающей природы: дети слышат и впитывают ласковый разговор взрослого с животными и растениями, спокойные и ясные пояснения об особенностях природных явлений.

В младшей и средней группах воспитателю рекомендуется рассказывать и обыгрывать с куклами сказки, начиная с «Репки». Дед, который вырастил в своем огороде хорошую репку, «приходит» на занятия с «фруктово-овощной» тематикой (в его огороде растет не только репа, а в саду растут яблоки и разные ягоды), знакомит детей с самыми разными плодами, участвует в их обследовании, дает попробовать и к детям в целом относится доброжелательно. Тему домашних животных можно продолжить с помощью сказки «Курочка Ряба», у которых, кроме кур, живут корова, коза, лошадь и другие животные.

На занятие «приходят» бабушка или дедушка, которые рассказывают о корове с теленком или козе с козлятами, Показывают, как они их кормят травой, сеном, поят водой. Воспитатель дает возможность детям на правах помощников поучаствовать в этих операциях – они кормят сеном игрушечных (или изображенных на картине) коров и коз, пасут их, строят для них сараи, сами подражают их действиям и звукам. Такая игра позволяет воспитанникам познавать сельскую действительность, развивает их игровые умения, воображение, закрепляет знание сказок.

В уголок природы младших групп рекомендуется поместить растения, имеющие четко выраженные основные части (стебель, листья) и ярко, обильно и долго цветущие. Это обыкновенная (или зональная) герань, фуксия, вечноцветущий фикус, бальзамин («огонек», азалия, китайский розан).

Ежедневные наблюдения за аквариумной рыбой, деревьями на участке, явлениями в природе, цветами и др. позволит детям получить первые конкретные знания об этих объектах природы. Каждый из циклов должен включать 3-5 наблюдений.

Таким образом, главная задача в воспитательно-образовательном процессе с детьми младшего возраста это знакомство с природой, миром растений и животных как живых существ.

В средней группе задачи воспитателя:

- продолжать знакомство с явлениями живой и неживой природы. Учить определять состояние погоды, наблюдение за явлениями природы (сезонные). Воспитание интереса к явлениям природы.
- формировать элементарные представления о некоторых растениях родного края, об овощах и фруктах; знаний о видах комнатных растений, их различии (фиалка, герань, бегония и т.д).
- знакомить с домашними и дикими животными, обитающих на территории Казахстана;
- формировать навыки наблюдения за обитателями уголка природы.

Действия воспитателя можно выражать в формуле: «Я делаю – вы мне помогаете, вы мои помощники, мы вместе заботимся о наших питомцах!»

В уголке природы средней группы рекомендуется выращивать: фиалки, герань, бегонию и т.д. Дети учатся устанавливать способ ухода в зависимости от характера листьев: величины, количества, характера поверхности, их хрупкости.

Педагог напоминает, что для роста и развития живых объектов необходимы вода, свет, воздух, питание и бережное отношение окружающих.

Совместная деятельность воспитателя с детьми в уголке природы по уходу за комнатными растениями, аквариумом, участие в подкормке зимующих птиц и пр. способствует обеспечению понимания первоначальных связей в природе, приобщению детей к элементарным трудовым операциям и пониманию их значения для живых существ. Активные средства в работе: рассказывание и обыгрывание народных сказок, рассматривание иллюстраций в книгах, проведение экологических досугов, просмотр дисков по данной тематике и др.

В старшей группе педагогу рекомендуется продолжить расширение знаний об объектах неживой природы – вода, земля, воздух, солнце; формировать представления о явлениях природы: ветер, дождь, туман; учить делать причинно-следственные связи в сезонных изменениях природы. Познакомить воспитанников с правилами ухода за комнатными растениями и животными уголка природы, и необходимыми условиями для роста и хорошего состояния растений.

Дети пятого года жизни отличаются от малышей физическими и психическими возможностями: они увереннее во всех проявлениях, владеют первоначальными навыками самостоятельности, имеют более устойчивое внимание, более развитое восприятие и мышление, лучше понимают и воспроизводят речь взрослого, способны к первым волевым усилиям. [18;112].

В старшей группе в уголке природы можно разместить 6-8 видов растений: 2 вида традесканций, хлорофитум, сеткреазия, витис (комнатный виноград), вьющийся плющ, папоротник, цикламен, амариллис.

Деятельность детей в уголке природы будет способствовать формированию практических навыков и необходимых представлений о природе и постепенно перейдет в самостоятельное поведение детей.

Объектами наблюдений детей могут быть: аквариумные рыбки, декоративная птица в клетке, морская свинка, ель, цветы, весенний первоцвет на участке и т.п. Для закрепления знаний необходимо 4-6 наблюдений, которые позволят на сенсорной основе формировать конкретные представления детей об объектах и правилах безопасного поведения в природе.

Совместная деятельность детей и воспитателя в уголке природы способствует развитию нравственных качеств детей, они приобретают навыки ухода за живыми обитателями. Дети данной возрастной группы с помощью картинок фиксируют эти изменения в календаре. Например, проект «Огород на окне», выращивание двух «дидактических» луковиц в стеклянных сосудах (в разных условиях), еженедельные наблюдения за ними и зарисовки в календаре. Это развивает наблюдательность детей, их способность замечать изменения растущих растений, понимать значение неодинаковых условий для их роста.

В ходе организованной учебной деятельности рекомендуется использование художественных произведений. Например, рассказы Е. Чарушина о животных, рассматривание книг с его иллюстрациями. Чтение или рассказывание сказок «Красная Шапочка», «Доктор Айболит». Использование кукол облегчает знакомство детей с экосистемой леса, со всеми ее обитателями, а с помощью доктора Айболита – приобщать детей к пониманию ценности здоровья (своего и других живых существ).

Дети старшей группы с удовольствием принимают участие в квест-играх, диалогах с литературными персонажами, обыгрывании игрушечных аналогов.

Таким образом, важной особенностью этого возрастного периода является становление сюжетно-ролевой игры, большой интерес детей к ней. Поэтому воспитателю необходимо чаще использовать ее в эколого-педагогической работе, что обеспечит хорошее усвоение детьми навыков экологической культуры.

В группе/ классе дошкольной подготовки воспитатель продолжает расширять знания детей о явлениях живой и неживой природы (камни, вода, ветер, солнце, дождь), знакомит с новыми комнатными растениями и способами ухода. Рассказывает детям, как выращивают хлеб, обращает внимание на бережные отношения и уважение к людям труда. Совершенствует умения устанавливать причинно-следственные связи. Педагоги, дают возможности воспитанникам наблюдать и участвовать в создании условий для обитателей живых уголков, комнатных растений. Самостоятельность детей возрастает, становится возможным их дежурство в уголке природы.

Наблюдения содержат не только элементарные сведения о том, что животные едят, какое имеют строение, но и отражают их взаимосвязь со

средой обитания, морфофункциональную приспособленность к ней. Специальные наблюдения направлены на то, как передвигаются, как и чем питаются, по каким признакам замечать их недомогание, как создавать наиболее благоприятные условия жизни, т.е. как гуманно и бережно к ним относиться на основе понимания их жизнедеятельности.

Для детей группы дошкольной подготовки рекомендовано 8-10 видов растений: герани, фуксия, розы, листовыми черенками (узамбарская фиалка, бегония-реке, сансевьера), аспидистра, аспарагус, глоксиния, камнеломка, хлорофитум, бриофиллум.

Педагог может организовать наблюдения за растениями, растущими на окне, в огороде (овощными) и на участке (цветочными). При наблюдении дети могут улавливать особенности взаимосвязи растений с условиями их жизни. Для большей убедительности проводятся элементарные опыты (например, лук выращивается тремя различными способами: при наличии всех условий, в темноте, холоде). Воспитатель включает в циклы наблюдения эстетического характера: дети учат замечать красоту растений, которая проявляется только в благоприятных условиях.

Большую роль в экологическом развитии играет календарь пиктограммно-символического типа. Дети рисунками изображают растительный и животный мир данного периода, данного сезона, значками-пиктограммами – параметры погоды, цветом – дни недели.

Одной из новых форм работы можно рассмотреть природоохранные акции: «Зеленая елочка - живая иголочка» (с начала декабря до середины января), «Мусор нам не нужен, мы с природой дружим», «Птицы-наши друзья» и др.

Хорошим стимулом для детей будет оформление панно «Панорама добрых дел», в котором можно представить все хорошие поступки каждого ребенка. Дети увидя на панно себя и других (фотографии), начинают осознавать значение хорошего поступка, им становится небезразлична оценка их поведения взрослыми или детьми – это начало формирования чувства достоинства, которое стимулирует нравственное развитие личности.

Параллельно воспитатель на протяжении всего учебного года читает рассказы и сказки о живой и неживой природе. Поучительны произведения Ибрая Алтынсарина «Чувство жалости сильнее боли», «Паук, муравей и ласточка», «Клочок ваты»; Жанибека Карбозина «Алыча»; Мадыхата Турежанова «Сила жизни», «Теленок», «Помощь», «Белый козленок», «Соловьи»; Дукенбая Досжанова «Ардак, сын табунщика»; Алимбетова «Солнце на ладони»; Утебая Турманжанова «Белый верблюжонок»; В. Бианки, К.Д.Ушинского и др.

Воспитанники могут зарисовывать свои впечатления, от прослушанных сказок и рассказов. Воспитатель может собирать рисунки, оформить высказывания ребят и затем выпустить книгу, которую с гордостью будут показывать родителям и поставить в книжный уголок для общего пользования.

Таким образом, они начинают понимать эстетику живого с экологических позиций: красивое растение – это здоровое растение, которое находится в среде, полностью соответствующей его

Именно в дошкольном возрасте ребенок воспринимает окружающее наиболее эмоционально, он способен сочувствовать сопереживать, искренне удивляться, на этой основе возможно и необходимо развивать в детях любовь к природе, ее обитателям.

МЕТОДЫ, ФОРМЫ И СРЕДСТВА В РАБОТЕ С ВОСПИТАННИКАМИ ПО ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

Вся работа по экологическому образованию осуществляется в процессе организованной учебной деятельности и в ходе других режимных моментов. Знания, умения и навыки, полученные, детьми на ОУД закрепляются в повседневной жизни.

Воспитатель должен иметь развитую наблюдательность, которая позволяет ему постоянно видеть в природе новые явления, их особенности и качества, а с другой стороны замечать и оценивать развивающиеся личностные качества в каждом воспитаннике.

В педагогическом процессе дошкольной организации используются различные методы обучения: наглядные, практические, словесные. В воспитании экологической культуры широко используются все указанные методы.

К наглядным методам относятся наблюдение, показ, рассматривание картин. Наглядные средства (предметы, картины, видеофильмы, презентации, компьютерные программы) дают ребенку наглядный образ знакомых и незнакомых предметов. С помощью картин, картинок, схем у детей формируются статические наглядные образы. ИКТ-технологии, как средства обучения используются для создания динамических наглядных образов. Наглядные методы позволят сделать изучаемый материал интереснее, доступнее детям. Использование наглядного материала позволяет проверить качество усвоенного материала, способствует развитию активности воспитанников, творческому развитию, стимулирует мышление ребенка, воспитывает интерес к природе.

Одним из основных форм экологического воспитания является наблюдение. Наблюдение – это специально организованное воспитателем, целенаправленное восприятие детьми объектов и явлений природы.

Требования к проведению наблюдений с детьми дошкольного возраста:

1. Четкость и конкретность целей и задач наблюдения. При этом задачи должны носить познавательный характер, стимулировать развитие мыслительной активности детей.

2. Для каждого наблюдения следует отбирать небольшой объем информации. Представления об объектах и явлениях природы формируются постепенно, в процессе многократных «встреч». Каждое последующее

наблюдение должно уточнять, закреплять и конкретизировать, расширять полученные представления.

3. При организации наблюдений следует продумывать систему, их взаимосвязь, что обеспечит осознание детьми процессов и явлений, которые они наблюдают.

4. Знания, полученные детьми в результате наблюдений за объектами, предметами природы должны подкрепляться с помощью использования других методов экологической работы с детьми (словесных и практических). Для успешного достижения поставленной цели воспитателю необходимо продумать и использовать специальные приемы, организующие активное восприятие детей: задавать вопросы, предлагать обследовать, сравнивать объекты между собой, устанавливать связи между отдельными объектами и явлениями природы.

Систематическое использование наблюдения в ознакомлении с природой приучает детей приглядываться, подмечать ее особенности и приводит к развитию наблюдательности, а значит решению одной из важных задач умственного воспитания.

Моделирование

Моделирование рассматривается как совместная деятельность воспитателя и детей по построению моделей. Цель: обеспечить успешное усвоение детьми знаний об особенностях объектов природы, их структуре, связях и отношениях, существующих между ними. Оно основано на принципе замещения реальных объектов предметами, схематическими изображениями, знаками.

Несложные опыты и экспериментирование

Для того чтобы знания детей о природе были осознанными, в дошкольной организации дети выполняют несложные опыты. Оборудование для опытов, исследований должно быть безопасными. Опыт способствуют формированию у детей познавательного интереса к природе, развивают наблюдательность, мыслительную деятельность. В каждом опыте раскрывается причина наблюдаемого явления, дети подводятся к суждениям, умозаключениям. Уточняются их знания о свойствах и качествах объектов природы (о свойствах снега, воды, растений, об их изменениях). Опыт имеют большое значение для осознания детьми причинно-следственных связей.

Проводят опыты чаще всего в старшем дошкольном возрасте. Опыт всегда должен строиться на основе имеющихся представлений, которые дети получили в процессе наблюдений и труда. Проводя опыт, воспитатель не должен наносить вред и ущерб растениям и животным.

Уголок природы

Постоянные обитатели уголков природы в детском саду - комнатные растения. При оформлении уголков природы воспитателю важно учитывать следующие требования:

- уголок природы должен быть ярким и красочным;
- стеллажи, полки обязательно закреплены;

- календарь природы в каждой возрастной группе;
- цветы располагаются на уровне глаз ребенка;
- растения должны быть абсолютно безопасны;
- не допускают размещение аквариумов, животных, птиц в групповых помещениях, здесь помещают только растения.

Оздоровительное значение: растения оздоравливают микроклимат помещения, увлажняют воздух, очищают и обогащают его кислородом, лечебные растения используются в лечебных целях.

Воспитательное значение: формируются нравственные качества и эмоционально-позитивное отношение к природе (бережное отношение, забота о живых существах, уважение к труду, чувства патриотизма, любовь к природе).

Словесные методы - это беседы, рассказы, чтение художественных произведений о природе, описания, объяснение, самостоятельное изучение. Словесные игры направлены на развитие внимания, быстроту реакции и связную речь.

Рассказ воспитателя о предметах и явлениях природы

В организованной учебной деятельности, на экскурсиях и прогулках, в повседневном общении с детьми воспитатели используют рассказы о природе, которые используются и для того, чтобы сообщить детям о новых, неизвестных им фактах. Рассказ – вид творческой художественной деятельности воспитателя, требующий от него определенных знаний о природе, наблюдательности, умения сопоставить явления природы, размышлять над ними. Не менее важна выразительность речи. Составляя рассказ, воспитатель должен позаботиться о включении в него не только известных детям слов, но и новых, обогащающих их речь.

Рассказ хорошо сопровождать демонстрацией иллюстраций, фотографий, слайдов. Это помогает детям понять его смысл.

Использование художественной природоведческой литературы

Чтение художественного произведения детям помогает воспитателю обогащать их знания, учить глубже всматриваться окружающий мир, искать ответы на многие вопросы. Художественная литература о природе глубоко воздействует на чувства детей. Знакомясь с их содержанием, дети переживают ход событий, мысленно действуют в воображаемой ситуации.

Это помогает воспитывать этические представления: любовь и бережное отношение к природе. После чтения художественных произведений организуется беседа об одной или нескольких прочитанных книгах.

Беседа как метод ознакомления детей с природой

Беседа используется воспитателями с разными дидактическими целями:

- для пробуждения интереса к предстоящей деятельности (перед наблюдением, экскурсией);
- для уточнения, углубления, обобщения и систематизации знаний детей о природе, формирования отношения к природе.

Беседы о природе принято делить на следующие виды: установочные, эвристические и итоговые.

Установочная беседа помогает воспитателю собрать внимание детей, вызвать интерес к предстоящей деятельности, актуализировать имеющийся опыт, для того чтобы установить связь между знаниями, полученными ранее, и предстоящей экскурсией, наблюдением и т.д.

Эвристическая беседа предполагает установление причин разнообразных явлений природы с помощью рассуждений. Такая беседа строится на имеющихся у детей знаниях, полученных в процессе наблюдений. Она направлена на углубление знаний о взаимосвязях, существующих в природе, самостоятельное решение детьми познавательных задач.

Итоговая беседа используется для обобщения и систематизации знаний детей о природе, полученных в процессе наблюдений, игр, чтения художественных произведений, труда и т.д. Итоговая беседа организуется воспитателем, начиная со средней группы. Она проводится по мере накопления у детей представлений о природе и только при условии, если эти представления усвоены всеми детьми.

Практические методы - это игра, элементарные опыты и моделирование.

Учеными-педагогами были разработаны различные формы экологического воспитания: массовые, групповые, индивидуальные.

К массовым формам относится участие детей в общесадовских природоохранных праздниках, экологические фестивали, ролевые игры, работы на участке и др..

К групповым – экскурсии за пределы участка детского сада; целевые прогулки, опытно-экспериментальная работа.

Индивидуальные формы предполагают наблюдения за животными и растениями; изготовление поделок, рисование, лепку.

Календарь природы является полезным украшением для каждой группы. Оформление календаря природы должно быть не только ярким и интересным, но и содержательным. Основные функции календаря:

- формирование у детей представления об экологии;
- развитие мышления, способности устанавливать причинно-следственные связи между разными природными явлениями;
- воспитание правильного поведения на природе и желания сберечь ее;
- расширение представлений о разнообразии мира.

Экскурсии - особая форма организации работы по экологическому воспитанию. Проводятся экскурсии вне дошкольной организации. Преимущество экскурсий в том, что они позволяют в естественной обстановке познакомить детей с объектами и явлениями природы. На экскурсиях дети знакомятся с растениями, животными и одновременно с условиями их обитания, а это способствует образованию первичных

представлений о взаимосвязях в природе, а также развитию наблюдательности.

Экскурсии связаны с пребыванием детей на воздухе, с движением, что содействует укреплению здоровья. Природоведческие экскурсии целесообразно проводить в одни и те же места в разные времена года, с тем, чтобы показать детям сезонные изменения в природе.

Экологические праздники и досуги

Педагогический смысл праздников и досугов заключается в том, чтобы вызвать у детей положительный эмоциональный отклик на их «природное» содержание. Досуги проводятся на самые разные темы - их организует воспитатель.

Экологические акции – это событийно-значимые мероприятия, направленные на сохранение окружающей среды. В ходе их проведения дети получают природоведческие знания, у них формируются навыки экологической культуры, активная жизненная позиция. Акции служат экологической пропагандой и среди родителей, которые становятся активными помощниками.

▪ *Экоитан (Буккроссинг).*

В настоящее время у населения снижается статус чтения. Чтобы решить эту проблему, необходимо повысить интерес подрастающего поколения к чтению, к книге. Если в семье любят и много читают, то и ребёнок будет подражать образу жизни своей семьи.

Что такое буккроссинг? (англ. bookcrossing) - в буквальном переводе с английского значит «перемещение книг» или книговорот. Его идея довольно проста – «Прочитал книгу сам – передай другому».

Награждение лучших можно завершить вручением зеленого флага.

Труд детей в природе

Разнообразный труд в природе доставляет детям много радости и содействует их всестороннему развитию. В процессе труда воспитываются любовь к природе, бережное и заботливое отношение к ней. У детей развивается интерес к трудовой деятельности, сознательное, ответственное отношение к ней.

Трудясь в природе, дети знакомятся со свойствами и качествами, состояниями объектов природы, усваивают способы установления этих свойств.

В процессе труда в природе у детей формируются знания о растениях, о животных.

Дети наблюдают за растениями, упражняются в трудовых навыках и умениях (полив растений, рыхление, сбор семян и урожая и т.д.). Эта работа оказывает большое влияние на воспитание трудолюбия, самостоятельности и взаимопомощи.

Игровые методы

В экологическом воспитании дошкольников широко используются разнообразные игры. В практике дошкольного воспитания применяются несколько групп игр:

Дидактические игры - игры с правилами, имеющие готовое содержание. В процессе дидактических игр дети уточняют, закрепляют, расширяют имеющиеся у них представления о предметах и явлениях природы, растениях, животных. Игры дают возможность детям оперировать предметами природы, сравнивать их, отмечать изменение отдельных внешних признаков. Многие игры подводят детей к умению обобщать и классифицировать, вызывают эмоциональное отношение к природе.

В настольно - печатных играх уточняются, систематизируются и классифицируются знания детей о растениях, животных, явлениях неживой природы.

Словесные игры – это игры, содержанием которых являются разнообразные знания, имеющиеся у детей, и само слово. Проводятся они для закрепления знаний у детей о свойствах и признаках тех или иных предметов.

Подвижные игры природоведческого характера связаны с подражанием повадкам животных, их образу жизни. Подражая действиям, имитируя звуки, дети закрепляют знания; получаемая в ходе игры радость способствует углублению интереса к природе.

Экспериментальные игры позволяют убедиться в достоверности физических и природных явлений и закономерностей.

Квест-игры Особенность этой игры состоит в том, что, выполнив одно задание, дети получают подсказку к выполнению следующего, что является эффективным средством повышения двигательной активности и мотивационной готовности к познанию и исследованию. Задания могут быть самыми разными по своему содержанию и наполнению: творческими, активными, интеллектуальными и т.п. Квесты могут проходить как в закрытом пространстве (группа, помещение детского сада), так и на природе охватывая все окружающее пространство. Квесты можно условно разделить на три группы:

- Линейные (игра построена по цепочке: разгадав одно задание, участники получают следующее, и так до тех пор, пока не пройдут весь маршрут);

- Штурмовые (игроки получают основное задание и перечень точек с подсказками, но при этом самостоятельно выбирают пути решения задач);

- Кольцевые (представляют собой тот же «линейный» квест, но замкнутый в круг. Команды стартуют с разных точек, которые будут для них финишными). Любой квест требует тщательной подготовки педагога.

В работе по экологическому воспитанию детей необходимо использовать разные методы в комплексе, правильно сочетая их между собой.

Развивающая экологическая среда в дошкольной организации

Развитие ребенка осуществляется в процессе воспитания и обучения, то есть в активной, содержательной деятельности, организуемой педагогом в

разнообразных формах его общения с взрослыми и сверстниками. Для этого в дошкольной организации с учетом требований Стандарта, создается специальная экологическая среда, где он развивает свои способности и потребности, накапливает собственный опыт, приобретает необходимые навыки экологической культуры.

Разнообразие растительного и животного мира на участке детского сада, в уголках природы в группах, в экологическом центре, на экологической тропе, в метеостанции на территории детского сада, центр природы в помещении дошкольной организации составляют развивающую экологическую среду, необходимую для воспитания детей. Создание такой среды, ее поддержание на нужном уровне, усовершенствование и последующее использование в педагогической деятельности могут выступать как основа для экологического воспитания детей.

Исходным звеном воспитания осознанно-правильного отношения воспитанников к природе является система конкретных знаний, отражающая ведущие закономерности живой природы: многообразие видов, их приспособленность к среде обитания, изменения в процессе роста и развития, жизнь в сообществах.

Специфической чертой методики экологического воспитания является непосредственный контакт ребенка с объектами природы, "живое" общение с природой и животными, наблюдение и практическая деятельность по уходу за ними, осмысление увиденного в процессе обсуждения.

Опосредованное познание природы (через книги, слайды, картины, беседы и т.д.) имеет второстепенное значение: его задача - расширить и дополнить те впечатления, которые ребенок получает от непосредственного контакта с объектами природы.

Экологическая среда в детском саду - это прежде всего конкретные, отдельно взятые животные и растения, которые постоянно живут в ДО и находятся под опекой взрослых и детей; при этом очень важно, чтобы воспитатели и другие сотрудники детского сада знали экологические особенности каждого объекта природы - его потребности в тех или иных факторах внешней среды, условия, при которых он хорошо себя чувствует и развивается.

В дошкольной организации могут быть любые животные и растения, если они отвечают следующим требованиям:

- безопасны для жизни и здоровья детей и взрослых (недопустимы ядовитые и колючие растения, агрессивные и непредсказуемые в своем поведении животные);
- неприхотливы с точки зрения содержания и ухода. В детском саду главное внимание уделяется ребенку, растения и животные - это «предметная» среда их жизни, которая помогает воспитывать;
- хорошее содержание растений и животных не должно отнимать у воспитателя много времени, сил и внимания.

Экологические сведения о любых других представителях зоны природы в детском саду воспитатель находит самостоятельно в специальных

книгах и справочниках. Четкое соблюдение экологического подхода к оборудованию зоны природы в детских садах позволит детям увидеть:

1) неразрывную и самую общую связь живого организма с внешней средой;

2) приспособленность каждого вида растительного и животного мира к определенным элементам среды обитания;

3) появление нового организма, его рост, развитие и условия, обеспечивающие эти процессы;

4) специфику живого организма (растительного, животного), его отличие от предметов;

5) многообразие живых организмов и разные способы взаимодействия со средой.

Организация зеленой зоны в помещении и на участке детского сада

Растения и животных, находящихся в дошкольной организации, можно по-разному расположить и сгруппировать, создавая интересные зоны для проведения разнообразной педагогической работы.

«Экологические центры» - это небольшая территория или отдельное помещение, занятое объектами природы и имеющее определенное функциональное назначение. Традиционно «экологические центры» как форма организации зеленой зоны в детском саду являются групповые уголки природы.

Уголок природы в группе детского сада.

Главная особенность и преимущество уголка природы - непосредственная близость его обитателей к детям. Это позволяет воспитателю на протяжении всего периода нахождения его в дошкольной организации, использовать его для проведения различных эколого-педагогических мероприятий и организации разной деятельности с дошкольниками. При наличии даже небольшого пространства уголок природы целесообразно иметь в каждой возрастной группе. Расположить его можно в групповой комнате, раздевальном помещении.

Нахождение уголка природы в приемной группы позволит и родителям вместе с детьми наблюдать за растениями, обсуждать разные моменты, связанные с сезонными явлениями.

Минимальный состав уголка природы - комнатные растения и аквариум с водными обитателями. Это могут быть любые разновидности золотых рыбок, крупные меченосцы, барбусы, скалярии, тетрагоноптерусы.

В состав уголка природы средней группы кроме аквариума и растений можно включить декоративную птицу и морскую свинку, что позволит детям увидеть разнообразие животного мира и способов ухода за живыми существами. Рыбки в аквариуме могут быть иными, чем в младшей группе, но тоже заметными. Из птиц больше всего подходят канарейки или амадины - типичные представители пернатых. Морская свинка в средней группе имеет особое значение: на ее примере дети учатся вступать в контакт с животными, общаться, активно заботиться о них.

Уголки природы старших групп обычно включают аквариум с рыбами, птицу в клетке, кого-нибудь из наземных животных (хомяка или черепаху) и растения. Детям целесообразно видеть в уголке природы таких животных, которые имеют интересные приспособительные особенности, могут продемонстрировать закономерные взаимосвязи в природе. Для аквариума старшей группы подойдут золотые рыбки в сочетании с карасем - их диким предком. Это даст возможность показать хорошую приспособленность дикого животного и ее отсутствие у декоративной разновидности.

Из птиц предпочтительнее волнистые попугаи - на них можно показать маскировочную окраску, хорошую приспособленность к лазанию (что доступно и интересно и старшим дошкольникам).

Видовой состав растений в уголке природы любой группы не имеет принципиального значения - педагогическую работу можно проводить с теми представителями флоры, которые давно находятся в помещении и хорошо себя чувствуют. Важно, как мы уже говорили, не количество, а ухоженность растений, их благополучное состояние, правильное размещение, красивое оформление.

Комнатные растения - это не учебные пособия, а живые существа, которых надо любить и о которых следует заботиться - их сосуществование с человеком взаимовыгодно. И поэтому их не следует подменять искусственными растениями. Кроме постоянных растений и животных в уголке природы могут находиться временные объекты природы, например мини-огород на окне - лук, чеснок, овес и др. культуры, выращиваемые в ящиках в холодное время года. Особенно важны лук и чеснок - витаминная добавка в питание детей. Кроме того, эти растения оздоравливают воздух в помещении.

Весной воспитатель с детьми может выращивать цветочную рассаду однолетников для участка, в конце зимы делает выгонку веток. Уголок природы должен быть правильно оборудован - без этого он становится витриной, которая мало используется в педагогическом процессе.

В каждой возрастной группе должно быть два функциональных места - для выполнения трудовых операций и для хранения кормов и предметов ухода за обитателями уголка природы.

Место для труда - это небольшой столик, на котором можно разместить клетку с птицей или поддон из нее, емкости с кормами, доску для резания овощей и прочие предметы. Столик может быть обычным, или откидным (по типу секретера), или выдвижным. Последние два варианта удобны для небольшого помещения. Необходимы также лейки небольшого размера и с длинными носиками для полива растений (3-4 штуки), фартучки для детей. Все это оборудование не должно нарушать эстетику помещения, поэтому оно хранится в шкафу, тумбе или на закрытой полке, фартучки могут висеть в туалетной комнате.

Оборудование по уходу за водными обитателями включает следующие предметы: сифон для очищения дна аквариума, резиновая трубка диаметром 0,5-1 см и длиной 80-120 см для переливания воды и очищения дна, губка для

мытья стекол аквариума, плавающая кормушка для рыб, водный термометр, компрессор, сачок из мягкой ткани.

Для ухода за птицами нужны небольшое сито для просеивания песка, совок для его сбора, ведерко с песком, кормушки и поилки (лучше навесные, закрытые), маленькие коробочки для выращивания зелени.

Для содержания млекопитающих, сухопутной черепахи необходимы ведерко с опилками, небольшого размера совок и щетка для их смены, разделочная доска, безопасный нож, терка для приготовления овощного корма, коробочки для проращивания овса. Банки с любыми сухими кормами имеют плотные крышки и этикетки с изображением тех животных, для которых они предназначены.

Помимо уголков природы в помещении детского сада могут быть созданы другие «экологические центры»: комната или кабинет природы, зимний сад.

В комнате природы в разных местах - на полу и стенах, отдельно и в композициях - устраиваются растения. Если это кабинет, то должно быть также место для столов, за которыми дети смогут заниматься. Преимуществом таких центров являются хорошие условия для растений и животных, а недостатком - трудность содержания и то, что они большую часть времени проводят в одиночестве. Должны быть продуманы организация обслуживания и методика использования в педагогическом процессе и жизнедеятельности дошкольной организации комнаты природы, зимнего сада. В равной степени эти «экологические центры» могут использоваться для отдыха, для углубленной познавательной деятельности детей и взрослых. Уход за ними должны осуществлять взрослые, но при обязательном участии старших дошкольников.

Также на территории дошкольной организации рекомендуется организовать центр зимнего сада. В зимнем саду преобладают растения, поэтому он должен иметь хорошее освещение - естественное через большие окна, стеклянную крышу или искусственное. В этом случае можно выращивать самые различные растения. Возле южных солнечных окон хорошо устроить уголок пустыни, создав композицию из суккулентов. В противоположном углу, особенно если есть небольшой бассейн с фонтаном, можно подобрать влаголюбивые растения и создать тропическую композицию. Зимний сад позволяет создать настоящую коллекцию плодовых растений: комнатный лимон, мандарин, декоративный гранат, фейхоа, инжир, банановая пальма, кофейное дерево, чайный куст, лавр и др.

При правильном уходе все эти растения будут плодоносить и, естественно, порадует и взрослых, и детей.

В таком помещении в полусвободном режиме обычно живут декоративные птицы, находится 1-2 аквариума. Зимний сад, так же как и комната природы, используется в разных целях - для ознакомительных занятий, труда, отдыха и общения с природой. Для отдыха детей и взрослых должны быть предусмотрены сиденья, которые позволяют расслабиться в наблюдении за рыбами, птицами, растениями. Это могут быть декоративные

деревянные скамеечки, пеньки или специальные легкие табуреты. Рядом с комнатой природы и зимним садом должно быть подсобное помещение, в котором имеется кран с водой, ножная ванна, шкафы или полки для взрослого и детского инвентаря.

Благоприятный микроклимат получается, если вся территория ДО будет хорошо озеленена: по периметру вдоль забора посажены высокие деревья и кустарники, являющиеся преградой для пыли, выхлопных газов, сильного ветра, уменьшающие шум улицы и создающие тень в жаркие летние дни. При этом следует сажать различные породы деревьев, обладающих разными качествами: клен имеет крупную и красивую листовую пластинку, дает густую тень; ясень интересен гроздьями семян, которые остаются на всю зиму; липа прекрасна своим ароматом в разгар лета; рябина красиво цветет и расцветивает листья, дает гроздья ягод, которые привлекают птиц; у осины необычно дрожит листва; тополь быстро растет и является хорошим пылесборником; черемуха замечательно цветет, пахнет и выделяет фитонциды.

На групповых участках могут расти - одиночные или группами - березы, очень красива свешивающимися ветвями раскидистая ива, прекрасен каштан - листьями и цветами-свечками. Высокие кустарники создают нижний защитный ярус, их сажают также по периметру между деревьями. Древесную растительность дополняет сплошной травяной покров всей территории, кроме подъездных путей и дорожек. Он создает хороший микроклимат в слоях воздуха, прилегающих к земле - именно там, где находятся дети. Трава защищает воздух от пыли, хорошо его увлажняет; кроме того, зелень перед глазами детей успокаивает их нервную систему.

На территории дошкольной организации, особенно если она большая, могут быть созданы самые различные «экологические центры», которые используются для оздоровления и экологического воспитания детей. «Сосновая аллея» получится, если небольшое свободное и светлое пространство засадить хвойными деревьями - елью и сосной. Со временем под ними образуется кислая земля, пригодная для некоторых видов комнатных растений. На сосновой аллее можно наблюдать за елками, проводить зимние праздники. В нем сложится своя экосистема, определяемая хвойными деревьями: шишки привлекут дятлов, появятся насекомые. Рядом с елью и сосной целесообразно посадить лиственницу - красивое и необычное в познавательном отношении дерево. Но наибольшая ценность «сосновой аллеи» заключается в его оздоровительных свойствах - в выделении хвойными деревьями фитонцидов, очищающих воздух от болезнетворных бактерий. Прогулки в экологическом центре «сосновая аллея» и вблизи нее хорошо влияет на здоровье детей.

Фруктовый сад и огород традиционны для дошкольной организации, но они способны выполнять иную, чем ранее, функцию в экологическом воспитании детей. Урожай, который можно собрать в огороде и саду в городе, не пригоден для питания детей из-за почвенного загрязнения, но он вполне пригоден для кормления животных, которые содержатся в

дошкольной организации. На огороде следует отдать предпочтение кормовым корнеплодам, кукурузе, быстро растущему салату, хотя для того, чтобы обучить детей выращивать, подходят любые растения. Целесообразно устроить мини-поле со злаковыми культурами, прежде всего овсом, который в больших количествах необходим в зимнее время для кормления животных. Фруктовый сад - это всегда красивое зрелище; кроме того, его плоды привлекают птиц, поэтому с детьми круглый год можно проводить познавательные и трудовые мероприятия.

На большом участке детского сада в одном из тихих уголков можно устроить детскую метеостанцию, которая позволит детям в доступной форме, самостоятельно или при помощи воспитателя вести наблюдение за изменениями параметров погоды.

На метеостанции будут сосредоточены приборы: птичий столб, флюгер (определение направления ветра), барометр (измерение атмосферного давления), термометр (изменения температуры воздуха, воды, почвы), анемометр (определение скорости ветра), дождемер (измерение количества осадков) и компас (определение сторон света).

Птичий столб высотой 3-4,5 метра устанавливается в центре площадки, на нем крепятся две стационарные кормушки для подкормки птиц, вверху - домик для гнездования, на земле вокруг столба - желоб для воды (это летний птичий водопой). Такой столб функционирует круглый год - зимой птицы будут кормиться, летом прилетать на водопой, весной кто-нибудь устроит гнездо в домике и станет выводить птенцов, а в холодное время от непогоды в нем будут прятаться воробьи. Птичий столб поможет в организации наблюдений интересных явлений неживой природы: если на его вершине установить флюгер, то можно замечать направление ветра; если вокруг столба и желоба утрамбованная площадка, тогда в солнечный день на ней можно фиксировать перемещение тени столба, т.е. движение солнца. Дети небольшими группами могут приходить на площадку для наблюдений.

Обязательными для любого детского сада на территории должны быть цветники. Цветников должно быть много: при входе на территорию (бордюры, клумбы, газоны), чтобы у всех проходящих сразу поднималось настроение. На каждом групповом участке, чтобы дети видели, как растут цветы, ухаживали за ними и собирали семена, украшали ими свое помещение; на свободных местах газона, особенно тех, которые видны из окон, чтобы дети имели возможность наблюдать цветущий пейзаж.

Объекты наблюдения детей за биоразнообразием природного мира.

Деревья лиственные: Рябины, березы, тополь, карагач. Дети исследуют листья и ягоды, выясняют какие животные и птицы ими питаются в разное время года, наблюдают за изменением окраски листьев в разное время года, за птицами, которые прилетают полакомиться рябиной. Дети наблюдают за мхом на стволах с северной стороны (ориентирование), насекомыми, наблюдают за изменением окраски листьев в разное время года, за птицами. Проведение мероприятий, элементов психологического

расслабления, снятие психо - эмоционального напряжения проходит в этом месте.

- Хвойные деревья: ель, сосна, туя. Дети, наблюдают за изменениями хвойных деревьев, их отличительные черты от лиственных, собирают шишки для ручного труда.

- Садовые деревья: яблони, ранетки, вишня. Дети наблюдают за сезонными изменениями садовых деревьев, ухаживают в течении весны и лета, поливают, осенью собирают урожай.

- Кустарники: сирень, шиповник. Наблюдают за сезонными изменениями находят отличительные черты от деревьев.

- Огород. Объекты для наблюдения: овощи, зелень. Огород представляет собой экологическую точку на открытом хорошо освещенном пространстве. На нем произрастают овощные культуры, неприхотливые к условиям обитания и привлекательные для проведения наблюдений.

- Цветник. Этот объект украшение на территории детского сада и на участках групп, он используется не только в декоративных, но и в развивающих целях. Во время цветения цветов дети наблюдают, ухаживают за цветами на участке. Они способны не только поднять наше настроение, но и улучшить энергетику человека. В цветниках можно представить различные неприхотливые однолетние и многолетние растения (последних должно быть больше). Из многолетников подходят незабудки, золотой шар, простые сорта лилий, ирисов, пионов. Из однолетних - ноготки, космея, бархатцы, петуния, настурция. Если пространство небольшое, предпочтительнее вертикальное озеленение: например, декоративная фасоль, цветущий горошек подходят для оформления беседок на групповых участках. Цветущих растений должно быть много, особенно весной и в начале лета, когда дети еще не разошлись на летний отдых, и в сентябре, когда формируются группы, приходят новые дети и все возвращаются после летнего отдыха.

- Кормушки для птиц. Дети знакомятся с разнообразностью птиц, учить отличать зимующих и перелетных птиц их значение в природе, воспитывать трудолюбие, доброе отношение к птицам. В зимнее время года дети подкармливают птиц, весной – обновляют и ремонтируют вместе с родителями скворечники, наблюдают за повадками птиц, ежегодно проводят праздник птиц.

- Сортировка мусора. Объекты для наблюдения: три контейнера для сортировки мусора (бумага, пластик, дерево). Систематизировать знания детей о принципах сбора, сортировки и переработки бытовых отходов, о разумном использовании отходов при изготовлении игрушек. Знакомство детей с принципами сортировки мусора.

На экологической тропе воспитанники учатся:

- вести наблюдения за объектами живой и неживой природы с использованием экологической тропы

конкретным способам экспериментирования и исследования объектов природы; научатся проводить простейшие опыты с природными объектами, учитывая правила безопасности

- развивается умение делать выводы, устанавливая причинно-следственные связи между объектами природы

- формируются навыки безопасного труда на экологической тропе.

Создавая экологическую среду в дошкольной организации необходимо помнить, что она должна создавать условия для:

- познавательно-речевого развития ребенка (создание условий для экспериментирования с природным материалом, систематических наблюдений за объектами живой и не живой природы, усиление интереса к явлениям природы)

- формирования нравственных качеств ребенка, экологически грамотного поведения детей.

- эколого-эстетического воспитания (привлечение внимания к окружающим природным объектам, развитие умения видеть красоту окружающего природного мира)

- оздоровление ребенка (использование экологически безопасных материалов для оформления интерьера, игрушек, грамотное озеленение территории, создание условий для экскурсий, ОУД на свежем воздухе)

- экологизация различных видов деятельности (условия для самостоятельных игр с природным материалом, театрализация и т. п.)

На территории детского сада необходимо разместить природоохранные знаки, которые составляются вместе с детьми во время экологических занятий.

В дошкольной организации правильная организация экологической предметной среды должна способствовать эколого-эстетическому развитию, оздоровлению детей, нравственных качеств и экологически грамотного поведения, а также различных видов деятельности ребенка, реализации всех компонентов содержания образования: ценностного, познавательного и деятельностного.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Актуальность экологического воспитания и обучения в дошкольной организации обусловлена тем, что для развития личности детей дошкольного возраста имеет особое значение для усвоения ими представлений о взаимосвязи природы и человека. Овладение способами практического взаимодействия с окружающей средой обеспечивает становление мировидения ребенка, его личностный рост. Существенную роль в этом направлении играет поисково-познавательная деятельность воспитанников, протекающая в форме: организованной учебной деятельности, экспериментальных действий, игровых, театрализованных, сюжетных, STEAM, инновационных технологий.

Усвоение знаний и выработка правильного поведения в природе осуществляется в результате системной работы. Требования определены в нормах Государственного общеобязательного стандарта дошкольного воспитания и обучения и содержания Типовой учебной программы дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан. Воспитательно-образовательный процесс по формированию начал экологической культуры начинается с младшей группы.

Экологическая культура – это знания, практические навыки, эстетические переживания, эмоциональные отношения и правильные поступки в отношении к природе.

Экологическое воспитание необходимо начинать с насыщения развивающей среды. В воспитательно-образовательном процессе дошкольной организации экологическая среда позволит ребенку моделировать в своем сознании картину мира, основанную на собственных наблюдениях, опытах, установлении взаимосвязей, закономерностей и т. д.

И в этом существенную роль могут оказать педагоги и родители, которые могут заинтересовать, пробудить у детей желание любить, беречь и охранять природу родного края.

Экологическое воспитание, как один из видов детской деятельности, требует от педагога умения грамотно планировать эту деятельность, а именно: отбирать познавательный материал, систематизировать его в соответствии с выбранной проблематикой, разработать перспективный проект изучения с детьми того или иного явления. Такой подход дает возможность постепенно, последовательно знакомить детей с тем или иным явлением живой и неживой природы, желание не навредить окружающей среде, побуждая к бережному отношению природных ресурсов края, выделяя связь объекта с предметным миром (всем, что создано руками людей).

Для формирования осознанного поведения в природе необходимо поддерживать интерес детей к познанию окружающего мира, явлениям природы, научить видеть в обыденном чудесное, в привычном необычное, вызывать эстетические переживания, сопереживать живым существам. Для

этого детей необходимо не только просвещать, но и учить тому, как вести себя в природе начиная с дошкольного возраста.

ГЛОССАРИЙ

Безопасность экологическая – комплекс состояний, явлений и действий, обеспечивающий экологический баланс на Земле и в любых ее регионах на уровне, к которому физически, социально-экономически, технологически и политически готово человечество.

Вода - важнейший экологический ресурс и главная составляющая живых организмов.

Вода питьевая – вода, в которой показатели бактериальных, органолептических свойств и степени токсичности химических веществ находятся в пределах норм питьевого водоснабжения.

Сточные воды - воды, использованные на производственные или бытовые нужды и получившие при этом дополнительные примеси (загрязнения), изменившие их первоначальный состав или физические свойства.

Водные объекты - воды, сосредоточенные в рельефе поверхности суши и недрах земли, имеющие границы, объем и водный режим.

Жидкие отходы - любые отходы в жидкой форме, за исключением сточных вод.

Выбросы - кратковременное или за определенное время (час, сутки) поступление в окружающую среду любых загрязнителей.

Дым - взвешенные в воздухе твердые частицы.

Загрязнение окружающей среды - поступление в окружающую среду загрязняющих веществ, радиоактивных материалов, отходов производства и потребления, а также влияние на окружающую среду шума, вибраций, магнитных полей и иных вредных физических воздействий;

Здоровье среды - состояние (качество), необходимое для обеспечения здоровья человека и других видов живых существ.

Качество воды - характеристика ее состава и свойств, определяющая ее пригодность для конкретных видов водопользования; при этом показатели качества представляют собой признаки, по которым производится оценка качества воды.

Красная книга - список редких и находящихся под угрозой исчезновения организмов; аннотированный перечень видов и подвидов с указанием современного и прошлого распространения, численности и причин ее сокращения, особенностей воспроизводства, уже принятых и необходимых мер охраны видов.

Культура экологическая - этап и составная часть развития общемировой культуры, характеризуемые острым, глубоким и всеобщим осознанием насущной важности экологических проблем в жизни и будущем развитии человечества.

Микросреда(от гр. *Μικρος* – малый)– совокупность экологических факторов на самых малых местообитаниях. время достижимыми интегральными показателями качества среды.

Окружающая среда (среда обитания) - совокупность всех материальных тел, сил и явлений природы, ее вещество и пространство, любая деятельность человека, находящаяся в непосредственном контакте с живыми организмами; совокупность абиотической, биотической и социальной сред, совместно оказывающих влияние на человека и его хозяйство.

Окружающая (человека) природная среда-совокупность природных и незначительно измененных деятельностью людей абиотических и биотических естественных факторов, оказывающих влияние на человека. Отличается от других составляющих окружающей человека среды свойством самоподдержания и саморегуляции без корректирующего воздействия человека.

Отходы - непригодные для производства данной продукции виды сырья, его неупотребительные остатки или возникающие в ходе технологических процессов вещества (твердые, жидкие и газообразные) и энергия, не подвергающаяся утилизации в рассматриваемом производстве.

Охрана окружающей природной среды -комплекс международных, государственных, региональных и локальных административно-хозяйственных, технологических, политических и общественных мероприятий, направленных на поддержания здоровья существующих и будущих поколений людей.

Охрана окружающей (человека) среды – совокупность охраны социально-экономической и природной сред, окружающих человека.

Природные ресурсы - природные объекты, имеющие потребительскую ценность: земля, недра, воды, растительный и животный мир;

Охрана природных ресурсов - система государственных и общественных мер, направленных на охрану каждого вида природных ресурсов от нерационального использования, уничтожения, деградации, ведущих к утрате их потребительских свойств;

Твердые бытовые отходы - коммунальные отходы в твердой форме;

Раздельный сбор твердых бытовых отходов – один из способов снизить экологическую нагрузку на окружающую среду. Содержимое наших мусорных ведер состоит в основном из четырех частей: органических **отходов** (остатков пищи), пластика, стекла и бумаги.

Ресурсы

1) любые источники и предпосылки получения необходимых людям материальных и духовных благ, которые можно реализовать при существующих технологиях и социально–экономических отношениях. Ресурсы принято делить на три основные группы: материальные, трудовые и природные естественные;

2) запасы, источники средств (жарг.);

3) средство, к которому обращаются в необходимом случае (не вовлеченный в хозяйство или какое-либо дело ресурс) (жарг.);

4) потенциальные источники получения ресурсов (экон.).

Сознание экологическое – глубокое понимание неразрывной связи человека с природой, зависимости благополучия людей, целостности природной среды обитания человека от антропогенных изменений среды жизни на Земле, выходящих за пределы адаптивных способностей человека как биологического вида.

Среда обитания – совокупность абиотических и биотических условий жизни организма.

Субкультура (лат. sub — под и cultura - культура; подкультура) — понятие (термин) в социологии, антропологии и культурологии, обозначающее часть культуры общества, отличающейся своим поведением от преобладающего большинства, а также социальные группы носителей этой культуры.

Утилизация бытовых отходов (от лат. *Утилис* – полезный) извлечение из них ценных (например, металлов) и негорючих (например, стекло) компонентов с последующим сжиганием или сбраживанием органических веществ для получения энергии (непосредственно или через получение биогаза) и сырья для производства стройматериалов, компостов и т.п.

Экология - это наука о связях между живыми существами и окружающей их средой, между человеком и природой (от гр. *Ойкос* – дом, жилище, местопребывание + *логос* – наука)

Экокультура или **Экологическая культура**- неотъемлемая часть общей культуры человека и включает различные виды деятельности, а также сложившееся в результате этой деятельности экологическое сознание человека

Экологическое образование дошкольников – это непрерывный процесс обучения, воспитания и развития личности, направленный на формирование системы научных и практических знаний, умений, обеспечивающих ответственное отношение ребенка к окружающей природной среде и здоровью.

Энергия это- универсальная валюта вселенной, подавляющая ее часть поступает на Землю от Солнца. В основе всех экологических процессов лежит не только **энергия** света, но и **энергия** тепла, которая приводит в действие (помимо всего прочего) круговорот воды, а от него, в свою очередь, зависит круговорот питательных веществ.

Экологическая этика – поднимает вопрос об ответственности людей за состояние природы, имея задачей ослабление давления на нее технической цивилизации.

Экологический паспорт — нормативно-технический документ, отражающий уровень использования предприятием природных ресурсов и его воздействия на окружающую среду.

Экологический фактор

1) любое условие среды, на которое живое реагирует приспособительными реакциями (за пределами приспособительных способностей лежат летальные факторы). Экологические факторы принято делить на ряд групп: по времени, периодичности, очередности возникновения, происхождения, характеру и т.д.;

2) экологический фактор в узком смысле слова как биоэкологический.

Экологическое мировоззрение -глубокое осознание жизненной необходимости сохранения общей для всего человечества среды жизни. Составляющая экологической культуры.

Экосознание это- способность понимания неразрывной связи человеческого сообщества с природой, зависимость благополучия людей от целостности и сравнительной неизменности природной среды и использование этого понимания в практической деятельности.

Экологическое мышление—это устойчивое понимание ценности и взаимосвязи всех элементов экосистемы Земли, ощущение ответственности за возможные последствия своих действий с точки зрения сохранения природы и жизни на планете.

Экологическое образование - процесс наследования и расширенного воспроизводства человеком экологической культуры посредством обучения, воспитания и самообразования, а также в рамках трудовой и бытовой деятельности. Непрерывное экологическое образование – обогащение человеком экологической культурой на протяжении всей жизни.

Экология человека— наука о взаимодействии человеческого общества с природой; экология человеческой личности;3) – экология человеческих популяций, в том числе учение об этносах

Экосистема (от греческого *ойкос* – дом, жилище, домашнее хозяйство + *система* – целое, составленное из частей, соединение)

- любое единство (самого разного объема и ранга), включающее все организмы (т. е. биоценоз) на данном участке (биотопе) и взаимодействующее с физической средой таким образом, что поток энергии создает четко определенную трофическую структуру, видовое разнообразие и круговорот веществ.

Произведения для разучивания

Стихотворения:

Музафар Алимбаев «Приметы осени», «Не знает ли щенок об этом?», «Ослик пляшет»;
 Кастек Баянбаев «Юрта», «Скворечник», «Земляника»;
 Ануарбек Дуйсембиев «Дети земли», «На вечерней заре», «Зимняя забота», «Лето»;
 Кабдыкарим Идрисов, «Мой край»;
 Кадыр Мырзалиев, «Белый камушек»;
 Алексей Плещеев «Осень», «Сельская песенка»;
 Ирина Токмакова «Дуб»;
 Иван Суриков «Первый снег»;
 Иван Никитин «Здравствуй, гостья зима!»;
 Ольга Высотская «Разговор с весной»;
 Сергей Есенин «Черемуха».

Рассказы писателей Казахстана, России и других стран СНГ:

Мадыхат Турежанов: «Маленький садовод»;
 Евгений Чарушин «На нашем дворе»;
 Лев Толстой: «Лев и мышь»;
 Константин Ушинский «Сила не право», «Васька», «Кукушечка»;
 Евгений Чарушин «Воробей»;
 Яков Тайц «По ягоды»;
 Виталия Бианки «Лис и мышонок».

ЗАГАДКИ О РАСТЕНИЯХ: ДЕРЕВЬЯХ, ЦВЕТАХ И Т.Д.

Его весной и летом
 Мы видели одетым,
 А осенью с бедняжки
 Сорвали все рубашки.
(Дерево)

Благоухает и манит,
 Цветами нежными
 дарит,
 Протянешь руку за
 плетень –
 И в ней окажется ...
(Сирень)

Что за чудо-красота!
 Расписные ворота
 Показались на пути!
 В них ни въехать,
 Ни войти.
(Радуга)

Будто снежный шар бела,
 По весне она цвела,
 Нежный запах источала.
 А когда пора настала,
 Разом сделалась она
 Вся от ягоды черна.
(Черемуха)

Из деревьев ранним
 летом
 Вдруг снежинки
 запорхают,
 Но не радует нас это –
 Мы от этого чихаем.
Ответ (Тополь)

В синем небе,
 Как по речке,
 Белые плывут овечки.
 Держат путь издалека
 Как зовут их? ...
(Облака)

<p>Я из крошки-бочки вылез, Корешки пустил и вырос, Стал высок я и могуч, Не боюсь ни гроз, ни туч. Я кормлю свиней и белок — Ничего, что плод мой мелок. <i>(Дуб)</i></p>	<p>Белоствольные красавицы Дружно встали у дорожки, Книзу веточки спускаются, А на веточках сережки. <i>(Березки)</i></p>	<p>По небесам оравую Бегут мешки дырявые, И бывает — иногда Из мешков течёт вода. Спрячемся получше От дырявой ... <i>(Тучи)</i></p>
<p>Кудри в речку опустила И о чём-то загрустила, А о чём грустит, никому не говорит. <i>(Ива)</i></p>	<p>Весной зеленела, летом загорела, Осень в сад пришла, красный факел зажгла. <i>(Рябина)</i></p>	<p>Ночью по небу гуляю, Тускло землю освещаю. Скучно очень мне одной, А зовут меня ... <i>Ответ (Луной)</i></p>
<p>Никто не пугает, а вся дрожит. <i>(Осина)</i></p>	<p>Белые овечки бегают по свечке. <i>(Вербя)</i></p>	<p>Не снег, не лед, А серебром деревья уберет. <i>(Иней)</i></p>
<p>Вроде сосен, вроде ёлок, А зимою без иголок. <i>(Лиственница)</i></p>	<p>Что же это за девица Не швея, не мастерица Ничего сама не шьёт, А в иголках круглый год. <i>(Ель)</i></p>	<p>На улице рубашка, В избе рукава. <i>Ответ (Солнечный луч)</i></p>
<p>Все знают, что у елки Не листья, а иголки, И так же, как она С иголками ... <i>(Сосна)</i></p>	<p>Свет, сверкает, Всех согревает <i>(Солнце)</i> Белая вата Поплыла куда-то. <i>(Облако)</i></p>	<p>Ты весь мир обогреваешь И усталости не знаешь, Улыбаешься в оконце, А зовут тебя все ... <i>(Солнце)</i></p>
<p>Бежал по тропке луговой — Кивали маки головой. Бежал по речке голубой — Речка сделалась рябой. <i>(Ветер)</i> Что за звёздочки резные На пальто и на платке? Все сквозные, вырезные,</p>	<p>Мочит поле, лес и луг, Город, дом и всё вокруг! Облаков и туч он вождь, Ты же знаешь, это — ... <i>(Дождь)</i> Чьи рисунки на окне, Как узор на хрустале? Щиплет всякого за нос</p>	<p>На деревья, на кусты С неба падают цветы. Белые, пушистые, Только не душистые. <i>(Снег)</i> Дунул ветер, и мороз Снег нам с севера принёс.</p>

А возьмёшь — вода в руке. (<i>Снежинки</i>)	Зимний дедушка ... (<i>Мороз</i>)	Только вот с тех самых пор
Свет, сверкает, Всех согревает (<i>Солнце</i>)	Встала красная девица рано, Встала бела да румяна.	На стекле моём ... (<i>Узор</i>)
Его просят, его ждут, Придет – Прятаться начнут (<i>Дождик</i>)	Умылась ясной росой, Увилась золотой косой. Сама добрая, на всех глядит,	Утром бусы засверкали, Всю траву собой заткали, А пошли искать их днем,
Свет, сверкает, Всех согревает (<i>Солнце</i>)	А на себя глядеть не велит. (<i>Солнце</i>) Что за чудо-красота	Ищем, ищем – не найдем. (<i>Роса</i>)
В дверь, в окно стучать не будет, А взойдет и всех разбудит. (<i>Солнце</i>)	Расписные ворота Показались на пути В них ни въехать, ни войти (<i>Радуга</i>)	Дом со всех сторон открыт, Он резною крышей крыт. Заходи в зеленый дом, Чудеса увидишь в нем (<i>Лес</i>)

Приложение 2

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ О ПРИРОДЕ И ПРИРОДНЫХ ЯВЛЕНИЯХ

- Зима не лето, в шубу одета.
- Зима без мороза не бывает.
- Зимой солнце светит, да не греет.
- Зима пройдет, и снег сойдет, а что посеяно — взойдет.
- Мороз не велик, да стоять не велит.
- Подрожишь, так и побежишь.
- Два друга - мороз да вьюга.
- Коли поле зимой гладко, и в сусеке будет гладко.
- Февраль строит мосты, а март их ломает.
- Солнце красно заходит - к ветру.
- Крутой месяц - к холоду.
- Медведь одну лапу сосет, да всю зиму сыт живет.
- Деревья в инее - небо будет синее.
- Как февраль не злись, а на весну брови не хмурь.
- Февраль месяц лютый, спрашивает как обутый.
- Январь - году начало, зиме середина.
- Зуб на зуб не попадает.
- Это не зима, а лето в зимнем платье.
- В зимний холод всякий молод.
- Мороз разбирает, да расшевеливает.

- Вода с ледком в зиму не в диво.
- Готовь зимой телегу, а сани - летом.
- Береги нос в большой мороз.
- Заковал мороз реки, но не навеки.
- Холод с голодом не дружат.
- Месяц январь - зимы государь.
- Кошка на печку, стужа во двор.
- Зиме и лету перемены нету.
- Февраль богат снегом, апрель - водою.
- Февраль силён метелью, а март - капелью.
- Чем крепче зима, тем скорее весна.

Экологические чистоговорки

А

- У Аграфены и Арины растут георгины.
- У Андрея и Ирины растут георгины.

Б

- Белые бараны били в барабаны
- Добры бобры идут в боры; бобры для бобрят добры.

В

- Проворонила ворона вороненка.
- Уточка-вострохвосточка вывострохвостила вострохвостят.

Г

- Шел гуськом гусак с гусаком. Смотрит свысока гусак на гусака. Ой, выщиплет бока гусак у гусака.
- В огороде рос горох, а за речкой - гречка. Старый наш козел Тимоха в огороде рвал горох, гречку рвал за речкой.

Д

- Дятел лечит древний дуб, добрый дятел дубу люб.
- На дуб не дуй губ, не дуй губ на дуб.

Е

- Возле леса на пригорке стоят тридцать три Егорки. Из-за леса, из-за гор едет к ним еще Егор.
- Зимой поле белое – промерзло - заледенелое.

Ж

- Журавль дружил бы с жабой, кабы желал бы дружбы этой жабы.
- В живом уголке жили ежи да ужи.

З

- Зимним утром от мороза на заре звенят березы.
- Зеленая береза стоит в лесу, оля под березой поймала стрекозу.

И

- Иней лег на ветки ели, иглы за ночь побелели.
- Ишак в кишлак дрова возил, ишак дрова в траву свалил.

Й

- Огорченная сорока возвращается с урока.
Весь урок болтала с сойкой и домой вернулась с двойкой.
- К.
- Краб забрался на трап, и заснул крепко краб, а кальмар не дремал, краба в лапы поймал.
- Л.
- Летели лебеди с лебедями.
Кролик по грядкам прыгает ловко – кролик крадет в огороде морковку.
- М.
- Марина грибы мариновала, Марина малину перебирала.\
  - Кот молоко лакал, а Боря Булавку искал.
- Н.
- Ворона боронила неборонованное поле..
- П.
- Птенец у птицы –умница.
  - У капитана Петух в капкане.
- Р.
- У реки росла рябина, а река текла, рябила.
  - Орел на горе, перо на орле.
- С
- Слоны умны, слоны смирны, слоны спокойны и сильны.
  - Синичка, синичка – воробью сестричка.
- Т
- Тетерев сидел у Терентия в клетке, а тетёрка с тетеревятками в лесу на ветке.
Из-под топота копыт пыль по полю летит.
- Ф.
- В огороде Фекла ахала и охала: уродилась свекла не на грядке, около.
Жалко свекле Фёклу. Жаловалась Фёкла: «Заблудилась свёкла!»
- Х
- Муха-горюха села на ухо.
  - Хороша будет уха.
- Ц
- Бегают две курицы прямо на улице.
  - В цветнике цветут цветы.
- Щ
- Пустили щуку в речку, пирог опустили в печку.
  - В роще щебечут стрижи и чижы.
- Ч
- Черепаха, не скучая, час сидит за чашкой чая.
Черепаха всех смешит, потому что не спешит.
  - У четырех черепашек по четыре черепашенка.
- Ш.

- 1 На окошке крошку мошку Ловко ловит лапкой кошка.
- Шишки скользкие шуршали, шумно шлепались с сосны.
Слоем снега, словно шалью, скроет шишки до весны.

Щ

- Волки рыщут, пищу ищут.
В роще щебечут стрижи, чечетки, щеглы и чижи.

Ы.

- Рыла свинья, тупорыла, белорыла, полдвора рылом изрыла, вырыла, подрыла, до норы не дорыла. На то хавронье и рыло, чтобы она рыла.

Я.

- Ящерка на ялике, яблоки на ярмарку в ящике везла.

СТИХОТВОРЕНИЯ

ЗАЙЧИК

Скачет между травками
Быстроногий зайчик.
Смял своими лапками
Белый одуванчик.

Полетели высоко
Белые пушинки.
Скачет зайчик далеко
По лесной тропинке.

М. Клокова

МИШКА

Это мишка, медвежонок
Мой дружок с самых пеленок
Ведь с ним можно поиграть

Вместе книжку почитать
А когда совсем устанешь
На бочок и вместе спать.

Ю. Складорова

Мишка - плюшевой медведь
Может громко зареветь.

Но я мишку не боюсь.
Он рычит, а я смеюсь.

Е. Арс

ВОРОБЕЙ

Воробей, воробышек,
Сядь к кормушке нашей,

Съешь побольше зернышек-
И мороз не страшен

Х. Талгаров

ПЕТУХ

Петушок, петушок горластый,
распевать горазд ты,

Под окном пропоешь трижды, По утрам
Гребешком потрясешь-ишь ты.

А. Бахтыгереева

ЕЛОЧКА

Елка, елка, елочка,

Караси да удочки,

Колкая иголочка,   Леденцы, бубенцы,
Фонарики, огоньки,   Два козла, три овцы,
Золотые светляки,   Орех больше всех-
Пкшки-хлопушки,   Всем орехам орех!
Мельницы-веирушки,   Музыка, танцы, весело, тесно.
Удочки, дудочки,   Что кому достанется-неизвестно!

Е. Тараховская

ДОЖДИК

Дождик вдруг пошел с утра, Сапоги надеть нам нужно,
По домам вся детвора. Чтоб потом гулять по лужам.

А. Голенко

Дождик, дождик На котят и на мышат,
С неба лей На зеленых лягушат,
На утят и гусей,   На коровку , на коня
На грибочки, на цветы, И, конечно, нга меня! Не жалеи водички ты

И. Евдокимова

КРУГЛЫЙ ГОД

Наурыз – март – начало года.
Сәуір – апрель – цветет природа.
Мамыр – май – наседка в гнездах.
Маусым – июнь – время роста.
Шілде – июль – зноем веет.
Тамыз – август – трава желтеет.
Қыркүйек – сентябрь – пора нам в школу.
Қазан – октябрь – без птиц лес голый.
Қараша – ноябрь – земля твердеет.
Желтоқсан – декабрь – ветра звереют.
Қантар – январь – лег снежный стан.
Ақпан – февраль – глаза слерит буран.

Ермек Утетлеуов

ВЕСНОЙ

По зеленой, по траве
Ручейки бегут к реке,
Кудрявые, шумливые,
Как дети, торопливые.
Возвращаясь, журавли
Закурлыкали вдали –
Ясно виден длинный
Клин их журавлинный.
Ребятишек стая
Смотрит, не мигая

ПРИМЕТЫ ОСЕНИ

Уже не стало зноя,
Уже дожди явились.
Медовой желтизною
Все степи засветились.

И ветер листья кружит,
Гудид над проводами,
И лед хрустит на лужах,
И веет холодами...

Теперь нельзя лениться!
Трещит могучий трактор,
И новую пшеницу
Везет на элеватор.

И пышною лепешкой
Нас мама угостила.
Кусаем понемножку,
Покуда не остыла.

Музафар Алимбаев

ЗИМА

На улице мороз трескучий,
А в доме у меня тепло.
Нависли над аулом тучи –
И закружило, замело.
Снегами дом, мое оконце,
И уходящий в степь обоз.
И от мороза даже солнце
За тучки спрятало свой нос.
А вьюга руки потриает,
И волком воет у ворот.
Но я не маленький, я знаю:
Она повоет и уйдет.

Сакен Сейфуллин

ВЕСНА

Последний снег.
Посется скот на склонах,
И вдруг внезапно, как набег,
Промчится среди холмов зеленых
За тучи прятавшийся снег.

Но не вернуть морозов прежних,
Хотя опять бело кругом.
К утру разбуженный подснежник
Слизнет снежинки лепестком.

Кастек Баянбаев

СОДЕРЖАНИЕ

1. Пояснительная записка.....	55
2. Сущность и содержание экологического воспитания детей дошкольного возраста.....	57
3. Основные направления экологического воспитания.....	59
4. Воспитание основ экологической культуры.....	70
5. Методика формирования культуры поведения дошкольников разных возрастных групп в природе..	72
6. Методы, формы и средства в работе с воспитанниками по экологическому воспитанию..	.76
7. Заключение.....	90
8. Глоссарий.....	91
9. Приложение	95